

En kvalitativ studie av hvordan elever oppfatter begrepet fundamentalisme

*“Det vi sier er riktig og det dere sier er helt feil,
og da fortjener dere å dø, kanskje”*

Ida Bjørnevaag Merckoll & Linn Katrin Øygard

Masteroppgave i religions- og etikkdidaktikk – 30 studiepoeng

Institutt for lærerutdanning og skoleforskning

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014

En kvalitativ studie av hvordan elever oppfatter begrepet fundamentalisme

*“Det vi sier er riktig og det dere sier er helt feil,
og da fortjener dere å dø, kanskje”*

Ida Bjørnevaag Merckoll & Linn Katrin Øygard

Masteroppgave i religions- og etikkdidaktikk – 30 studiepoeng

Institutt for lærerutdanning og skoleforskning

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014

Copyright: Ida Bjørnevaag Merckoll & Linn Katrin Øygard

År: 2014

Tittel: En kvalitativ studie av hvordan elever oppfatter begrepet fundamentalisme

Forfattere: Ida Bjørnevaag Merckoll & Linn Katrin Øygard

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Dette prosjektet har hatt til hensikt å undersøke følgende problemstilling: *hvordan oppfatter et utvalg elever begrepet fundamentalisme?* Vi har forsøkt å belyse denne problemstillingen ved en todelt tilnærming; en religionsfaglig og en religionsdidaktisk/pedagogisk del. Den religionsfaglige delen tar for seg en faglig diskusjon av begrepet fundamentalisme, mens den religionsdidaktiske/pedagogiske delen fokuserer på konfliktperspektiver i undervisning, og på forholdet mellom vitenskapelige og hverdagslige begreper.

Noe av bakgrunnen for valg av tema er at fundamentalisme er et dagsaktuelt begrep. Det er et ord som brukes av media og i dagligtale uten klare henvisninger til hva som egentlig menes. Også i faglitteraturen fremstilles begrepet som komplekst, men vi har likevel valgt ut én faglig definisjon som danner mye av grunnlaget. Den er formulert av professor i religionshistorie Torkel Brekke, og lyder: fundamentalisme er “(...) religiøse gruppers aktive motstand mot den forvitring av religiøs autoritet i både privat og offentlig liv som har funnet sted fra omkring 1850 som følge av nasjonalstatens sekulariserende effekter på samfunn over hele verden” (2008:7).

For å besvare problemstillingen har vi valgt en kvalitativ tilnærming, og metodene for å samle inn dataene er parintervju og elevtekster. Et av hovedfunnene til prosjektet er at majoriteten av informantene tenker på islam når de hører ordet fundamentalisme, men kristendommen blir også nevnt av mange. Likevel viser datamaterialet at fundamentalisme også knyttes til andre religioner, og både jødedom og buddhisme blir nevnt konkret. Et annet viktig funn er at mange informanter beskriver fundamentalisme som noe svært negativt, og også som noe voldelig. I tillegg er det et sentralt poeng i drøftingskapitlet at media har mye å si for informantenes oppfatninger.

Elevenes oppfatninger karakteriseres i studien som “hverdagslige”, og det ser ut til å være en spenning mellom denne forståelsen, og en mer vitenskapelig forståelse av begrepet fundamentalisme. Dette vil trolig ha implikasjoner for religionsfaget i skolen. I den forbindelse presenteres et perspektiv på å integrere fundamentalisme som begrep i undervisningen, som et eksempel på intern religionskonflikt.

Forord

Fundamentalisme er eit fenomen som engasjerer mange. Dette har vi sett både blant medstudentar og andre rundt oss når vi har diskutert og fortalt om masteroppgåva. Då vi skulle velje tema for denne studien, viste det seg tilfeldigvis at vi var to som var interessert i å skrive om fundamentalisme. Etter mange diskusjonar om fordelar og ulemper ved å skrive saman, valde vi til slutt å samarbeide og skrive éi oppgåve ilag. Dette skulle vise seg å vere svært lærerikt og motiverande, og ikkje minst triveleg. Nokre utfordringar har det likevel vore, som til dømes at vi nyttar ulike målformer, og at den eine er eit utprega B-menneske. Vi bestemte oss for å skrive heile oppgåva på bokmål av praktiske årsaker, men å likevel vise til våre to ulike målformer ved å ha forordet på nynorsk. Våre ulike døgnrytmar blei tilpassa etter behov, og laga såleis ingen problem.

Det er mange vi vil takke for støtte og hjelp vi har fått undervegs i arbeidet. Først og fremst vil vi rette ein stor takk til Jon Magne Vestøl for svært god rettleiing gjennom heile prosessen. Vi vil også takke informantane som kom med mange interessante refleksjonar og tankar, og til lærarane som let oss få kome og gjennomføre undersøkinga i skuletida.

Bente Groth og Oddbjørn Leirvik fortener også ein takk for faglig utfyllande svar, og for hyggeleg og hjelpsam samtale om oppgåva. I tillegg vil vi takke Inger-Johanne, Thor-Egil og Øyvind for korrekturlesing på tampen av prosessen.

Takk til Mari, Lene og Sigmund for inspirerande masterlunsjar kvar fredag dette semesteret. Der fekk vi utveksla erfaringar på godt og vondt, hjelp til løysing av utfordringar og generelt hyggeleg selskap. I tillegg vil vi takke våre kjærastar, familiar og venar for tolmod og oppmuntring gjennom masterarbeidet.

Til slutt vil vi også takke kvarandre for samarbeidet!

Oslo, mai 2014

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
1.1 Formål og begrunnelse for valg av tema	1
1.2 Relevans for feltet	3
1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål	4
1.4 Teoretisk rammeverk	4
2 Teori	7
2.1 Tidligere studier	7
2.2 Teoretisk rammeverk	9
2.3 Religionsfaglig teori	10
2.3.1 Definisjon.....	10
2.3.1.1 Tidfesting av fundamentalisme- begrepet.....	11
2.3.1.2 Begrepets opprinnelse.....	12
2.3.1.3 Fundamentalisme i alle religioner?.....	12
2.3.2 Hva kjennetegner en fundamentalist?.....	14
2.3.2.1 Fundamentalisters oppfatning av tid og sted	14
2.3.2.2 Det moderne.....	15
2.3.2.2.1 Sekularisering	15
2.3.2.2.3 Konservative og radikale	17
2.3.2.2.4 Hellige tekster	17
2.3.2.2.5 Sosialt liv	19
2.3.2.2.6 Vitenskap	20
2.3.3 Terrorisme og fundamentalisme	22
2.3.3.1 Ekstremisme.....	23
2.3.4 Sekulær fundamentalisme.....	24
2.3.5 Fundamentalisme i buddhisme, hinduisme, sikhisme, jødedom og islam.....	25
2.3.5.1 Buddhisme, hinduisme og sikhisme	26
2.3.5.2 Jødedom	28
2.3.5.3 Islam.....	29
2.3.5.3.1 Islamisme	29
2.3.5.3.2 Lekfolkets kamp	30
2.3.5.3.3 Revolusjonen i Iran.....	31
2.4 Religionsdidaktiske og pedagogiske perspektiver	32
2.4.1 Læreplanen i Religion og etikk.....	32
2.4.2 Kritikk og konflikt	34
2.4.2.1 Islam i media.....	35
2.4.2 Vitenskapelige og hverdagslige begreper	36
2.5 Oppsummering	38
3 Metode	39
3.1 Utvalget	40
3.1.1 Første datainnsamling	41
3.2 Elevtekster	41
3.3 Semistrukturert parintervju	42
3.4 Validitet: intervju kvalitet	44
3.4.1 Parintervju.....	44
3.4.2 Spørsmålsstilling.....	45

3.5 Analyse	46
3.5.1 Analyse av elevtekstene.....	47
3.5.2 Analyse av intervjuene.....	47
3.5.2.1 Transkribering.....	48
3.6 Resultatenes begrensninger	48
3.7 Noen forskningsetiske betraktninger	49
4 Analyse	51
4.1 Analyse av elevtekstene	51
4.1.1 Hvilken/hvilke religion(er) tenker du på først når du hører ordet fundamentalisme?	52
4.1.2 Hvorfor? (Elevene gir en begrunnelse på det første spørsmålet).....	53
4.1.3 Forbinder du fundamentalisme med noe annet enn religion?	58
4.1.4 Kan du beskrive en person som er fundamentalist? Bruk gjerne stikkord.	61
4.1.5 Beskrivelse av en fundamentalist: “En muslim”	66
4.1.6 Svarer religion(er) i spørsmål 1, men vet ikke hvorfor.....	67
4.1.7 Fundament	67
4.1.8 Oppsummering.....	68
4.2 Analyse av intervjuene	68
4.2.1 Forholdet mellom fundamentalisme og religioner.....	69
4.2.2 Forståelsen av fundamentalister som farlige	71
4.2.3 Forholdet mellom fundamentalisme og terror/vold	72
4.2.4 Beskrivelse av en fundamentalist	73
4.2.5 Fundamentalisme- begrepet om ikke-religion	74
4.2.5.1 Klimafundamentalisme, fiskefundamentalisme og bunadsfundamentalisme.....	76
4.2.6 Fundamentalisme som nøytralt eller ladet begrep	77
4.3 Oppsummering av analysekapitlet	78
5 Drøfting	81
5.1 Religionsfaglig drøfting	82
5.1.1 Definisjonsavgrensning	82
5.1.1.1 Ateisme	84
5.1.2 Hvilken/hvilke religion(er)	85
5.1.2.1 Geografi	89
5.1.3 Beskrivelse av en fundamentalist	89
5.1.3.1 Et negativt begrep	90
5.1.3.2 En nøytral tilnærming til begrepet	91
5.1.3.3 Islamisme, teksttolkning og kvinneundertrykkelse	92
5.1.3.4 Konkrete personer.....	93
5.1.4 Terror og vold	95
5.1.5 Oppsummering av religionsfaglig drøfting.....	97
5.2 Religionsdidaktisk og pedagogisk drøfting	98
5.2.1 Medias påvirkning	98
5.2.2 Fagbegreper og dagligbegreper	100
5.2.3 Elevsvar med lite innhold	103
5.2.4 Oppsummering av religionsdidaktisk og pedagogisk drøfting.....	103
5.3 Veien videre	104
Litteraturliste	107
Vedlegg	111

1 Innledning

Begrepet fundamentalisme er kontroversielt og komplekst. Fra å være et religiøst og i hovedsak kristent begrep, dukker det stadig opp i media brukt om situasjoner eller mennesker der hensikten ser ut til å være å få fram ekstreme holdninger, eller at noen er svært overbeviste i sin sak. Denne bruken bekreftes og kommenteres av blant annet Torkel Brekke (2008) og Grace Davie (2013). To konkrete eksempler fra media er “klimafundamentalist” og “bunadsfundamentalist”. På samme måte som det er mulig å hevde at begrepet trolig brukes for vidt i media, kan det hevdes at begrepet også brukes for vidt i generell dagligtale. Likevel vil vi legge til at man også, paradoksalt nok, kan hevde at begrepet brukes for snevert. Bakgrunnen for denne påstanden er at når begrepet først brukes om religion, ser det ut til at islam er den religionen som oftest knyttes til begrepet, og da gjerne i en utelukkende negativ sammenheng. Dette kommenteres også av Oddbjørn Leirvik (2007): “I dag blir fundamentalisme-stemplet oftast brukt om muslimar. Ofte blir nemninga brukt slik at ein får assosiasjonar til ein uopplyst tradisjonisme med aggressive trekk” (38).

1.1 Formål og begrunnelse for valg av tema

Formålet med denne studien er å undersøke hvordan begrepet fundamentalisme oppfattes av et utvalg elever som har undervisning i Religion og etikk (RE). Vi har begge faglig bakgrunn i religionshistorie ved Universitetet i Oslo, og har interesse for den religionsfaglige diskusjonen rundt begrepet fundamentalisme. Som fremtidige lærere i Religion og etikk (RE) eller Religion, livssyn og etikk (RLE)¹ mener vi det også er viktig å vite hva elever tenker om fenomener som fundamentalisme fordi det kan ha implikasjoner for undervisning. Til tross for at denne kvalitative studien ikke er generaliserbar, kan funnene i denne studien indikere at det trolig bør settes mer fokus på hvordan begrepet faktisk forstås og brukes.

Dette temaet ble også valgt på bakgrunn av læreplanen, både generell del og læreplanen i RE. I den generelle delen av læreplanen mener vi at følgende formulering er relevant for det temaet vi tar for oss: “Oppfostringa skal motverke fordommar og diskriminering, og fremje gjensidig respekt og toleranse mellom grupper med ulik levevis” (Generell del, det meningsseekjande mennesket, kulturarv og identitet).

¹ Resten av besvarelsen handler om RE.

Videre mener vi at læreplanen i RE tilsier at fenomenet kan være en sentral del av undervisningen i faget. I formålet til faget står følgende:

Religion og etikk er både et kunnskapsfag og et holdningsdannendefag. Faget legger vekt på religiøse og filosofiske tradisjoner i norsk, europeisk og internasjonal sammenheng.

Religiøse, etiske og filosofiske spørsmål berører den enkelte og samfunnet som helhet, både som grunnlag for felleskap og som kilde til splid. Gjensidig toleranse på tvers av ulikheter i religion og livssyn er en forutsetning for fredelig sameksistens i et flerkulturelt og flerreligiøst samfunn.

Faget skal bidra til kunnskap om og respekt for ulike religiøse, livsynsmessige og etiske ståsteder i lokalt, nasjonalt og globalt perspektiv. Opplæringen i faget skal utvikle teoretisk og praktisk kompetanse til å analysere og sammenligne religioner, livssyn og filosofiske retninger.

(Læreplan i RE)

Fundamentalisme handler om ulike religiøse menneskers livsforståelse, og er dermed viktig å ha innsikt i med tanke på at RE skal være holdningsdannende fag. I et samfunn preget av globalisering og stadig mer religiøs pluralisme, kan en grunnleggende forståelse for dette oppfattes som betydningsfullt. Dermed bør målsetningen om at unge voksne skal gå ut av opplæringen som tolerante og moralsk handlekraftige samfunnsborgere, føre med seg at et begrep som fundamentalisme får den oppmerksomheten som kreves. Dette vil naturlig nok gjelde flere begreper enn fundamentalisme, men utfordringen ved dette begrepet er at det gjerne knyttes til negative følelser og frykt. Frykt forbindes ofte med det vi ikke kjenner og det er derfor vår påstand at fundamentalisme er viktig å forstå, ikke bare avfeies som noe farlig. Som Torkel Brekke (2008) ordlegger seg: fundamentalister er ikke

(...) irrasjonelle og voldelige monstre. De er religiøse mennesker som er bekymret for troens og verdienes marginalisering i moderne tid. Deres bekymring har noe å lære oss. Den gir oss et alternativt blikk på de enorme ideologier og historiske prosesser

som vi nesten alltid tar for gitt, som har skapt den moderne verden, og som fortsetter å forme våre liv: nasjonalismen, moderniteten, kapitalismen, humanismen, vitenskapen.

(Brekke, 2008:146)

Til slutt vil vi nevne at vi også finner flere områder i kompetansemålene for faget som kan knyttes til fundamentalisme, blant annet under *Religionskunnskap og religionskritikk og islam*. Dette vil bli presentert og kommentert nærmere i litteraturkapitlet. Det kan her legges til at vi ikke er ute etter å teste om våre informanter har oppnådd den kompetansen som er beskrevet, da datainnsamlingen finner sted midt i skoleåret.

En siste grunn til valg av tema er at begrepet er dagsaktuelt. Begrepet fundamentalisme blir som vi har sett, aktivt tatt i bruk av media, og ofte knyttes det til islam. I 2009 kom *The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)* med en rapport om Norge. I den kan vi lese at kommisjonen “(...) strongly recommends that the Norwegian authorities monitor the situation as concerns Islamophobia in Norway and take swift action to counter any such manifestations as necessary (...)” (29). I tillegg nevnes medias rolle i dette:

ECRI encourages the Norwegian authorities to impress on the media, without encroaching on their editorial independence, the need to ensure that the method of reporting does not contribute to creating an atmosphere of hostility and rejection towards members of any minority groups (...) (ECRI:29).

Rapporten handler også om flere minoritetsgrupper enn muslimer, blant annet jøder og rom, men i vår sammenheng er det særlig holdninger til islam og muslimer som er relevant.

1.2 Relevans for feltet

Tidligere har det blitt utført studier som har lignende tematikk som dette prosjektet, og disse beskrives kort i starten av litteraturkapitlet. Disse har imidlertid ikke vært direkte knyttet til elevers oppfatninger av begrepet, og vårt prosjekt er det første som forsøker å si noe om dette. Fra de lignende studiene har det likevel tegnet seg et bilde av en elevforståelse som er interessant for vårt prosjekt. Dette gjelder særlig en oppfatning av fundamentalisme som noe negativt, samt en overfokusering på islam når det kommer til konflikt og negative aspekter ved religion. Da det ikke er gjort studier som spør etter hvordan fundamentalisme oppfattes,

kan vår studie gi helt ny kunnskap på dette området. Vi har hatt en åpen tilnærming til temaet, og har derfor funn som både nyanserer og forsterker bildet.

1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål

Formålet til prosjektet er som nevnt å undersøke hvordan elever oppfatter begrepet fundamentalisme. Hovedproblemstillingen vi har formulert lyder derfor:

Hvordan oppfatter et utvalg elever begrepet fundamentalisme?

De følgende forskningsspørsmålene avgrensner hva vi ønsker å belyse innenfor denne problemstillingen:

- *Hvordan definerer elever i tre Vg3-klasser fundamentalisme?*
- *Forbinder de begrepet med en eller flere religioner og hvordan begrunner de eventuelt dette?*
- *Hvilke ord bruker de i definisjonen og bruker de for eksempel nøytrale ord?*
- *Forbinder de begrepet med noe annet enn religion?*

I datainnsamlingen har vi valgt å bruke elever fra Vg3 som informanter. Begrunnelse og beskrivelse av utvalget kommenteres i metodekapitlet.

1.4 Teoretisk rammeverk

Vårt teoretiske rammeverk er todelt. Den første delen er religionsfaglig, der fagteori om begrepet fundamentalisme blir presentert. Den andre delen tar for seg religionsdidaktiske og pedagogiske perspektiver.

I den religionsfaglige delen er det i hovedsak Torkel Brekkes (2008/2012) litteratur om fundamentalisme vi ønsker å trekke frem. Han forklarer hva fundamentalisme er med eksempler fra ulike områder som fundamentalister er opptatte av. Eksempler kan være familieliv og hellige tekster. Brekkes fremstilling avgrensner derfor i stor grad fundamentalisme til å omhandle religiøse grupper. Dette står i kontrast til noe av den nevnte bruken i media. Under parintervjuene nevnte vi to eksempler på hvordan media bruker begrepet for å høre hva informantene tenkte om dette. Disse to eksemplene ble nevnt ovenfor,

og er “klimafundamentalisme” og “bunadsfundamentalisme”. En tredje formulering vi tok med er “fiskefundamentalisme” som vi har funnet formulert på en blogg. Disse tre uttrykkene har sannsynligvis ingen andre fellestrekk enn at de henviser til personenes grad av overbevisning innen sitt felt. Dette viser at ordet fundamentalisme har et ganske vidt bruksområde i media og dagligtale, og det reiser en interessant diskusjon om hvilken legitimitet man skal gi slike bruksmåter stilt opp mot en mer religionsvitenskapelig bruk. På den ene siden vil noen hevde at man ikke kan hindre språkets utvikling, og Brekke (2008) er selv skeptisk til akademikere som hevder at ord og begreper ikke kan brukes til annet enn det de oppstod til. På den andre siden kan man, i lys av disse eksemplene, hevde at begrepet brukes i forbindelser der den mer presise betydningen blir utydelig eller uklar.

I tillegg til Brekke mener vi Steve Bruce (2008) har noen tilnæringer til begrepet som er interessante for den religionsfaglige delen. For eksempel avgrensner Bruce begrepsbruken noe mer enn Brekke med tanke på i hvilke religioner man kan finne eksempler på fundamentalisme. Brekke mener å finne lignende retninger innenfor alle verdensreligionene, mens Bruce hevder det vil være problematisk å bruke begrepet utover de abrahamittiske religionene, altså jødedom, kristendom og islam. Brekke og Bruce er også uenige når det kommer til hva som er de viktigste trekkene ved fundamentalisme; Brekke mener lekfolkets kamp mot tradisjonelle autoriteter innenfor de ulike religionene er svært viktig, mens for Bruce er det kampen mot de strukturelle differensieringene i samfunnet som er viktigst. Dette illustrerer at det finnes uklarheter i fagmiljøene når det kommer til en definisjonsavgrensning av begrepet. I tillegg til Brekke og Bruce kommer vi enkelte steder inn på noen perspektiver fra andre fagpersoner fordi disse er tilknyttet spesifikke kompetanseområder.

Den religionsdidaktiske delen består av to deler. Den starter med en fremstilling av Bengt-Ove Andreassens (2012) forestillinger om religionskritikk og konfliktperspektiver i undervisning. Andreassen er en av få som har skrevet om konfliktperspektiver i undervisning, og hans bok *Religionsdidaktikk, en innføring* (2012) er valgt som noe av det teoretiske rammeverket for studien. I tillegg til Andreassen trekker vi inn et perspektiv knyttet til begrepsforståelse. Her er det Harry Daniels’ (2001) nyere fremstilling av Vygotsky-tradisjonens forståelse av forholdet mellom daglige og faglige begreper som blir presentert.

Kort oppsummert er strukturen til masteravhandlingen som følgende: I kapittel 2 presenteres den religionsfaglige og den religionsdidaktiske litteraturen som danner grunnlaget for

prosjektet. I kapittel 3 beskrives og begrunnes de metodiske valgene, og vi kommer her også inn på noen forskningsetiske refleksjoner, samt studiens validitet. I kapittel 4 presenteres analysen av datamaterialet. Kapittel 5 inneholder drøfting av datamaterialet presentert i kapittel 4, i lys av den teoretiske bakgrunnen presentert i kapittel 2.

2 Teori

2.1 Tidligere studier

Tematikken i denne masteravhandlingen har ikke blitt belyst ved tidligere studier, men vi vil likevel redegjøre kort for noen studier innenfor lignende emner.

I 2010 ble det skrevet en masteroppgave i religions- og etikkdidaktikk ved Institutt for lærerutdanning og skoleforskning (ILS), Universitetet i Oslo, som handlet om religion og konflikt i RLE- lærebøker. Dette er en lærebokanalyse som tar for seg konflikt generelt, og ikke fundamentalisme spesielt, og den nevnes derfor kun kort her. Oppgavens tittel er *Religion og konflikt: En analyse av læreverkene i RLE for ungdomstrinnet*, og er skrevet av Ane Cathinka Bruusgaard Høgseth.

Christer Karlsson gjorde i 2011 en analyse av begrepet kristenfundamentalisme i svenske lærebøker og hvordan ulike bibelsyn presenteres i en sekulariseringsteoretisk belysning, som en del av lærerutdannelsen ved Malmö Högskola. Elevers oppfatning av begrepet er ikke Karlssons hovedfokus, men han skriver innledningsvis at en av bakgrunnene for studien var at han hadde opplevd elevers oppfatninger av fundamentalisme som negative, og at han derfor ble interessert i å finne ut hvordan kristenfundamentalisme ble framstilt i lærebøker. I praksisperioden til Karlsson hadde de hatt besøk av unge representanter fra et luthersk fundamentalistisk samfunn, som førte til følgende tanker for Karlsson:

Både under besøket, men främst efteråt när vi lärare diskuterade mer ingående med eleverna framfördes från deras sida frapperande negativa uppfattningar. Begrepp och pejorativa benämningar såsom “bokstavstro”, “fundamentalism”, “de tolkar allt bokstavligt” förekom, liksom att fundamentalism likställdes med extremism. Denna upplevelse fick mig att fundera på hur läroböcker talade om just kristen fundamentalism och hur denna framställdes då eleverna hade läst på, men saknade kunskap om vad begreppen innebar.

(Karlsson, 2011:3)

Undersøkelsen omfatter også spørsmål rundt demokratiske verdier, kunnskapsdannelse og spørsmål knyttet til elevers inngang i samfunnet med kanskje et feilaktig bilde på hva fundamentalisme er og hva ulike bibelsyn innebærer.

I vår masteravhandling er problemstillingen knyttet til elevers oppfatninger av fundamentalisme generelt, og tar dermed for seg en bredere forståelse og anvendelse av begrepet enn det Karlsson gjør. Vi konsentrerer oss om elevenes oppfatninger og legger verken vekt på lærebøker eller undervisning om temaet. Problemstilling, forskningsmetode og analyse er dermed helt forskjellig, men vi ser likevel noen likheter med Karlssons “examensarbeite”, som gjør studien nevneverdig i denne sammenheng.

I tillegg til Karlssons studie, har det blitt gjort en videostudie over fire måneder i en norsk 9. klasse i 2007. Artikkelen som er publisert med utgangspunkt i studien heter *Scenes from a classroom. Video Analysis of Classroom Interaction in Religious Education in Norway*, og er utført av Marie von der Lippe (2009). Materialet som er publisert belyser hvorfor og på hvilken måte islam blir gjenstand for diskusjon. Artikkelen avdekker elevenes engasjement overfor islam, og hvordan skoletimer der andre tema står i sentrum, likevel ofte ender opp i diskusjoner rundt islam. Eksemplet som blir belyst er en time som handler om religion og politikk, hvor læreren har valgt konflikten mellom katolikker og protestanter i Nord-Irland som eksempel. I starten av timen må læreren bruke energi for å unngå avsporinger, siden flere elever avbryter med sine assosiasjoner til terroraksjoner og bomber, som de har hørt mye om i media. Etter ca. 20 minutter, etter at en elev sammenlikner konflikten i Nord-Irland med konflikten mellom shia- og sunni-islam, lar han likevel diskusjonen gå sin gang. Terror og vold kommer opp gjentatte ganger, og islam blir flere ganger omtalt som en enhet; eksempelvis spurte en elev om det var shia- eller sunni-muslimer som brukte selvmordsbomber, hvorpå en annen elev svarte “the whole gang!” Læreren ble i etterkant spurt om hvorfor han trodde islam sto i så sterkt fokus blant elevene. Ifølge han var nok hovedårsakene hvordan media behandler islam, og at religionen ofte blir knyttet til fundamentalisme, terrorisme, *jihad* og kvinneundertrykkelse. Noen av elevene svarte også i et gruppeintervju at media var årsak til deres engasjement overfor islam. De kan mest om dette, og da er det mest interessant å snakke og diskutere rundt dette.

Dette er en interessant undersøkelse med tanke på vårt prosjekt. Som vi senere skal se, er det mange som forbinder fundamentalisme med islam og terror, og media og tabloid har mye å si

for denne oppfatningen. I tillegg er det interessant å se hvordan fenomenet kan dukke opp i en klasseromsstudie. Selv om studien til von der Lippe er gjort i en 9. klasse, er det flere likheter med noen av våre funn blant elever på 3. trinn på videregående skole.

2.2 Teoretisk rammeverk

Dette prosjektet tar utgangspunkt i Torkel Brekkes litteratur om fundamentalisme. Brekke er professor i religionshistorie ved Universitetet i Oslo, og har skrevet to bøker om fundamentalisme; *Fundamentalism, Prophecy and Protest in an Age of Globalization* (2012) og *Hva er fundamentalisme* (2008). Disse to bøkene legger mye av grunnlaget for den påfølgende diskusjonen av begrepet. *Hva er fundamentalisme* var også en pensumbok på emnet *Verdensreligionene* (REL1003). Dette emnet er obligatorisk på flere studieretninger, også for de som går på Lektorprogrammet og skal undervise i RLE og RE. Brekke hadde også i 2012 sitt eget emne på Universitetet i Oslo på 10 studiepoeng, som het “Hva er fundamentalisme?”. Med bakgrunn i dette er han sannsynligvis den mest toneangivende premissleverandøren til en faglig forståelse av fundamentalisme i Norge, som er den konteksten vi er opptatte av å studere.

I tillegg til Brekke vil vi trekke inn andre perspektiv, for å tydeliggjøre at det finnes en faglig diskusjon og uenighet om forståelsen og bruken av begrepet. Steve Bruce, professor i sosiologi ved universitetet i Aberdeen, er en av de som nest etter Brekke vil bli viet mest plass. Han har blant annet gitt ut boken *Fundamentalism* (2008), som er hovedkilden vi benytter oss av fra han. Når det kommer til tidfesting av begrepet kommer vi også inn på noen argumenter fra religionshistoriker Ulrika Mårtensson, som i dag er professor i filosofi og religionsvitenskap ved NTNU. Brekke, Bruce og Mårtensson har på bloggen til det tverrfakultære forskernettverket Religion i pluralistiske samfunn (PluRel) ved Universitetet i Oslo, deltatt med debattinnlegg som synliggjør ulike synspunkter på fundamentalisme.

I den religionsfaglige delen blir det også viet noe plass til enkelte andre fagpersoner. Disse er tatt med fordi de representerer ulik spisskompetanse på sine områder. Dette anser vi som nødvendig fordi vi har et bredt datamateriale, og teorigrunnlaget må derfor dekke mange temaer.

I den religionsdidaktiske delen presenteres Bengt-Ove Andreassen og konfliktperspektiver i religionsundervisningen, og han er en av få som har tatt for seg kritikk- og konfliktperspektiv i religionsdidaktikk (Acta Didactica Norge, Volum 2, Nr. 1, 2008). Andreassen er førsteamanuensis II i religionsdidaktikk ved Universitetet i Tromsø, og har blant annet skrevet *Religionsdidaktikk- en innføring* (2012). Kapitlet *Religionskritikk og konfliktperspektiver* i denne boken er litteraturen som legges til grunn i den religionsdidaktiske delen.

Til slutt kommer vi inn på noen perspektiver omkring vitenskapelige og spontane/hverdagslige begreper. Her blir Harry Daniels' nyere fremstilling av Vygotsky-tradisjonens forståelse av forholdet mellom disse to typene begreper presentert. Daniels er "Professor of Education" ved Universitetet i Oxford, og har skrevet boken *Vygotsky and Pedagogy* (2001), som er grunnlaget for våre refleksjoner om dette temaet.

Dette kapitlet tar først for seg den religionsfaglige teorien (2.3), før vi fortsetter med religionsdidaktiske og pedagogiske perspektiver (2.4). Med bakgrunn i at elevenes oppfatninger skal diskuteres i en faglig sammenheng, velger vi å la den religionsfaglige delen få størst plass. Problemstillingens åpne karakter har ført til at vi har fått et mangfold av ulike svar. Derfor har vi sett det nødvendig å ha et bredt omfang av faglitteratur. Noen ganger vil dette antakeligvis gå på bekostning av en dypere tilnærming til fagstoffet, men vi mener likevel at de ulike perspektivene som blir belyst gir de rammene som bør ligge til grunn for den senere drøftingen av datamaterialet.

2.3 Religionsfaglig teori

2.3.1 Definisjon

Som nevnt tar dette prosjektet utgangspunkt i Torkel Brekkes tilnærming til begrepet fundamentalisme. Hans korte definisjon på begrepet er: fundamentalisme er "(...) religiøse gruppers aktive motstand mot den forvitring av religiøs autoritet i både privat og offentlig liv som har funnet sted fra omkring 1850 som følge av nasjonalstatens sekulariserende effekter på samfunn over hele verden" (Brekke, 2008:7). Brekke understreker imidlertid at denne definisjonen både ekskluderer og inkluderer grupper som hadde passet eller ikke passer til fenomenet fundamentalisme, og at definisjonen i så måte ikke er perfekt. Blant annet sier ikke denne definisjonen noe om "det store fokuset på fundamentale religiøse sannheter, og

sentrale religiøse tekster, som de fleste fundamentalister har” (2008:8). Vi velger likevel denne definisjonen som grunnlag for prosjektet, fordi de fleste definisjoner av sammensatte fenomen vil ha visse mangler.

Brekkes definisjon avgrensner fenomenet til religiøse grupper, og hans litteratur handler følgelig om dette. Denne avgrensningen av begrepets bruksområde kan for øvrig diskuteres. Blant annet mener Steve Bruce (2008) at fundamentalisme er et fenomen som ikke kan begrenses til religion: “Although its ideology is religious, fundamentalism is not just a religious movement” (7). Denne påstanden begrunner han i at dersom fundamentalisme kun handlet om religion, ville det ikke vært av interesse for andre enn de innenfor den gjeldende religionen. Han utdyper ved å forklare at mange fundamentalister kjemper på et sekulært, nasjonalistisk grunnlag, og at vi ikke kan skille fenomenet fra “the social, economic and political contexts in which it arises” (8). Selv om Bruce er opptatt av konteksten fundamentalisme oppstår i, konkluderer han likevel med at han er mest opptatt av de religiøse fundamentalistiske bevegelsene, og også hans bok handler derfor om dette.

Religionssosiolog Grace Davie (2013) mener på sin side at både religiøse og ikke-religiøse bevegelser kan bli fundamentalistiske. Hun illustrerer med to ikke-religiøse eksempler: dyrerettsforkjempere og feminister (202-203). Med de begrensede rammene som vårt arbeid har kan vi ikke gå videre inn på hennes diskusjon, men velger å kort henviser til at det finnes flere ulike perspektiver på dette i fagmiljøene.

Til tross for muligheten for bruksområder knyttet til ikke-religion, velger vi å følge Bruce og Brekke i å fokusere på religiøse bevegelser. Grunnen til dette er at vi ønsker å fremheve bruken av fundamentalisme knyttet til religion. Dette begrunnes dels ut fra den opprinnelige betydningen av begrepet, og dels fordi vårt prosjekt må avgrenses. Vi kommer likevel tilbake til en drøfting av dette i kapittel 5, fordi det er med på å besvare problemstillingen. Vi kommer også, under avsnitt 2.3.4, inn på hvordan aspekter av fundamentalisme kanskje *kan* gjenfinnes i ateisme.

2.3.1.1 Tidfesting av fundamentalisme- begrepet

Brekkes definisjon avgrensner også fundamentalisme- begrepet til tiden rundt 1850. Andre religionshistorikere, som Ulrika Mårtensson ved NTNU utfordrer dette. I 2011 produserte

NTNU et dobbeltbind om fundamentalisme der definisjonen lyder: fundamentalisme er “(...) specific, ideologically-inspired methodologies related to the formation and reformation of nations, states and communities, and as a specific mode of communicating in the public sphere which now has both national and global dimensions” (Mårtensson, Bailey, Ringrose & Dyrendal, 2011:1). Mårtensson argumenterer på PluRel- bloggen i innlegget “Pre-modern origins of present-day fundamentalism” at når en knytter begrepet til protestantisk kristendom, som Brekke jo gjør, er det naturlig å gå lenger tilbake i tid, ettersom denne grenen av kristendommen har røtter til 1500-tallet. Hun mener også at Brekkes fokusering på lekfolkets rolle i fundamentalisme kan spores lengre tilbake i tid. Poenget ser ut til å være at bakgrunnen for fundamentalisme i dag må ses i et historisk lys, og da lenger tilbake enn 1850. Brekkes (2012) argument er imidlertid at omveltningene som verden har sett siden tidlig/midten av 1800-tallet, er av så grunnleggende karakter at man må ha egne begreper om bevegelser som har oppstått i kjølvannet, som for eksempel fundamentalisme (12). Man kan altså ikke sammenligne på tvers av så store sosiale forandringer, skal vi følge Brekkes argument.

2.3.1.2 Begrepets opprinnelse

Selv om Brekke (2012) knytter begrepet tilbake til 1850-tallet, ble ordet fundamentalisme først brukt tidlig på 1900-tallet av amerikanske protestanter. Disse protestantene ville forsvare det fundamentale i kristendommen mot angrepet fra moderne, liberal teologi, og fra kritisk lesing av skriftene som de mente svekket Bibelens status. De kalte seg selv fundamentalister, og mente det var et godt beskrivende ord for deres levemåte (4). Brekke omtaler videre denne fundamentalismen i USA som “(...) the ‘original case’ of fundamentalism”(9). En artikkelsamling fra årene 1910-1915, kalt *The Fundamentals: a Testimony to the Truth*, kan knyttes til disse første fundamentalistene. Denne artikkelsamlingen består av 90 artikler skrevet av 64 ulike bidragsytere (Brekke, 2008:37). Ifølge Brekke (2008) var disse forfatterne “godt utdannede fundamentalistiske kristne som tok opp kampen mot de sekulariserende effektene av historisk-kritisk bibelforskning (...)” (38). Vi kommer tilbake til noen eksempler fra disse artiklene under.

2.3.1.3 Fundamentalisme i alle religioner?

Siden fundamentalisme springer ut i fra en kristen retning i USA, kan man stille spørsmålet om begrepet kan brukes om lignende fenomener i andre religioner. Flere forskere mener dette

er problematisk, og for eksempel Bruce (2008) mener at monoteisme og dogmelære er to forutsetninger for at fundamentalisme skal oppstå. Dermed avgrenser han i stor grad fenomenet til jødedom, islam og kristendom. Han hevder videre at det innad i hinduismen og buddhismen har oppstått bevegelser som kan ligne på fundamentalisme, men at disse religionene er så diffuse i sine "læresetninger" at de vanskelig kan plasseres på lik linje med bevegelser i spesielt islam og kristendom. Slike hinduiske og buddhistiske grupper mener Bruce heller må knyttes til etniske og nasjonalistiske konflikter (97). Bruce (2008) mener også at et grunnleggende trekk ved fundamentalisme er at tilhengerne må ha mulighet til å se på seg selv som forsvarere av den rette troen, noe som igjen er lettere å finne i de abrahamittiske religionene (100).

Brekke (2012) mener på sin side at man må kunne bruke begrepet utover sin opprinnelse i kristendommen. Han refererer til *The Fundamentalist Project*, som er en samling av bøker som har satt standarden for senere studier av fundamentalisme. Det ble utgitt 5 bind mellom 1988 og 1995, og hver av disse belyser fenomenet fra ulike vinkler. Et viktig poeng i denne sammenhengen er at redaktørene for dette prosjektet måtte benytte seg av det Brekke kaller "ideal type"(7), for å kunne studere fenomenet på tvers av kulturer. Det første av de fem bindene hadde da som sitt mål å utvikle denne idealtypen. Flere forskere har kritisert *The Fundamentalist Project* for dette, og mener at man kun kan snakke om begrepet fundamentalisme i en kristen sammenheng med bakgrunn i fenomenets kontekst. Dette mener Brekke er en misforståelse av begrepsbruken og skriver:

If the word "fundamentalism" cannot be used to describe social phenomena in Islam or Hinduism merely because it is taken out of its Christian context, we can make the same argument for the word "religion". (...) If we insist on using only words derived from a culture and its language when describing social life in that culture, we effectively give up research altogether. (...) we cannot restrict the word to developments in the Christian world. In my view, fundamentalism is a special kind of reaction to certain developments in the modern world that have taken place in many, perhaps in most, religious traditions.

(Brekke, 2012:6)

Selv om Brekke mener at man kan snakke om fundamentalisme i andre religioner enn kristendommen, understreker han at vi må se etter aspekter som "*i større eller mindre grad*

har likhetstrekk med den klassiske fundamentalismen i den kristne verden” (2008:47). Dette er ikke det samme som å si at begrepet likevel ikke kan brukes om bevegelser i andre religioner, men det betyr at vi ikke må glemme det kristne utgangspunktet. Et viktig poeng ser dermed ut å være at fundamentalister har et spesifikt syn innen en rekke områder, og dersom en religiøs gruppe skal passe under definisjonen på fundamentalisme ser det ikke ut til å holde at de bare passer til ett av disse områdene.

2.3.2 Hva kjennetegner en fundamentalist?

I avsnittene som tilhører 2.3.2 skal vi ta for oss noen hovedpunkter innen disse områdene for å nærme oss en forståelse av hvem fundamentalistene egentlig er. Brekke har i sine bøker fra 2008 og 2012 strukturert innholdet etter temaer. Vi må begrense omfanget av vår fremstilling og vi kan derfor ikke komme inn på alle aspektene Brekke kommenterer. Vi har sammenfattet noen vi anser som relevante for denne studien. Disse temaene er som følgende: *Fundamentalisters oppfatning av tid og sted, Det moderne, Konservative og radikale, Hellige tekster, Sosialt liv og Vitenskap*. I avsnitt 2.3.3 tar vi for oss forholdet mellom begrepene fundamentalisme og terrorisme, mens vi i 2.3.4 kommer inn på mulighetene for en sekulær fundamentalisme. I den forbindelse nevnes også evolusjonsteoretikeren Richard Dawkins. I 2.3.5 kommenteres fundamentalisme innen buddhisme, hinduisme, sikhisme, jødedom og islam mer i detalj. På grunn av det kristne utgangspunktet til begrepet, dukker kristendommen fortløpende opp som eksempel i avsnittene til 2.3.2.

2.3.2.1 Fundamentalisters oppfatning av tid og sted

Fundamentalister er svært opptatt av hva religionen deres *virkelig* er. Generelt mener fundamentalister at deres svar på hvordan man skal leve og etterstrebe religionen sin er riktig, og at dette ignoreres av de fleste andre som tilhører den samme religionen. Ifølge kristne fundamentalister har derfor mesteparten av de som hevder å tilhøre kristendommen feil oppfatning av hva det egentlig vil si å være kristen. Lignende forståelser finner vi hos fundamentalistiske muslimer, hinduer, sikher og buddhister (Brekke, 2012:63). Som vi skal se senere (2.3.5.2), gjelder dette også for fundamentalistiske jøder.

Brekke (2012) skriver: “Fundamentalists have a highly objectified concept of religion. They see their religion as a *timeless universal system of truth that can and should be detached from local cultures*” (63, vår utheving). Han utdyper dette ved å peke på at en slik universell

oppfatning av egen religion fører med seg at “ (...) fundamentalists in all the world religions construct ideas about a pure and true religion that must either be accepted and followed completely or rejected” (Brekke 2012:63). Fundamentalister distanserer seg altså fra alle aspekter ved kultur og samfunn, og danner ideer om en ren og sann religion som enten støttes hundre prosent, eller avvises. Dette innebærer at medlemmene i fundamentalistiske bevegelser forventes å støtte gruppens ideologi på alle måter.

2.3.2.2 Det moderne

For å forstå fenomenet fundamentalisme må vi forsøke å forstå hvorfor det oppstår. Fundamentalisme er i første rekke en reaksjon mot det moderne og de virkningene moderniteten har tilført samfunnsutviklingen. Brekke (2012) skriver om hvordan europeere gjennom renessansen gjenoppdaget de klassiske tankene fra grekerne og romersk litteratur, og hvordan reformasjonen satte fart i forandringene i måten mange europeere tenkte om seg selv i relasjon til Gud, kirken og andre kristne. Disse forandringene førte til endringer i religiøs autoritet, først i Europa og etter hvert globalt.

Moderniteten er det som leder fram til forvitringen av religion som fundamentalistene protesterer mot, og henger sammen med Brekkes tidfesting av fundamentalisme. Et paradoks i denne sammenhengen er kritikken av det moderne kombinert med bruken av moderne, teknologiske hjelpemidler. Dette er et perspektiv som både Brekke (2008), Davie (2013) og Bruce (2008) kommenterer. Bruce (2008) illustrerer med at shaen i Iran kontrollerte radio, tv, presse og skoler, Osama bin Laden tok i bruk fax og satellitt- telefoner for å kontrollere nettverket, og the Christian Right i USA har egne “cable television networks” (14). Brekke (2008) knytter dette paradokset til forskjellen på begrepene modernisme og modernitet. Modernisme forstås ofte som ideologien og de bakenforliggende tankene, mens modernitet forstås som blant annet teknologisk utvikling. Brekke problematiserer likevel denne distinksjonen, og mener det er mer logisk å se på ideologiene som aspekter ved modernitet. I vår sammenheng er det likevel et interessant perspektiv fordi det er med på å illustrere det komplekse ved begrepet fundamentalisme.

2.3.2.2.1 Sekularisering

Sekularisering er det trekket ved moderne samfunn som fundamentalister er mest opprørte over. For som Brekke (2008) skriver: “Absolutt alle fundamentalister mener at

sekulariseringen av samfunnet er en fryktelig ting. Mener man ikke det, er man ganske enkelt ikke fundamentalist” (18).

Men hva konkret er det med sekularisering som fundamentalister er så opprørte mot?

Sekularisering kan defineres som tre ulike prosesser; privatisering av religion, differensiering, og nedgang i religiøs autoritet (Brekke, 2012:27-38). Brekke (2012) argumenterer for at det viktige i forbindelse med å forstå fundamentalisme er de to sistnevnte prosessene (38). *Sekularisering som differensiering* handler om hvordan samfunnet deles inn i sfærer etter funksjon, der religion blir gjenkjent som én blant flere. Andre slike sfærer kan være økonomi, juss, medisin og politikk. Religion blir i en slik differensieringsprosess adskilt fra de andre sfærene og mister dermed også sin innflytelse over for eksempel politikk og juss, og det er dette fundamentalister reagerer mot (29). Fundamentalister har et ønske om å reversere denne differensieringsprosessen, og ønsker at religion skal få tilbake noe av makten over de andre samfunnssfærene (31).

Brekke (2012) understreker imidlertid at det viktige for å forstå fundamentalistiske bevegelser er at alle verdensreligionene har opplevd *sekularisering i form av en nedgang i religiøs autoritet*. Dette betyr at det har skjedd forandringer i forholdet mellom lekfolket og de lærde/eliten. Særlig dette siste anser Brekke som en forutsetning for at fundamentalisme skulle få utvikle seg i alle religioner (37). Det er derfor et viktig kjennetegn på fundamentalisme at lederne i de fundamentalistiske gruppene ønsker å ta religiøs autoritet fra den religiøse eliten som tradisjonelt har hatt denne autoriteten (28). Dette skiller også fundamentalisme fra ren tradisjonisme og “enkel konservativ religion”. Det betyr at når fundamentalister sier at de vil tilbake til det som var før, mener de ikke at de vil tilbake til at den religiøse eliten har all definisjonsmakt, snarere tvert imot (32). På denne måten kan vi si at fundamentalisme er “(...) blant annet lekfolkets opprør mot det monopol på religiøs autoritet som prestene har hatt innenfor alle de store verdensreligionene fram til moderne tid” (32). Eksempelvis kalte noen av forfatterne i *The Fundamentals* seg for “kristne lekmenn” og hevdet dermed en viss autoritet i denne statusen (37). Fundamentalisme er ifølge Brekke (2012) nesten alltid drevet av en ny type leder, nemlig en lekperson uten teologisk utdannelse, men med mye entusiasme (87). Dette skal vi se at blir et sentralt punkt når det kommer til å plassere ulike religioner innenfor begrepet.

2.3.2.3 Konservative og radikale

Dette bringer oss videre til spørsmålet om fundamentalister kan omtales som konservative eller radikale. Ifølge Brekke (2012) vil betegnelsen konservativ være passende for å beskrive fundamentalister i mange sammenhenger. Som eksempel trekker han blant annet frem hvordan protestantisk fundamentalisme i USA startet som en reaksjon mot nye måter å lese og tolke Bibelen på. Teologisk sett kan man dermed si at fundamentalister innenfor protestantismen er konservative. Men for fundamentalister i andre religioner kan teologi ha mindre eller en annen betydning, og det blir dermed ikke riktig å si at alle fundamentalister er teologisk konservative (13).

Når det kommer til det sosiale livet, for eksempel familieliv og seksualmoral, er imidlertid alle fundamentalister i de store religionene konservative. De er ofte kritiske til den utviklingen som det moderne samfunnet har ført med seg på disse områdene. Fundamentalister vil, som vi skal se under 2.3.2.5, være svært opptatte av den tradisjonelle familien med barn, og er derfor meget skeptiske til blant annet homofilt samliv (13). Men Brekke (2012) legger videre frem hvordan fundamentalister *også* er radikale. Dette eksemplifiseres med det nevnte synet fundamentalister har på religiøse autoriteter, og hvordan de fleste fundamentalistiske tradisjonene bryter med det tradisjonelle hierarkiet. Profetisk autoritet som er opparbeidet gjennom karisma og forkynnelse gir mye mer autoritet, som da også er tilfellet i fundamentalistiske grupper. Brekke (2012) vil dermed karakterisere fundamentalister som både konservative og radikale.

Bruce (2008) argumenterer på sin side for at fundamentalister ikke bør kalles konservative, men reaksjonære: “They are radical revisions of the past provoked by changes that threaten the continuity of the tradition. (...) Their conservatism is not conservation but a creative reworking of the past for present purposes” (Bruce, 2008:13). Bruce mener altså at fundamentalister søker autoritet i tekst eller tradisjon fra fortiden, og på denne måten søker politisk makt i nåtiden (96).

2.3.2.4 Hellige tekster

Et annet område som fundamentalister er opptatte av er hellige tekster og deres autoritet. Religiøse ledere som kristne prester, jødiske rabbinere, muslimske *ulama*, hinduiske *brahmaner* og buddhistiske munkar har ifølge Brekke (2008) tradisjonelt hatt svært stor

aktelse og innflytelse. Mye av dette har hatt sitt grunnlag i en eksklusiv tilgang til de hellige tekstene fordi de var formidlere av “kulturens høyeste sannheter” (31). Fra rundt 1850-tallet startet imidlertid det som Brekke (2008) kaller “den globale kampen om ordet”. Over hele kloden begynte prester, rabbinere, *ulama*, *brahmaner* og munkar å miste sin autoritet, og det som skjedde kan kalles for en alminneliggjøring av presteskaper (32).

Fra rundt 1860-tallet vokste en ny form for moderne bibelforskning fram for fullt, nemlig den kildekritiske (Brekke, 2008:35). En naturlig konsekvens av slik bibellesning er at tekstene blir sett på som skapt av mennesker, og dermed settes det også spørsmålsteget ved deres status som absolutt sannhet (36). Den moderne historisk-kritiske bibelforskningen var hovedfienden til de første amerikanske, kristne fundamentalistene (36). I *The Fundamentals* omhandler en tredjedel av artiklene de hellige tekstene i Bibelen, og det hyppigste temaet er Mosebøkene (Brekke, 2012:188-189). Moderne vitenskap og kritisk lesning begynte etter hvert å utfordre også i andre religioner, og Brekke (2008) trekker fram at både konservative hinduer og sikker føler forakt mot denne måten å lese deres hellige tekster på (38-39).

Det som er spesielt for kristne fundamentalister er en svært streng bokstavtro holdning til Bibelen. Streng bokstavtro betyr at de er opptatte av den nøyaktige ordlyden, ikke bare *at* ordet er en absolutt sannhet. Dette er noe av det som skiller kristne fundamentalister fra muslimske, hinduiske og buddhistiske fundamentalister, og knyttes av Brekke (2008) til kristendommens tradisjonelle vektlegging av ortodoksi, mens det i andre religioner heller gjerne har blitt fokusert på ortopraksi. Denne nære sammenkoblingen mellom begrepet fundamentalisme og kristendommen er en påminnelse om at den opprinnelige betydningen av begrepet er tilknyttet kristendommen (Brekke, 2008:46-47). Når det kommer til muslimske fundamentalisters forhold til hellige tekster, vil de ofte mene at det finnes gudgitte sannheter i både Koranen og i tradisjonen, men at detaljene ikke er like viktige (47).

Bruce (2008) er enig i at fundamentalisme generelt bunner ut i at visse ideer, vanligvis funnet i en tekst, oppfattes som feilfrie og må forstås som ultimate sannheter. Han hevder videre at noe av det som gjør at fundamentalisme oppstår, er at de moderne utfordringene knyttet til teksters autoritet blir kombinert med at de fleste kan lese (13). Dermed øker sannsynligheten for individuelle tolkninger. Bruce (2008) knytter kritikken av den nye formen for tekstlesning til prinsippet om hermeneutikk; når den enkelte leser forstår vil prege tolkningen av en tekst, blir statusen som feilfri utfordret på det helt grunnleggende plan (13).

2.3.2.5 Sosialt liv

For fundamentalister er familien et symbol på “den tapte verden, hvor Guds moralske orden fortsatt eksisterer” (Brekke, 2008:49). Dette betyr at mann og kvinne er skapt forskjellige med ulike roller. Synet på familien som gudgitt institusjon fører også med seg et hierarkisk system innad i familien, der mannen er overhodet, og kvinnen og barna skal kjenne sin plass (50). Ifølge Brekke (2008) har fundamentalister i alle religioner et “verdensbilde og verdier som er radikalt patriarkalske” (50), og alle fundamentalister mener derfor at mannen skal være familiens overhode (53). Dette står i sterk kontrast til rådende normer i moderne samfunn og til det som er sosialt akseptert å mene i samfunn som for eksempel Norge. Dette er noe av bakgrunnen for at fundamentalister er sterkt kritiske til feminisme, fordi den utfordrer disse patriarkalske rollemønstrene (71). Disse rollemønstrene gjør også at det er svært sjelden kvinner leder fundamentalistiske bevegelser, nettopp fordi deres rolle ikke er å lede. Det betyr imidlertid ikke at kvinner ikke kan være fundamentalister (51).

Det patriarkalske verdenssynet finner sin legitimitet i 1. Mosebok og beretningene om da Gud skapte mennesket. Mann og kvinne er skapt forskjellig, men ifølge Brekke (2012) mener ikke fundamentalister at menn er mer verdifulle enn kvinner (239). De kristne fundamentalistene mener ulikhetene er viktige for å definere sosiale roller, og menn og kvinner komplementerer på denne måten hverandre (240).

Fundamentalister er alle opptatte av kleskoder og oppførsel, og selv om dette er myntet på begge kjønn, er det ofte kvinner som blir spesielt irettesatt. For eksempel vil fundamentalister påby anstendig påkledning ved å forby sminke, tettsittende klær og naken hud (2008:69). Når det kommer til umoralsk seksuell oppførsel, mener alle fundamentalister at dette er en svært negativ konsekvens av det moderne samfunn (71). Ifølge Brekke (2008) ser jødiske og muslimske fundamentalister på kampen mot umoralsk seksuell påvirkning/handling som det mest sentrale når det kommer til å reetablere religionens autoritet (72).

I Brekkes definisjon på fundamentalisme blir “nasjonalstatens sekulariserende effekter” definert som årsaken til fundamentalistenes reaksjon og motstand. Vi kan derfor kalle nasjonalismen for fundamentalistenes verste fiende; den utfordrer Gud som eneste og høyeste makthaver (120). I tillegg hadde heller ikke de store omveltningene som verden har sett siden slutten av 1800-tallet kunne funnet sted uten de sterke nasjonalstatenes fremvekst: “Vi ville

aldri hatt fundamentalisme om ikke mange religiøse mennesker følte at disse institusjonene - skolene, domstolene, universitetene, forskningen og militærvesenet - systematisk skjøv religiøse hensyn til side og bidro til en massiv sekularisering av både privat og offentlig liv” (Brekke, 2008:120).

Differensieringen av religion fra lovgivningen har vært et viktig moderniseringsselement over hele verden. For fundamentalister er derfor den lovgivende makt ofte det de forsøker å påvirke mest. Innføringen av abortlover, lover om homofilt samliv og så videre, er svært opprørende for fundamentalister, og er noe av grunnen til at de mener de må ta tilbake kontrollen over lovene (Brekke, 2012:141). Det kan her legges til at abortsaken er mye sterkere i kristenfundamentalisters kampretorikk enn i de andre religionene. Brekke (2008) understreker at selv om abort blir sett på som drap av for eksempel muslimske fundamentalister, er det likevel påfallende mye mer oppmerksomhet rundt abort blant fundamentalistiske kristne (79).

2.3.2.6 Vitenskap

Når det kommer til fundamentalisme og vitenskap er Brekke opptatt av å framstille hvordan fundamentalister ser på skapelsen og evolusjonslæren. Startskuddet på en lang konflikt kan settes til 1859 med Charles Darwins *On the Origin of Species* (Brekke, 2012:178). For både jøder, kristne og muslimer har troen på at mennesket er skapt av Gud og i Guds bilde alltid vært grunnleggende trosforestillinger. For noen var det derfor fornærmende da Darwin hevdet at mennesket hadde utviklet seg fra andre arter som følge av evolusjon (179). I tillegg var det utenkelig for mange religiøse at jorda var mye eldre enn noen tusen år (180). Dette var en helt ny måte å forstå verdens historie på, og ifølge Brekke var dette også vanskelig å svelge for Darwins forskerkolleger som ikke var religiøse (181).

Charles Darwins evolusjonslære undergraver Bibelens skapelsesberetning og danner for mange kristne fundamentalister et verdensbilde som er tømt for moral og religiøse verdier. I dagens samfunn blir ofte darwinismens talsmenn sett på som religionens fiende, hvor en av de mest kjente er biolog og professor ved Universitetet i Oxford, Richard Dawkins. Han er kjent for å være sterkt religionskritisk og mener at “evolusjonsteori gjør religion helt og holdent overflødig i vår tid” (Brekke, 2008:117). Under avsnitt 2.3.4 kommenteres Dawkins og en mulig sekulær fundamentalisme.

For å komme til kjernen av noe av det som kjennetegner fundamentalisme, mener Brekke (2012) vi kan se på en artikkel i *The Fundamentals* fra 1911 kalt “Evolutionism in the Pulpit”. Artikkelen har en anonym forfatter, men ifølge Brekke kommer det fram at han kaller seg selv for en “critical layman”. Denne lekmannen angriper her liberale kristne prester som ikke tar avstand fra de nye tankene om jordas og menneskenes skapelse. Ifølge artikkelforfatteren er det verste som kan skje at religionens autoritet utfordres innenfra. Dette er derfor noe som må forhindres (183). Som allerede nevnt, illustrerer dette et viktig trekk ved fundamentalisme; fundamentalistene ser på seg selv som de ekte forsvarere og forvaltere av religionen, og dette gjøres gjennom et opprør mot de lærde (184).

Evolusjonslæren er i dag fortsatt ikke noe protestantiske fundamentalister i USA omfavner. Tvert imot utviklet det seg en streng form for kreasjonisme som i dag er svært utbredt i disse miljøene. Denne formen for kreasjonisme kalles ofte seksdagerskreasjonisme, og forfekter at jorda ble skapt på seks dager slik det er beskrevet i 1. Mosebok. I tillegg innebærer seksdagerskreasjonisme at naturen ble skapt nøyaktig slik den ser ut i dag. Kreasjonisme har til alle tider vært en sentral del av kristen tro, men denne strenge varianten vitner om en annen tilnærming til både Bibelen og verdens historie. Brekke gjør nemlig et poeng av at det er lang tradisjon i kristendommen for å ikke lese Bibelen bokstavelig: “(...) den dominerende kreasjonismen i den kristne verden gjennom århundrene har omfattet både skapelse og en videre utvikling av naturen” (Brekke, 2008:99). For eksempel har den jødiske filosofen Philo av Alexandria, som var en samtidig av Jesus, betydd mye for senere kristne tenkere. Han skrev blant annet at “It is quite foolish to think that the world was created in six days or in a space of time at all” (ref. i Brekke, 2012:184). På denne måten er ikke fundamentalistisk kreasjonisme en tilbakegang til det tradisjonelle, kristne synet på verdens skapelse og utvikling (Brekke, 2008:105). Seksdagerskreasjonisme er derfor en moderne konstruksjon, som jo fundamentalisme også er. Dersom fundamentalisme forstås som en reaksjon mot differensieringen som har funnet sted, tolkes ofte løsningen til å være å vende tilbake. Men som Brekke (2008) spør, tilbake til hva? Det finnes ikke noe entydig svar på hva som fantes før, fordi verdens historie er altfor kompleks (54). Det er fra denne innfallsvinkelen ikke riktig at kristne fundamentalister forvalter den autentiske religionen slik den var i sin opprinnelige form.

Før vi forsetter med en fremstilling av mulig fundamentalistiske trekk i buddhisme, hinduisme, sikhisme, jødedom og islam, skal vi kort ta for oss terrorisme og fundamentalisme (2.3.3), og en eventuell sekulær fundamentalisme (2.3.4).

2.3.3 Terrorisme og fundamentalisme

Ifølge Brekke (2008) kjemper alle fundamentalister mot de kreftene som nasjonalstaten og sekulariseringen har ført med seg. Et viktig poeng er at denne kampen som regel ikke er voldelig (130). Det å bruke begrepene terrorisme og fundamentalisme synonymt kan følgelig være en uheldig sammenkobling. Brekke (2008) skriver at man ofte kan høre folk sier de frykter fundamentalister, mens det de egentlig frykter er terrorister. Han definerer terrorisme som generell voldsbruk med politiske formål, altså som et middel. Fundamentalisme, som vi har sett, defineres som en reaksjon på utviklingstrekk som den moderne verden har ført med seg. Fundamentalisme handler derfor om overordnede mål, men begrepet i seg selv sier ingenting om midlene tilhengerne bruker (130-131).

Steve Bruce (2008) har en annen oppfatning av sammenhengen mellom fundamentalisme og voldsbruk. Han mener at fundamentalistenes ønske om å endre samfunnet ofte *fører med seg* bruk av voldelige midler (7), fordi en konsekvens av et slikt ønske er en opplevelse av å være i krig (107). Han understreker samtidig at han ikke mener alle fundamentalister bruker vold, men han mener likevel at det er en klar sammenheng (7).

Til tross for at Brekke (2008) skiller mellom middel og mål, hevder han at sannsynligheten for at fundamentalisme er en bakenforliggende årsak til terrorisme øker dersom fundamentalistene tidligere har hatt befatning med vold (2008:133). Brekke forklarer derfor økningen av militant islamisme i vår tid med "1990-tallets spredning av krigerne fra Afghanistan" (134). Disse krigerne hadde erfaring fra voldsbruk, og så på seg selv som Guds soldater. Brekke (2008) hevder også at slik voldsbruk i islam, kristendom, jødedom og sikhisme ofte kan knyttes til mislykkede menn: "Når fundamentalistiske grupper en sjelden gang velger voldelig sammenstøt med samfunnet, skjer det når fundamentalistiske menn med militær bakgrunn i en eller annen form får med seg menn som er marginalisert og ydmyket av samfunnet" (140).

Vi ønsker her å legge til et perspektiv fra professor i politikk ved London Metropolitan University, Jeffrey Haynes (2007). Han mener blant annet at både sekulære og religiøse grupper kan bruke terrorisme som middel (167), men han viser også til at flere stater verden over de siste årene har begynt å betegne flere religiøse grupper som terrororganisasjoner. Han fremlegger en oversikt over mange av disse, og presiserer at de finnes i alle verdensreligionene. I den forbindelse lister han opp femten knyttet til islam, to til jødedom, én til buddhisme, én til sikhisme og én til kristendom (167). Ifølge Haynes (2007) er det også viktig at terroraksjonene 11. september 2001 ikke var starten på religiøs begrunnet terrorisme; gjennom 1990-tallet fant en rekke terrorhandlinger sted som alle hadde en religiøs dimensjon (169). Noen eksempler fra 1995 er at den buddhistiske kulten *Aum Shrinrikyo* angrep t-banen i Tokyo med sarin (nervegass), at medlemmer av *The American Christian Patriot Movement* bombet en bygning i Oklahoma City, at jødiske ekstremister myrdet Israels statsminister Yitzhak Rabin, og at *The Algerian Armed Islamic Group* bombet en rekke steder i Frankrike. Alle disse aksjonene drepte og såret mange.

2.3.3.1 Ekstremisme

Det kan hevdes at ekstremisme er riktigere å knytte til voldshandlinger enn fundamentalisme. Ifølge filosof og samfunnsdebattant Lars Gule (2012) identifiseres likevel fundamentalisme i noen sammenhenger som religiøs ekstremisme. Det avhenger imidlertid av hvilken definisjon av ekstremisme som brukes, og dette er et begrep som kan defineres på flere ulike måter. Siden vårt primærfokus er på fundamentalisme kan vi ikke gå utfyllende inn på dette området, men vi vil likevel kommentere et par punkter.

Ifølge Gule (2012) kan ekstremisme kalles en “(...) systematisk gjennomtenkt posisjon, teori eller ideologi hvor ekstreme posisjoner, synspunkter etc. blir vesentlige” (15). Ekstremisme står derfor i kontrast til det som oppfattes som det normale eller vanlige. Et poeng kan være at “ekstremist” ofte er en karakteristikk man tillegger andre, der man oppfatter seg selv som i den normale eller vanlige posisjonen (18). I 2011 kom Islamsk Råd Norge og Mellomkirkelig råd for Den norske kirke med en fellesuttalelse mot religiøs ekstremisme. I denne uttalelsen defineres ekstremisme som “(...) bruk av vold, tvang eller trusler som fremmer ekstremistenes idealsamfunn eller som angriper enkeltmennesker eller grupper” (*Fellesuttalelse mot religiøs ekstremisme*). Videre henvises det til en vid definisjon av religiøs ekstremisme, der det som nevnes blant annet er oppfatningen om at man selv tror på

det eneste rette, at man har problemer med å leve med mennesker med en annen livsforståelse, at man bruker kjønnsbaserte hierarkier og et hatefullt språk, samt at man har vilje til å bruke terror og vold. I uttalelsen legges det også vekt på at

[d]et å ha et inderlig og sterkt engasjement for sin egen tro har i seg selv ikke noe med ekstremisme å gjøre, så lenge dette skjer i respekt for andres menneskeverd og menneskerettigheter, og uten at en tvinger konsekvenser av ens egne religiøse eller ideologiske oppfatninger på andre mennesker.

(Fellesuttalelse mot religiøs ekstremisme)

Til tross for at denne uttalelsen ikke er av vitenskapelig karakter, mener vi det kan være av betydning å vise til en samfunnsaktuell forståelse av religiøs ekstremisme, gitt av religiøse ledere fra en islamsk og en kristen organisasjon i Norge. Kort oppsummert ser vi at religiøs ekstremisme defineres som bruk av vold for å nå sine mål.

2.3.4 Sekulær fundamentalisme

Selv om vi innledningsvis avgrenset vårt prosjekt til å omhandle religiøs fundamentalisme, skal vi kort kommentere fundamentalisme knyttet til ateister eller sekularister.² Davie (2013) hevder “secular fundamentalism” kan bli sett på som en form for fundamentalisme (preface to the second edition, xvii). Dette hevder hun med grunnlag i en definisjon på fundamentalisme som “(...) a world view that highlights specific essential ‘truths’ of traditional faiths and applies them with earnestness and fervor to twentieth-century realities” (Kaplan, 1992, ref. i Davie, 2013:188). Davie (2013) argumenterer for at det har skjedd en tilbakevending av religion på den offentlige arena, og at det hun kaller “the ‘new atheism’” er en reaksjon på dette. I mange moderne samfunn har sekularisme blitt en normativ ideologi som blir sett på som den eneste riktige. I en situasjon der religion blir mer synlig, reagerer sekularistene med å ville “(...) re-state and re-affirm, at times stridently, what they consider to be the essential (fundamental) truths of their position” (xvii). Det kan også hevdes at ateister kan ha en innenfor-utenfor- holdning, der de som tror rett er innenfor mens de som tror feil er utenfor (jf. Davie, 2013:190). Dette sammenfaller delvis med noe av det som Brekke karakteriserer som fundamentalisme.

² Ateisme og sekularisme er ikke det samme, men for å holde oss til studiens tema kan vi ikke gå inn på religionsfaglige definisjoner av disse begrepene.

Richard Dawkins kalles ofte for ateist, selv om han i boken *The God Delusion* (2006) definerer seg selv som agnostiker. Som vitenskapsmann er han tvunget til å kalle seg selv agnostiker fordi han ikke kan motbevise Guds eksistens, til tross for at han lever livet som ateist eller ikke-troende. Det interessante i vår sammenheng er hvordan Dawkins, som en representant for denne “nye ateismen”, er aktiv i ulike sammenhenger for å understreke hva han mener er det rette å tro på. Det kan også hevdes at en tittel som *The God Delusion* implisitt kritiserer de som tror på Gud. Under et foredrag fra 2002 presenterte han sågar begrepet “militant atheism” og oppfordrer til en mer aggressiv holdning mot religiøse (Foredrag i regi av *Technology, Entertainment, Design* (TED)).

2.3.5 Fundamentalisme i buddhisme, hinduisme, sikhisme, jødedom og islam

Ifølge Brekke (2012) finnes det, som nevnt tidligere, bevegelser innenfor de forskjellige verdensreligionene som vi burde kunne bruke samme betegnelser om, spesielt siden alle er resultat av den samme globale historieprosessen. Dermed kan man si at det er godt mulig å finne eksempler på fundamentalistiske retninger i de fleste religioner. Likevel er det svært få av de mange bøkene som omhandler fundamentalisme, som går videre utover de abrahamittiske religionene. Årsaken til dette er for det første at fundamentalisme er tydeligst i disse religionene, men også at de fleste fagpersonene på dette feltet har sin bakgrunn fra en av disse tradisjonene.

Ifølge Brekke (2012) er det vi kaller fundamentalisme i hinduisme, buddhisme og sikhisme moderne hybridvarianter av de abrahamittiske tradisjonene, og da spesielt den kristne (70). Dette gjelder særlig på grunn av strukturen og organiseringen av religiøs autoritet i disse variantene. Disse fundamentalistiske gruppene har lånt elementer fra kristne fundamentalistgrupper og på denne måten ligner de til en viss grad. Men det er likevel noen grunnleggende forskjeller. I et historisk perspektiv kan vi si at kolonimaktens påvirkning i mange ulike samfunn medførte “en krise i sosial og religiøs identitet” (22). I Vest-Europa skjedde differensieringsprosessen over lang tid, og til tross for noe motstand fikk folk tid til å tilpasse seg. De endringene som kolonisamfunnene opplevde skjedde brått og brutalt, i tillegg til at de ble sett på som påtvunget utenfra (23). Ifølge Brekke (2008) er forskjellen mellom kristne fundamentalister og fundamentalister innenfor islam, hinduisme og buddhisme derfor at de kristne kun har den generelle forvitringen som hovedfiende. På grunn av kolonihistorien

har fundamentalister innen islam, hinduisme og buddhisme *også* et behov for å reise seg som egen kultur på grunn av kolonimaktenes undertrykkelse utenfra (24).

Vi skal i det følgende forsøke å knytte noen konkrete eksempler innen buddhisme, hinduisme og sikhisme (2.3.5.1), jødedom (2.3.5.2) og islam (2.3.5.3) til begrepet fundamentalisme. Vi ønsker å legge til at vårt prosjekt har et avgrenset omfang og at dette derfor ikke er en fullstendig analyse av fenomenet i disse religionene. Det er heller et forsøk på å vise til noen likheter, men også til noen utfordringer knyttet til å bruke fundamentalisme på andre religioner enn kristendommen. Avsnittene om islam har fått mer plass enn de andre religionene. Dette henger sammen med både faglitteraturens fokus, samt datamaterialet som presenteres i analysekapitlet.

2.3.5.1 Buddhisme, hinduisme og sikhisme

I et forsøk på å plassere bevegelser innen buddhisme og hinduisme til fundamentalisme skal vi her vise til to partier som ofte blir satt i sammenheng med begrepet. Sikhismen nevnes kort til slutt i dette avsnittet.

Det politiske partiet Jathika Hela Urumaya (JHU) er et parti på Sri Lanka bestående av buddhistiske munkere. Disse munkene blir ofte kalt fundamentalister, og de blir derfor tatt fram her som et eksempel. I 2004 fikk dette partiet ni kandidater inn i parlamentet. Det politiske målet for JHU er det som kalles *Dharmarajya*, det vil si opprettelsen av en religiøs stat som tar vare på den buddhistiske arven. De mener moderniteten har hatt negative konsekvenser på singalesisk politikk, kultur, språk og religion, og ønsker derfor å reversere dette (Brekke, 2012:134). Det er derfor tydelig at de ønsker en dedifferensiering av samfunnet og ønsker at buddhismens autoritet skal tilbake i de ulike sfærene. Munkene i JHU er imidlertid også opprørte over hvordan tidligere regjeringer har håndtert konflikten med tamiltigrene (2012:134), og Brekke (2008) hevder munkene mener disse fiendene må slås ned på med militære midler (124). Dette er kanskje noe av grunnen til at disse munkene blir kalt fundamentalister både av media og forskere (124). Det er imidlertid noen grunnleggende forskjeller mellom JHU og de som regnes som “typiske fundamentalister” i de abrahamittiske religionene; de er verken opptatt av teksttolkning, vitenskap eller familieliv. Idealet om *dharmarajya* handler om politikk og religion, og munkene vil tilbake til det nære båndet mellom religiøs makt og regjering som Sri Lanka hadde før britene inntok landet i 1815.

Brekke (2008) mener derfor at denne gruppen ikke passer inn i fundamentalismebegrepet (126), selv om de kan ligne når det kommer til synet på de negative konsekvensene av moderniteten (2012:135). Det er også et poeng at denne gruppen ikke passer inn når det kommer til Brekkes argument om endringer i den religiøse autoriteten som en karakteristikk ved fundamentalisme; munkene i JHU tilhører den lærde eliten og i dette tilfellet er det således ikke tale om motstand fra lekfolket (136).

Ifølge Brekke (2008) var den såkalte Shah Bano- saken som i 1998 gjorde det mulig for det hindunasjonalistiske partiet Bharatiya Janata Party (BJP) å komme til makten. Flere av politikerne i dette partiet har tilknytning til nasjonalistiske og militante organisasjoner (114). Brekke (2008) stiller likevel spørsmålsteget ved om begrepet fundamentalisme passer på slike retninger innen hinduismen (127). Han kaller nasjonalistiske og militante hinduorganisasjoner som Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) for “sjåvinistiske”, og mener at deres kampsak er å gjøre India mer hinduisk. De er opptatt av historie og etnisitet, og mener en hinduisk stat er det eneste som kan ta vare på deres religion (127). Dermed er disse organisasjonene svært opptatte av nasjonal identitet; “I sjåvinistiske hinduers verdensbilde er hinduiskhet det samme som indiskhet” (128). Likevel er deres viktigste sak at hinduismen har forsvunnet fra politikk og juss, mens de ikke er like opptatte av at det samme har skjedd i familieliv, vitenskap og utdanningssystemet (129). Brekke (2008) hevder at disse gruppene, sammen med de politiske buddhistmunkene i JHU, først og fremst er nasjonalister; de “definerer (...) nasjonen ut fra kulturell og til dels etnisk tilhørighet, og de trekker fram religion som et betydelig element i den felles nasjonale kulturen” (129). Det kan til slutt legges til at de militante og i hovedsak hinduiske, tamiltigrene (LTTE) ifølge Brekke (2008) *ikke* kan kalles fundamentalister, fordi religion har en svært liten rolle i deres kamp (137).

Til slutt kan sikhismen kort nevnes. For 20-30 år siden kjempet grupper av sikher for opprettelsen av en egen stat, Khalistan, i Punjab (Brekke, 2008:136). Sikhene ser på seg selv som et eget folk med en egen kultur, og mener derfor de har like stor rett på en egen stat som alle andre folkeslag (135). Brekke (2008) sammenligner disse med de sjåvinistiske hinduene og de politiske munkene på Sri Lanka, da de i første instans er opptatte av “den religiøse gruppens identitet” (136-137). De er likevel delvis opptatte av differensieringen og religiøse læresetningers status, og Brekke mener disse derfor først sekundært kan kalles fundamentalister (137).

2.3.5.2 Jødedom

Utviklingen av reformjødedommen i Europa på 1800-tallet førte med seg reaksjoner i form av nye retninger som konservativ og ortodoks jødedom. Den ortodokse jødedommen skilte seg skarpest fra reformjødedommen i at de reformerte hadde et helt nytt syn på tekstens status som absolutt sanne, mens de ortodokse anså Toraen som “Guds åpenbarte ord” til Moses på Sinai (Brekke, 2008:44-45). De ortodokse jødene mener likevel at de kan leve som tilpassede borgere i de moderne samfunnene de lever i (46). En annen retningen innenfor jødedommen, *haredim* eller de ultraortodokse, er de som kan kalles jødiske fundamentalister (Brekke, 2008:46+71). Disse har en helt annen tilnærming til moderniteten enn de reformerte, de konservative og de ortodokse. De er svært opprørte over hvordan jødene i de andre retningene godtar at religionen har mistet sin autoritet (92). På denne måten blir et interessant perspektiv synlig; kampen står her mellom retninger *innad* i religionen, ikke mellom ulike religioner. Brekke mener at de ultraortodokse også illustrerer et kjennetegn ved fundamentalisme generelt, nemlig et sterkt fokus på å skille mellom de som er innenfor og de som er utenfor (92).

Som nevnt tidligere er alle fundamentalister opprørte over at den moderne verden har ført til det Brekke (2008) kaller “umoralske former for seksualitet” (71). De ultraortodokse jødene er spesielt opptatte av dette; kampen for at religionen skal gjenvinne sin autoritet kjempes gjennom strenge regler i forbindelse med seksualmoral (72). Men de fokuserer også mye på å fysisk skille seg fra andre jøder og resten av samfunnet ved å for eksempel gå med religiøs drakt (92). Ifølge religionshistoriker Bente Groth (2000) er de ultraortodokse jødene svært opptatte av at den religiøse loven eller tradisjoner ikke skal endres på (194).

Et interessant aspekt ved de ultraortodokse jødene er at de tradisjonelt ikke har vært sionister. Sionismen er i utgangspunktet en sekulær politisk ideologi som oppstod på grunn av antisemittisme og nasjonalisme. Ideologien har likevel et religiøst mål; at jødene skal ha sin egen stat og skal vende tilbake til Zion (195). Men for mange ultraortodokse jøder har denne ideologien sitt grunnlag i det sekulære og moderne, og de har derfor heller valgt å fortsette sitt prosjekt med å bevare den ekte jødedommen i egne boligområder inne i moderne samfunn (Brekke, 2008:93-94). Ifølge Groth (2000) har de ultraortodokse jødene tradisjonelt vært imot sionismen fordi de mener den jødiske staten ikke skal opprettes før Messias

kommer. Det bor likevel ultraortodokse jøder som er politisk aktive i Israel, og disse jobber for å få støtte til egne institusjoner og innføring av jødisk religiøs lovgivning (195).

2.3.5.3 Islam

Ifølge professor i religionsvitenskap Göran Larsson (2006) betrakter troende muslimer Koranen som “Guds ord och direkta tal till människorna” (22-23). Koranen er dermed ufeilbarlig, og det er en forventning om at muslimer skal leve etter Koranens budskap. Fundamentalisme i islam handler derfor om mer enn å tolke Koranen direkte. I det følgende vil islamsk fundamentalisme bli fremstilt.

2.3.5.3.1 Islamisme

Ifølge religionshistoriker Kari Vogt (2005) var det i den muslimske verden en rask fremvekst av politisk-religiøse opposisjonsgrupper fra slutten av 1970-tallet, hvor ikke minst den islamske revolusjonen i Iran (se avsnitt 2.3.5.3.3) var forløper. Ordet “fundamentalisme” ble etter hvert alminnelig å bruke for å omtale dette, men som et alternativ ble en annen betegnelse lansert i fransk forskning og media på 1980-tallet, nemlig “islamisme”. Islamisme er et vidt begrep som brukes om ulike politisk-religiøse retninger innad i islam, men felles for dem alle er ideen om en islamsk stat, hvor *sharia* skal legges til grunn for alt politisk, sosialt og kulturelt liv. Vogt skriver:

Hensikten er alltid å *rense* eller *reformere* religionen for å få frem det “opprinnelige” eller “autentiske” budskapet, som deretter skal anvendes i samfunnslivet. (...) Alt som ikke kan tilpasses entydige definisjoner av religionens budskap er besmittet og må forkastes. I det ideelle samfunn er tvilen ikke-eksisterende, og religionstilhørighet er sammenfallende med sosial og politisk tilhørighet.

(Vogt 2005:232-233)

Islamister³ mener Koranen og sunna skal tolkes direkte, og siden profetens sunna skal følges bokstavelig, legger de stor vekt på regler. Særlig i spørsmålet om forholdet mellom menn og kvinner peker islamister seg ut. Kvinnens rolle er i hjemmet, hvor hun skal føde barn og ha ansvar for familien. Hun kan kun arbeide på steder der menn ikke har adgang, og hele

³ I faglitteraturen blir ofte islamisme sett i sammenheng med salafisme og wahhabisme. På grunn av avhandlingens begrensninger kan vi ikke gå inn på disse retningene, men velger å omtale alt som islamisme.

samfunnet skal generelt være kjønnssegregert. Saudi-Arabia kan trekkes frem her som eksempel på en stat som følger slike regler. Her skal menn og kvinner som ikke er gift med hverandre ha så lite kontakt som mulig, og om en kvinne skal på reise, må hun ha med sin mann eller en mannlig slektning som ikke kan gifte seg med henne (f.eks. hennes bror, far eller sønn) (Gilhus og Mikaelsson, 2007:320).

Den fundamentalistiske eller islamistiske tanken er i hovedsak å etablere en ren islamsk stat. Vi vender oss til Brekke (2012) igjen, og hans fremstilling av Mullah Krekars visjon om å gjenopprette kalifatet. Ifølge Krekar handler ikke islam bare om tro. Han forteller at ekte muslimer definerer seg selv som medlemmer av et sosialt og politisk samfunn, hvor de tyr til aksjon for å styrke og forsvare dette samfunnet. Krekar hevder at vold muligens er en nødvendighet for å oppnå maktposisjonen som er ønskelig i veien for å nå målet om et islamsk kalifat. Ifølge Brekke er Krekars politiske mål typisk for militante muslimske fundamentalister som har utviklet seg siden kampene mot Sovjets invasjon i Afghanistan på 1980-tallet. Det var her al-Qaida ble etablert (103).

Et viktig poeng synes å være Brekkes (2012) påstand om at den fundamentalistiske tanken om å etablere en stat der religion, politikk og lov er ett, i høy grad er en oppfunnet tradisjon, selv om det blir presentert som “return to the basic” (106). Det ser likevel ut til å være en utbredt oppfatning om at i muslimske samfunn har religion og politikk alltid vært umulig å skille. Denne oppfatningen støttes også blant muslimske fundamentalister, som for eksempel Sayyid Qutb (tidligere leder av det Muslimske Brorskap), og Mawdudi (grunnlegger av det fundamentalistiske partiet Jamaat-e-Islami, og, ifølge Brekke, blant de viktigste eksemplene på moderne muslimsk fundamentalisme i sunni-islam). Islamister henviser ofte til historien for å demonstrere at normen i islam er at politikk og religion ikke kan skilles. Selv om man kan finne vers i Koranen som kan tolkes i denne retningen, vil ifølge Brekke (2012) enhver seriøs lesning av islams historie vise at religion og politikk ble skilt kort tid etter Muhammads død, noe som støttes av flere moderne muslimske ledere (106).

2.3.5.3.2 Lekfolkets kamp

I Brekkes definisjon av fundamentalisme ligger tanken om lekfolkets kamp mot etablerte og tradisjonelle religiøse autoriteter sentralt. Gjennom de siste to århundrene har det også i den muslimske verden oppstått forandringer i religiøs autoritet. Noen av konsekvensene kan man tydelig se i dagens kamper og forhandlinger om autoritet, legitimitet og makt mellom

forskjellige religiøse aktører. Særlig ser vi dette i striden mellom fundamentalister og religiøse eliter. Grunnleggerne av de opprinnelige muslimske fundamentalistiske bevegelsene tok på seg roller og ansvar i samfunn som tradisjonelt ble styrt av *ulama* (Brekke, 2012:70-71). Gjennom historien har *ulama* hatt monopol på mange viktige felt i det sosiale samfunnslivet, selv om de ikke har hatt direkte politisk makt. Etter hvert, da sekulære utdannelse, lover og andre sekulære institusjoner ble introdusert og utviklet i muslimske samfunn i Afrika og Asia, ble imidlertid deres autoritet svekket. Den tradisjonelt nære koblingen mellom religiøs autoritet og hellig tekst utfordres når det ikke lenger bare er de høyt utdannede *ulama* som har definisjonsmakt. En fundamentalist i islam vil hevde at det ikke trengs lang utdanning for å kunne forstå det religiøse budskapet, og vil derfor gå bort fra de tradisjonelle kravene til lesning og tolkning (Brekke, 2008:40).

2.3.5.3.3 Revolusjonen i Iran

Et aspekt ved fundamentalisme er som nevnt den konservative holdningen til kjønnsroller. Når det gjelder kvinners rettigheter i islam, kan revolusjonen i Iran illustrere noen konfliktpunkter. Iran hadde lenge blitt styrt av moderne og vestligvendte ledere, og det var en intens kamp mellom disse og de konservative lærde. Alt som var gammeldags skulle vekk, og i 1936 kom loven som forbød kvinner å gå offentlig med slør. I tillegg ble det utover 1960-tallet innført stemmerett for kvinner, og menns rettigheter til flerkoneri og skilsmisse ble mindre. Med Khomeini og revolusjonen ble disse lovene opphevet. For eksempel måtte alle iranske kvinner som viste seg offentlig nå være tildekket. Brekke (2008) mener dette er et typisk eksempel på fundamentalisme; det patriarkalske idealet blir tydelig gjennom en kritikk av forvitringen av kjønnsrollene (59-62).

Ifølge Brekke (2012) er det mange som ser på den islamske revolusjonen i Iran i 1979 som primæreksemplet på fundamentalisme. Khomeini og tilhengerne hans tilhørte en kompleks og etablert hierarkisk organisasjon hvor den religiøse autoriteten hadde basis i en tradisjon som hadde eksistert i flere generasjoner i utdannelsessenter i shia-islam. Skal vi følge Brekkes definisjon, er dermed ikke Khomeini og den islamske revolusjonen et godt eksempel på fundamentalisme. Revolusjonen var en konflikt mellom religionen og den sekulære staten, og Brekke sammenligner den med konflikten mellom stat og kirke i Europa årtier tidligere (76).

Samtidig uttrykker Steve Bruce (2012) i sin kommentar til Brekke og Mårtensson på bloggen til det tverrfakultære forskernettverket Religion i pluralistiske samfunn, at den iranske

revolusjonen er et av de faktisk klare eksemplene på fundamentalisme. I et avsnitt forsøker han å skille mellom tre retninger; først nevner han *konservative religiøse bevegelser*, som han eksemplifiserer med de opprinnelige protestantiske fundamentalistene i USA. Disse mener han heller tilhører det sosiologer kaller “sekte”. Videre trekker han fram det han kaller *bevegelser basert på “religio-ethnic” identitet*, slik som for eksempel afrikansk nasjonalisme i Sør-Afrika. *Fundamentalisme* er den tredje retningen han viser til, og her dukker den iranske revolusjonen, samt kalifat- bevegelsen og al-Qaida, opp. Årsaken til at Bruce mener disse er klare eksempler på fundamentalisme, er deres motstand mot strukturell differensiering.

Dermed har vi eksempler på hva som kan bli sett på som fundamentalistiske retninger i shia- og sunni- islam; den iranske revolusjon i shia- islam, og lekfolk- lederne i sunni- islam. Ifølge Brekke (2012) kan det være problematisk for begrepsforståelsen av fundamentalisme dersom vi plasserer både sunni- islamske lekfolk- aktivister, og shia- islamske revolusjonære geistlige innenfor det samme fenomenet. Lederne av den iranske revolusjonen hadde svært lite til felles med de religiøse og profetiske lederne som er viktige for den globale fundamentalismen.

2.4 Religionsdidaktiske og pedagogiske perspektiver

2.4.1 Læreplanen i Religion og etikk

Å lære om fundamentalistiske retninger kan man på mange måter hevde er en del av undervisningen i Religion og etikk. I læreplanen for faget er det flere områder som kan tolkes dit hen at fundamentalisme er et tema som er en del av faget. Under *formål* kan vi lese følgende: “Religiøse, etiske og filosofiske spørsmål berører den enkelte og samfunnet som helhet, både som grunnlag for felleskap og som kilde til splid” (Læreplanen i Religion og etikk). Fundamentalisme kan man på flere måter hevde er en kilde til splid i samfunnet, med tanke på deres kontroversielle syn på levemåter og dagsaktuelle dilemmaer som abort, homoseksualitet, osv. Videre i formålet står det: “Gjensidig toleranse på tvers av ulikheter i religion og livssyn er en forutsetning for fredelig sameksistens i et flerkulturelt og flerreligiøst samfunn” (*ibid.*). Dermed kan man hevde at forståelse og kunnskap om ulike fundamentalistiske retninger kan være viktig for å fremme dette formålet.

Også i kompetansemålene kan vi finne eksempler på hvorfor fundamentalisme kan hevdes å skulle være en del av undervisningen. Under hovedområdet “Religionskunnskap og religionskritikk” kan vi for eksempel lese at målet for opplæringen er at elevene skal kunne:

- drøfte ulike former for religiøs søking i vår tid
- gjøre rede for og vurdere ulike former for religions- og livssynskritikk
- drøfte samarbeid og spenninger mellom religioner og livssyn og reflektere over det pluralistiske samfunnet som en etisk og filosofisk utfordring
- presentere hovedtrekk ved religions- og livssynsmangfoldet i lokalsamfunnet og storsamfunnet i Norge (...)

(*ibid.*)

Å “drøfte ulike former for religiøs søking i vår tid”, samt “drøfte samarbeid og spenninger mellom religioner og livssyn (...)” tilsier at en tilnærming til begrepet fundamentalisme kan være fruktbart i undervisningen, siden det i dagens samfunn er en del av noen menneskers levemåter. Å kunne “presentere hovedtrekk ved religions- og livssynsmangfoldet i lokalsamfunnet og storsamfunnet i Norge (...)” er også et punkt der fundamentalisme kan hevdes å være et tema.

I tillegg, under hovedområdet “Islam og en valgfri religion” står det blant annet at elevene skal kunne gjøre rede for ulike retninger i religionen (*ibid.*). Som vi så ovenfor, er islam en av religionene der man kan finne klare eksempler på fundamentalistiske retninger. Med tanke på medias fokus i dag, kan det være nyttig å trekke inn fundamentalistiske retninger under dette kompetansemålet for å øke kunnskapen utover de ofte negative konnotasjonene som media stort sett legger fram.

Til tross for at selve ordet fundamentalisme ikke direkte er nevnt i læreplanen, kan det altså hevdes at disse områdene tilsier at temaet har en plass i faget. Som nevnt innledningsvis handler også fundamentalisme om ulike religiøse menneskers livsforståelse. Med tanke på at RE skal være et holdningsdannende fag kan det dermed hevdes at innsikt om begrepet fundamentalisme er viktig, ettersom dette ofte blir forbundet med kontroversielle holdninger og handlinger. Dette bringer oss videre inn på en del av religionsundervisningen som har blitt viktigere de siste årene, nemlig religionskritikk og konfliktperspektiver.

2.4.2 Kritikk og konflikt

I boken *Religionsdidaktikk. En innføring* (2012) tar Bengt-Ove Andreassen for seg religionskritikk og konfliktperspektiver i undervisning. Religionskritikk deles gjerne i ekstern og intern, der forskjellen defineres som henholdsvis ikke-religiøs og religiøs kritikk (121). Fundamentalisme kan plasseres under intern religiøs religionskritikk, fordi det representerer et opprør mot etablerte religiøse tradisjoner. Ifølge Andreassen (2012) settes ofte religionskritikk som tema “(...) i forbindelse med humanisme, noe som gjør at det ofte er den eksterne og klassisk normative religionskritikken som nevnes i forbindelse med temaet, og som dominerer i norsk religionsundervisning og -didaktikk” (124). Andreassen åpner for at å implementere intern religionskritikk i undervisningen kan være et didaktisk verktøy fordi dette blant annet vil kunne være med på å illustrere at religioner hele tiden utvikler seg og at alle som tilhører én religion ikke nødvendigvis tror og gjør det samme (124+129). I en slik tilnærming til intern religionskonflikt vil det være avgjørende at religionslæreren sitter med nok kunnskap til å gi eksempler fra andre religioner, slik at ikke islam blir feilaktig framstilt (129).

Andreassen (2012) hevder konfliktperspektiver kan være en forlengelse av religionskritikk-begrepet, og også her vil vi kunne gjenkjenne både ekstern og intern konflikt. Han definerer konfliktperspektiver “(...) som en vid betegnelse som knytter religion som drivkraft og motivasjon til ulike politiske og sosiale konflikter, legitimering av volds- og maktutøvelse og legitimering av undertrykking på ulike måter” (125). Videre trekker han fram hendelsene 11. september og religiøs begrunnet terrorisme som årsaker til hvorfor konfliktperspektiver stadig blir gitt mer oppmerksomhet. Å styre helt utenom konfliktperspektiver i undervisningen virker svært vanskelig, særlig på ungdomstrinnet og videregående skole.

Negative sider ved religion har fått mer og mer fokus de siste årene, og konfliktperspektiver har etter hvert blitt en del av religionsvitenskapen (126). Siden 2006 har konfliktperspektiver blitt tydeligere til stede i læreplanen og andre offentlige dokumenter. Som nevnt over, lyder et lite utdrag fra læreplanen for Religion og etikk slik: “Religiøse, etiske og filosofiske spørsmål berører den enkelte og samfunnet som helhet, både som grunnlag for fellesskap og som *kilde til splid*” (vår utheving). Den siste delen er interessant i denne sammenhengen, siden den åpner opp for kompleksiteten rundt religioner.

Ifølge Andreassen (2012) bryter åpningen for at religioner også har negative sider med skolens tidligere tilnærming til religionsfaget. Religionsfaget har tradisjonelt fokusert på de positive sidene ved religioner, og religiøse verdier har blitt sett på som oppdragende. I dette bildet kommer også kulturell- og religiøs identitet inn. Dette henger sammen med hvordan religionsundervisningen og religionsdidaktikkens røtter før satt dypt i en teologisk og kirkelig tenkning. Med denne bakgrunnen mener derfor Andreassen det kan virke fremmed å skulle åpne for eventuelle negative perspektiver på religioner (127). Han argumenterer imidlertid for at en tilnærming til religion og konflikt i undervisningen verken er pro- eller anti- religiøs. Dette henger sammen med en kritisk utforskning av fenomener, der ønsket er å oppnå bedre innsikt. Han etterlyser på denne måten et riktigere og mer nyansert fokus i religionsundervisningen (128). Andreassen (2012) mener at konfliktperspektiver i undervisning kan brukes didaktisk til å illustrere religionens kjerne. I religiøse konflikter blir ulikhetene tydeligere og en kan gjenkjenne det som kan kalles religionenes “umistelige del” (128). Eksempler er læresetninger om religionens grunnlegger eller hellige teksters status. Et viktig perspektiv her er likevel at det er menneskene som skaper den religiøse konflikten, og at religionene kan ikke være i konflikt i seg selv.

Andreassen (2012) knytter også en saklig tilnærming til konfliktperspektiver i RLE- og RE-undervisningen til det holdningsdannende aspektet i læreplanen. Han hevder det vil være utfordrende for elevene å måtte forholde seg til kontroversielle sider ved religion på en reflektert måte. Samtidig vil dette både gi kunnskap om de ulike religionene, og skape mer samfunnsbevisste elever (132). I dette perspektivet ligger kanskje også en innsikt i hvordan media påvirker oss til oppfatningen av islam som en enhetlig religion.

2.4.2.1 Islam i media

Når det kommer til islam og konfliktperspektiver, mener Andreassen (2012) at media har gjort denne religionen særlig utsatt for kritikk. Andreassen (2012) viser til tall som illustrerer hvordan “(...) avisers kvantitative og kvalitative omtale av islam og muslimer, (...) nærmest eksploderte etter angrepene på Twin Towers i 2001 og mot kollektivsystemet i London i juli 2005” (129). For eksempel var det 352 omtaler av islam og muslimer i et utvalg engelske aviser i 2000, mens tallet i 2006 hadde økt til 4196. 60% av artiklene knyttet muslimer og islam til trusselen om terror, “(...) og framstilte islam som en farlig og irrasjonell religion” (Lewis, Mason and Moore, 2009:26, ref. i Andreassen 2012:129). Andreassen (2012)

henviser videre til årsrapporten fra 2009 til Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) her i Norge, der Retrievers innholdsanalyser viser at “(...) en tredjedel av alle artiklene om innvandring og integrering handler om religion, og først og fremst islam” (IMDis årsrapport, 2009:12). Ifølge denne rapporten har det blitt vanligere med religiøse betegnelser på innvandrere, som “muslim”, mens det tidligere var vanligere med nasjonale betegnelser, som “pakistaner”. Dette gjelder særlig innvandrere fra land med en muslimsk majoritet (*ibid.*).

Til slutt i dette litteraturkapitlet skal vi ta for oss et aspekt knyttet til forholdet mellom vitenskapelige og hverdagslige begreper. Dette er tatt med for å skape en forståelsesramme rundt sammenhengen mellom den faglige forståelsen av fundamentalisme og informantenes mer daglige og kontekstuelle forståelse.

2.4.2 Vitenskapelige og hverdagslige begreper

Den russiske psykologen Lev Vygotsky (1896-1934) er blant annet kjent for sine teorier om språkets rolle i læringsprosesser. Hans ideer har blitt videreutviklet, særlig i løpet av de siste tiårene. En fremstilling som tydeliggjør denne utviklingen er Harry Daniels bok fra 2001, *Vygotsky and Pedagogy*. Han oppsummerer den Vygotsky- inspirerte tenkningen omkring forholdet mellom vitenskapelige begreper (“scientific concepts”) og hverdagslige/daglige begreper (“spontaneous concepts”). Denne tenkningen handler om begreper som blir presentert av læreren på skolen, og begreper som barnet fanger opp fra sin kontekstuelle hverdag (Daniels, 2001:50). I det følgende er det denne oppdaterte fremstilling av noe av Vygotskys teori som presenteres.

Ifølge Daniels (2001) forstår Vygotsky komplekse, vitenskapelige begreper gjennom en forståelse av ordets “sense” og “meaning”:

A word’s sense is the aggregate of all the psychological facts that arise in our consciousness as a result of the word (...). In contrast, meaning is a comparatively fixed and stable point, one that remains constant with all the changes of the word’s sense that are associated with its use in various contexts.

(Vygotsky, 1987:275-6, ref. i Daniels, 2001:50)

Utvikling av begrepsforståelse skjer i dynamikken mellom den relativt konstante faglige meningen til begrepet og den hverdagslige, kontekstuelle “sense” av begrepet (51). Her kan vi også trekke fram Basil Bernsteins begreper vertikal og horisontal diskurs i en artikkel fra 1999 (ref. i Daniels, 2001:52). Vertikal diskurs forklares her som en systematisk, faglig forståelse, mens horisontal diskurs knyttes til det kontekstuelle og hverdagslige. Det er trolig en spenning å finne i at dagligbegrepene er konkrete og derfor lettere å få tak på for elevene, mens de faglige begrepene er abstrakte og derfor vanskeligere å forstå.

En interessant innfallsvinkel i vår sammenheng er også at forholdet mellom vitenskapelige begreper og deres objekt medieres gjennom andre begreper. Det betyr at det faglige begrepet også har et forhold til andre begreper (51). For eksempel, hvis det faglige begrepet er fundamentalisme, er objektet visse typer forestillinger og eventuelle praksiser som finnes hos menneskers som kan karakteriseres som fundamentalister. For å forstå fundamentalisme må man derfor bruke andre begreper enn “fundamentalist” for å forklare hva fundamentalister tenker og gjør. Dermed skapes et forhold mellom fundamentalisme på den ene siden og andre begreper som utdyper hva dette betyr på den andre siden.

Kommunikasjon muliggjør individets forståelse av begrepet, og det er her læreren som veileder kommer inn: “The fundamental difference between the problem which involves everyday concepts and that which involves scientific concepts is that the child solves the latter with the teacher’s help (...)” (Vygotsky, 1987, ref. i Daniels, 2001:51). Læreren må veilede eleven til å forstå koblingene mellom deres daglige forståelse og en mer faglig forståelse (53). Aktiviteten mellom lærer og elev er noe av det som genererer utviklingen av “more powerful conceptual tools” (*ibid.*). Derfor kan vi si at forståelsen av faglige begreper utvikles både mellom lærer og elev, og mellom hverdagslige begreper og faglige begreper. Det betyr at de hverdagslige begrepene legger noe av grunnlaget for forståelsen av det vitenskapelige. En viktig konsekvens av dette synet er “(...) the denial of the possibility of direct pedagogic transmission of concepts” (Daniels, 2001:54). En slik overføring av begreper betydning fører til en “mindless learning of words” (Vygotsky, 1987, ref. i Daniels, 2001:54), og ikke til en dypere begrepsforståelse.

2.5 Oppsummering

De ulike punktene som er framstilt i dette kapitlet vil stå som grunnlag for drøftingen i kapittel 5. I kapitlet har begrepet fundamentalisme blitt fremstilt i lys av religionsfaglig teori, og vi har lagt til to religionsdidaktiske og pedagogiske perspektiver. Religionsfaglig er begrepet svært komplekst, og det er mange ulike syn og oppfatninger om hva fundamentalisme innebærer. Vi har i hovedsak fokusert på Brekkes definisjon, som innebærer at fundamentalisme handler om religiøse gruppers motstand mot forvitringen av religiøs autoritet fra omkring 1850 som følge av modernitetens sekulariserende effekter. I tillegg er lekfolkets opprør mot tradisjonelle religiøse autoriteter essensielt for at Brekke skal kalle en bevegelse for fundamentalistisk. Fundamentalisters syn på hellige tekster, sosialt liv og vitenskap ble også trukket fram, i tillegg til Brekkes perspektiv på at begrepet kun sier noe om tilhengernes mål, og ikke noe om deres fremgangsmåter. To viktige kontraster til Brekkes teori er Ulrikka Mårtensson som utfordrer Brekkes definisjon ved å strekke begrepet lenger tilbake i tid, og Steve Bruce som hevder fundamentalisme ikke utelukkende kan knyttes til religiøse bevegelser.

Det ble også lagt fram noen perspektiver på om begrepet kan brukes på retninger innen alle religioner, og om ikke-religion. Følger vi Brekkes avgrensninger, er begrepet religiøst forankret, og kan brukes utenfor de abrahamittiske religionene for å beskrive lignende bevegelser. Grace Davie har et mindre avgrenset syn på dette, og mener man kan bruke betegnelsen også på bevegelser som ikke har noe med religion å gjøre. På denne måten tar også Davie til orde for fundamentalistiske trekk kan være å finne blant sekularister og ateister.

I den religionsdidaktiske og pedagogiske delen illustrerte vi med eksempler fra både den generelle delen av læreplanen og læreplanen for RE, for å begrunne hvorfor det kan være viktig å integrere begrepet fundamentalisme i undervisningen. Dette ble videre belyst ved hjelp av Bengt-Ove Andreassens betraktninger om å tilføye interne religionskonflikter som del av religionskritikk og konfliktområder, slik at elever skal få muligheten til å skape mer nyanserte perspektiver på religiøse konflikter. I tillegg ble Daniels fremstilling av Vygotskys tanker om forholdet mellom fagbegreper og dagligbegreper presentert. Dette kan være med på å skape en forståelsesramme rundt forholdet mellom elevenes oppfatning av fundamentalisme og en faglig forståelse av fundamentalisme.

3 Metode

Dette kapitlet tar for seg beskrivelser av den forskningsmetodiske tilnærmingen, samt begrunnelser for valg av denne. Kapitlet legger også grunnlaget for kapittel 4 som omhandler analysen av dataene. Det er ikke gjort en studie direkte knyttet til elevers oppfatninger av fundamentalisme tidligere (jf. 2.1), og undersøkelsen kan derfor gi førstegangskunnskap om hvilke oppfatninger som finnes om begrepet blant elever. Dette vil dermed kunne peke på mulige utfordringer for religionsundervisningen, og på spørsmål som kan være viktige å forske mer på.

I vår problemstilling spør vi etter hvordan et utvalg elever *oppfatter* begrepet fundamentalisme. Dette betyr at vi spør etter hvordan informantene forstår et fenomen, noe som har ført til at en kvalitativ tilnærming har vært et naturlig valg (Maxwell, 2013). Vi har ønsket å få en viss grad av både bredde og dybde i svarene, og vi har derfor valgt å kombinere to metodiske tilnærminger som har gitt oss muligheten til dette. Disse to tilnærmingene er bruk av *elevtekster* og *parintervju*. Metodene er egnet til å få innsyn i elevenes tanker og meninger forklart med deres egne ord, i tillegg til at vi har fått mulighet til å samle data fra mange informanter uten å bruke for mye tid. Ved å supplere elevtekstene med intervju har vi også fått muligheten til gå i dybden, fordi vi kunne stille oppfølgingsspørsmål og spørre informantene om vi hadde forstått svarene riktig. På denne måten forsøkte vi å få så presis informasjon som mulig (Cohen, Manion og Morrison, 2011). Vi mener at vi derfor har skaffet oss et rikt datamateriale som er egnet til å belyse problemstillingen. Vi kommer likevel inn på noen refleksjoner rundt resultatenes begrensninger til slutt i dette kapitlet.

I det følgende blir utvalget beskrevet og begrunnet, etterfulgt av forklaring av elevtekstene og parintervjuene. I tillegg kommenteres noen justeringer som ble gjort etter første datainnsamling, før vi redegjør for hvordan vi har ivarettatt validiteten i studien. Deretter beskrives analysemetodene, før noen perspektiver på studiens begrensninger trekkes fram. Til slutt kommenteres noen refleksjoner av forskningsetisk karakter. Prosjektet ble meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) for godkjenning før vi startet datainnsamlingen, og ble ikke vurdert som meldepliktig. Datainnsamlingen ble utført i

tidsrommet 10. desember 2013 til 9. januar 2014.

3.1 Utvalget

Til tross for at Marie von der Lippes klasseromsstudie fra 2009 viste at elever på 9. trinn også har engasjement rundt dette temaet (se 2.1), valgte vi å bruke elever på 3. trinn på videregående skole som informanter. Grunnen er at vi anså det som mer sannsynlig at vi skulle få reflekterte og seriøse svar fra denne aldersgruppen, og at de hadde mer kunnskap om emnet. Valget falt på 3. trinn også fordi RE er et fellesfag på Vg3, og vi ønsket informanter som var elever i faget.

Vi har vært på tre videregående skoler i Oslo, og alle informantene har gått på studiespesialiserende program. Vi har bedt tre klasser svare på de skriftlige spørsmålene, noe som har resultert i 71 elevtekster. Det betyr likevel ikke at vi har 71 fullstendig utfylte elevtekster, fordi noen svarte helt eller delvis blankt. Det blir opplyst om antall ufullstendige svar til de ulike spørsmålene i analysekapitlet.

I tillegg til disse elevtekstene har vi utført tre parintervjuer med til sammen seks informanter. Informantene til hvert intervju bestod av én jente og én gutt. Dette var ikke et bevisst valg fra oss, da vi spurte klassen i sin helhet om noen kunne tenke seg å la seg intervjuer, og alle tre gangene var det én jente og én gutt som meldte seg. I det følgende blir disse skolene referert til som skole 1, 2 og 3. Informantene fra intervjuene blir kalt elev 1-6, der oddetall er guttene og partall er jentene. Det betyr at elev 1 er gutt, og elev 2 er jente på skole 1.

Vi har kommet i kontakt med skolene via e-post og via bekjenskaper. Bekjenskapene har ikke vært direkte knyttet til informantene, men til religionslærerne i to av utvalgsklassene. Vi anser derfor ikke dette som en trussel mot validiteten til studien. Kontakten på e-post forgikk ved at vi tok kontakt med åtte videregående skoler i Oslo- området uten å kjenne noen på disse skolene. Disse skolene ble ikke valgt ut på et spesifikt grunnlag, annet enn at de lå i dette området. Vi kan kalle denne utvalgsmetoden for “purposeful selection”, som betyr at vi har funnet et utvalg som kan svare på våre forskningsspørsmål (Maxwell, 2013:97). Maxwell (2013) ordlegger seg på følgende måte om dette: hensikten bak et slikt valg kan være “(...) to select groups or participants with whom you can establish the most productive relationships, ones that will best enable you to answer your research questions” (99). Som nevnt ville vi

undersøke oppfatninger av fundamentalisme blant elever vi kunne anta hadde noe kunnskap om emnet, og blant elever som hadde undervisning i Religion og etikk. I tillegg var vi også avhengige av at noen tok seg tid til at vi fikk komme i undervisningen. Vi fikk til slutt svar fra én av disse skolene, og dette ble den tredje utvalgsklassen. Det kan her også legges til at vi eksplisitt ba religionslærerne i disse klassene om å ikke undervise spesifikt i begrepet fundamentalisme, dersom dette ikke allerede var en del av planen. Dette for at vi skulle få så autentisk datamateriale som mulig. Videre har vi valgt å ikke legge vekt på skole- og elevtype, da dette ville medført en større og annerledes datainnsamling. Vi ønsket også å samle inn dataene på omtrent samme tidspunkt slik at klassene hadde hatt mest mulig lik mengde undervisning i faget.

3.1.1 Første datainnsamling

Etter datainnsamlingen på skole 1 gjorde vi noen få justeringer på de skriftlige spørsmålene. Vi vurderte å la denne innsamlingsrunden få status som pilotundersøkelse, men fordi dataene ikke skiller seg vesentlig fra de andre skolene valgte vi å la de inngå i undersøkelsen.

I hovedsak ble to justeringer gjort. Den første var at vi la til spørsmålet “Forbinder du fundamentalisme med noe annet enn religion?”. Dette ble lagt til for å tydeliggjøre et mulig spekter av assosiasjoner begrepet vekker hos elevene. I tillegg la vi til “Bruk gjerne stikkord” på spørsmålet om å beskrive en person som er fundamentalist (se 3.2). Bakgrunnen var å gjøre det lettere for informantene å svare, og for å gjøre analysen av dette spørsmålet mindre komplisert.

3.2 Elevtekster

Elevene fikk følgende spørsmål utlevert på ark og skulle svare direkte på arket for hånd:

1. Hvilken/hvilke religion(er) tenker du på først når du hører ordet fundamentalisme?
2. Hvorfor?
4. Forbinder du fundamentalisme med noe annet enn religion?
3. Kan du beskrive en person som er fundamentalist? Bruk gjerne stikkord.

Før vi delte ut arkene med spørsmålene, ga vi også elevene muntlig informasjon om frivillighet, anonymitet og at dataene kun skulle brukes i dette prosjektet. I tillegg ba vi

elevene svare så godt som de kunne, men at det ikke var en prøve som skulle vurderes. På grunnlag av at vi understrekte frivillighet, utelukker vi ikke at noen valgte å la være å svare.

Bakgrunnen for at vi ønsket at elevene skulle skrive for hånd var at vi ville unngå at de begynte å søke opp begrepet på internett. Til tross for at de fleste sannsynligvis hadde tilgang til internett enten via mobiltelefon eller PC, forsøkte vi på denne måten å avgrense elevenes muligheter til bruk av kilder. Studien viser derfor hvordan de ytrer seg om fundamentalisme uten bruk av slike ressurser.

3.3 Semistrukturert parintervju

I tillegg til elevtekstene utførte vi tre dybdeintervju. Elevene fikk selv melde sin interesse til å delta, men dersom ingen hadde meldt seg, hadde vi på forhånd gjort en avtale med lærerne om å oppfordre til dette. For å unngå at elevene søkte etter informasjon om fundamentalisme på internett gjennomførte vi intervjuene rett etter innsamlingen av elevtekstene.

Antallet intervjuobjekter avhenger av hva en ønsker å finne ut (Kvale og Brinkmann, 2012:129). I dette prosjektet ligger ikke fokuset på hvordan én elev oppfatter fundamentalisme, men hvordan vårt *utvalg* oppfatter begrepet. Vi kunne valgt ett større gruppeintervju istedenfor tre mindre parintervju, men endte opp med det siste fordi det viktige med tanke på forskningsspørsmålene var hva informantene sa, ikke hvordan det sosiale samspillet var. I tillegg gjorde dette at vi hadde nok tidsressurser til å intervju informantene fra alle utvalgsklassene.

Det har vært avgjørende for oss at vi begge var tilstede under intervjuene. Vi anså det likevel som ryddig å fordele rollene mellom oss, der den ene var intervjuer og den andre var observatør. Vi opplevde intervjusituasjonene som seriøse, men uformelle. Dette var etter vår hensikt, da vi ønsket å skape en atmosfære elevene skulle oppleve at de kunne prate fritt i. Vi intervjuet to elever fra hver utvalgsklasse og det ble gjort lydopptak av intervjuene.

Intervjuguiden (se vedlegg) inneholder åtte hovedspørsmål og er en relativt kort intervjuguide. Vi hadde i utgangspunktet til hensikt å utføre ett intervju, men da vi forstod at vi fikk den informasjonen vi trengte i løpet av korte intervju, valgte vi å fortsette med to slike intervju til. De tre intervjuene ble på 11:42 (skole 1), 8:14 (skole 2) og 17:50 (skole 3)

minutt. Intervjuene skulle fungere som supplement til elevtekstene, og som det kommer fram av intervjuguiden stilte vi noen av de samme spørsmålene som vi gjorde på elevtekstene. Dette var et bevisst valg for å få muligheten til å gå i dybden ved oppfølgingsspørsmål. Intervjuene var dermed korte, men innholdsrike, noe som kan hevdes å være vel så godt som et langt intervju hvor informasjonen man innhenter kan havne utenfor det som skal undersøkes (Kvale og Brinkmann 2012:173).

Våre intervju kan kalles *begrepsintervju*, der formålet er begrepsavklaring (Kvale og Brinkmann, 2012:163). Det er en fordel at slike intervju inneholder spørsmål som spør etter konkrete beskrivelser fordi dette kan avsløre motsigelser (*ibid.*). Vi spurte derfor alle informantene, både under intervjuene og på elevtekstene, om å beskrive en person som er fundamentalist.

På bakgrunn av at den samme intervjuguiden ble brukt under alle tre intervjuene (med unntak av at vi la til et spørsmål, se avsnitt 3.1.1), samt at hvert intervju bestod av én informant fra hvert kjønn, ligner hovedstrukturen i intervjuene på hverandre. Ifølge Cohen *et al.* (2011) kan den typen intervju vi har valgt kalles “interview guide approach”. Dette betyr at vi hadde forberedt en del spørsmål, men at vi likevel var åpne for spontane oppfølgingsspørsmål. En av styrkene til et slikt intervju er at alle informantene får de samme hovedspørsmålene, noe som gjør datainnsamlingen mer systematisk. Likevel kan viktige tema bli oversett i et slikt intervju, samt at fleksibiliteten kan gjøre at informantsvar ikke alltid kan sammenlignes (413). Gjennom diskusjoner og nøye forberedelser i forkant hadde vi gjort oss opp en mening om hva vi er ute etter, og spontane oppfølgingsspørsmål kunne derfor komme naturlig. Denne fleksibiliteten gjorde at hvert intervju ble formet av svarene informantene ga.

En viktig forutsetning for at denne fleksibiliteten skal være hensiktsmessig, er at intervjueren besitter kunnskap om intervjutemaet (Kvale og Brinkmann, 2012:99). I forkant av intervjuene sørget vi derfor for å ha frisket opp kunnskapen om fundamentalisme, slik at vi skulle kunne møte informantenes svar så godt forberedt som mulig. Ifølge Kvale og Brinkmann (2012) er dette helt avgjørende fordi kunnskapen som produseres mellom intervjuer og intervjuperson i stor grad bestemmes av den som stiller spørsmålene (*ibid.*).

Når det kommer til den praktiske gjennomføringen, ba vi alle lærerne om de kunne ordne et grupperom eller lignende der vi kunne utføre intervjuene. Ved to av skolene (skole 1 og 3)

fungerte dette bra og vi hadde egne lukkede rom der vi kunne sitte uforstyrret. På den tredje skolen (skole 2) var det bare gangen utenfor klasserommet som var tilgjengelig, og det var ikke ordentlige stoler til alle fire. I hvilken grad de fysiske omgivelsene påvirket informantene og dataene kan sikkert diskuteres, men ut fra analysen mener vi likevel at informantene fra dette intervjuet også ga oss den informasjonen vi var ute etter.

3.4 Validitet: intervjukvalitet

Vi var begge til stede under alle intervjuene, noe vi anså som helt essensielt for at begge skulle ha inngående kjennskap til både gjennomføringen av datainnsamlingen og til selve datamaterialet. Vi valgte å ha lik rollefordeling under alle intervjuene, der den ene var intervjuer og den andre var observatør. Likevel hadde vi avtalt at dersom observatøren ønsket å stille spørsmål eller følge opp temaer som intervjueren overså, var det i orden. Dette avklarte vi også med informantene i forkant av intervjuet, slik at de var kjent med hva som kunne komme til å skje.

Vi valgte å gjennomføre intervjuene på denne måten som et ledd i å sikre validiteten i studien. Forskerens aktive rolle i datainnsamlingen i et slikt kvalitativt forskningsintervju og hvordan dette kan påvirke dataene, var bakgrunnen for dette valget. Intervjueren blir i en slik setting sett på som et instrument, og dermed blir vedkommendes evner til å gjennomføre intervjuet avgjørende (Kvale og Brinkmann, 2012:101). Dersom den samme personen utførte intervjuene hver gang, ville det være den samme personens påvirkning under hvert intervju. På denne måten ble intervjuene mer like og vi kunne derfor med bedre sikkerhet se på spørsmålene på tvers av skolene. I tillegg er det et viktig aspekt at det å gjennomføre slike intervju på en god måte læres gjennom praktisk erfaring (Kvale og Brinkmann, 2012:105). Det var derfor en fordel at den samme var intervjuer hver gang.

3.4.1 Parintervju

Under parintervjuene var det stort sett enighet mellom informantene om svarene, men noen ganger var de også uenige. På det første spørsmålet ved ett av intervjuene (skole 1), svarte elev 2 kristendom og jødedom, mens elev 1 svarte kristendom og islam. Da intervjuer oppsummerte hovedpunktene til slutt for å få bekreftet svarene, presiserte elev 2 at “jeg henger meg på islam og da”. Dette er for oss et eksempel på hvordan samspillet mellom to informanter gjør at svarene påvirkes. Vi opplevde også at det motsatte skjedde; på skole 3

dukket det opp ulike assosiasjoner mellom informantene på det samme spørsmålet, der begge fortsatte å stå på sitt. Dette er et eksempel på at informantene ikke alltid påvirkes av hverandre, men at i de tilfellene der den ene sier seg enig i den andres påstand, kanskje heller handler om at man blir påminnet noe man egentlig mente. På denne måten kan man kanskje hevde at påvirkningen i et parintervju kan være positivt for datainnsamlingen, med tanke på at man får mer utdypet informasjon fra to personer som kan hjelpe hverandre med å svare. Dataene fra parintervju er ikke mindre valide, men en annen type data enn de man vil få ved individuelle intervjuer, og vi mener derfor at validiteten rundt denne datainnsamlingsmetoden ble ivaretatt.

Et annet element i parintervju er hvorvidt intervjuobjektene kjenner hverandre fra før. Vi vet ikke noe mer om forholdet mellom våre informanter, enn at de går i samme klasse. Likevel fremkom det ikke noe som signaliserte at informantene opplevde begrensninger i hva de kunne gi uttrykk for. Med tanke på at fundamentalisme kan være et kontroversielt tema, anser vi det som en styrke at informantene hadde kjennskap til hverandre slik at de skulle tørre å uttrykke meningene sine.

3.4.2 Spørsmålsstilling

I arbeidet med forberedelsene til datainnsamlingen diskuterte vi hvorvidt et spørsmål som “hvilken/hvilke religion(er) tenker du på først når du hører ordet fundamentalisme?” er ledende. Dette spørsmålet forutsetter jo at informanten faktisk tenker på én eller flere religioner i forbindelse med begrepet. Som nevnt valgte vi å legge til spørsmålet “forbinder du fundamentalisme med noe annet enn religion?” i innsamlingsrunde 2 og 3, for å nyansere den religiøse tilnærmingen til spørsmålene. Likevel mener vi at det første spørsmålet er legitimt, da begrepet i første rekke handler om religiøse bevegelser. I tillegg er assosiasjonene til spesifikke religioner noe av det vi ønsket å finne ut i denne studien (jf. et av forskningsspørsmålene).

Bruk av ledende spørsmål under forskningsintervju er noe vi diskuterte i forkant av datainnsamlingen. Vi har hele tiden lagt vekt på å gi informantene mulighet til å komme til ordet på egne premisser, selv om vi som forskere definerte de tematiske rammene. Likevel har det ikke vært mulig å eliminere vår påvirkningskraft helt, jf. Kvale og Brinkmanns (2012) poeng om at intervjueren er et “forskningsinstrument” (176). I et forsøk på å minimere dette

så mye som mulig, har vi fokusert på å stille åpne spørsmål. Dermed ble det opp til informantene hvilke ord og vendinger som ble brukt. Dette gjelder både elevtekstene og intervjuene. For eksempel holdt vi oss bevisst unna selve ordet *negativ*, og vi spurte heller om fundamentalisme er et *nøytralt* ord. Vi styrte generelt unna negative formuleringer for å se om dette ble nevnt uavhengig av våre spørsmål. Under intervjuene hadde vi likevel med et eksempel fra media (“Fundamentalister er farlige mennesker”) med en tydelig negativ tilnærming. Vi tok dette med for å trigge en reaksjon, og for å se responsen på et slikt generaliserende utsagn. Det var likevel planlagt at dette spørsmålet skulle komme nesten helt til slutt i intervjuene.

3.5 Analyse

Ifølge Maxwell (2013) er det ingen fast oppskrift på hvordan en analyse av kvalitative data skal gjennomføres. En slik analyse vil derfor i stor grad avhenge av datainnsamlingsmetode og forskningsspørsmål. Både problemstillingen, forskningsspørsmålene og datainnsamlingsmetodene i denne studien har medført et mangfoldig datamateriale. Noe av bakgrunnen for dette er at spørsmålene har vært forsøkt formulert åpne og uten svaralternativer, slik at informantene i størst mulig grad skulle ha mulighet til å svare med egne ord. Dette har vært et bevisst valg, fordi vi ønsket å nærme oss informantenes faktiske oppfatning.

På bakgrunn av spørsmålene fra intervjuguiden og elevtekstene så vi for oss noen mulige kategoriseringer, men vi var også innstilte på at noe av dette ville avhenge av datamaterialet. For eksempel, i spørsmål 1 i elevtekstene, ønsket vi å telle antall ganger ulike religioner ble nevnt, og vi regnet i hovedsak med å få verdensreligionene som svar. I tillegg så vi for oss at vi kanskje måtte ha en kategori som omhandlet ikke-religion, men som nevnt i avsnitt 3.1.1, la vi til et spørsmål i elevtekstene i innsamlingsrunde 2 og 3 som skulle avklare dette. Et annet eksempel er spørsmål 2 i elevtekstene, der elevene svarte på hvorfor de tenker på de religionene de nevner. Her var det vanskelig å se for seg hva slags type svar vi ville få, og en analyse ville ta form etter dataene. På bakgrunn av dette kan vår analyse kalles en blanding av datastyrt og begrepsstyrt koding (Kvale og Brinkmann, 2012:209).

I analysen tar vi for oss elevtekstene og intervjuene hver for seg, men på tvers av skolene. Dette betyr at når vi tar for oss ulike spørsmål og tema, gjøres dette uten å legge vekt på

hvilken skole disse informantene går på. Noe av bakgrunnen for dette er at vi har valgt å se på materialet i sin helhet uten fokus på elevgruppe eller skoletype. Likevel vil vi presisere skole og elev noen steder, men kun der det er analytisk relevant.

3.5.1 Analyse av elevtekstene

Vi har valgt å kalle analysen av elevtekstene for tekstanalyse istedenfor dokumentanalyse. Grunnen til dette er at vi skal analysere tekster vi har bedt elevene skrive, i motsetning til for eksempel analyse av offentlige styringsdokumenter. Tekstene er skrevet til et bestemt formål, der informantene svarer direkte på spørsmål formulert av oss. Ettersom vi er ute etter elevenes individuelle begrepsforståelse kan tekstanalysen karakteriseres som en innholdsanalyse (Kvale og Brinkmann, 2012:210).

I begynnelsen av analysearbeidet forsøkte vi forskjellige metoder som vi gikk bort fra etter hvert. Eksempelvis startet vi med å se svarene på de ulike spørsmålene i lys av hverandre. Det vil si at elevtekstene fikk hvert sitt nummer, slik at vi hadde oversikt over hvem som hadde svart hva. På denne måten kunne vi enkelt finne ut for eksempel hvilke(n) religion(er) informanten hadde svart på spørsmål 1, for å se sammenhengen til svar på de andre spørsmålene. Dette var en nyttig metode i arbeidsprosessen. Vi endte imidlertid opp med at analysen i hovedsak presenteres spørsmålsvis. Som nevnt ovenfor er det likevel i enkelte tilfeller nødvendig å se hva samme elev har svart på de andre spørsmålene.

Til slutt har vi endt opp med å framstille de fleste svarene med tabeller, hvor vi har systematisert etter forskjellige kategorier og underkategorier. Det første spørsmålet har kun én tabell hvor vi illustrerer svarene i form av en opptelling. På de andre spørsmålene fikk vi et mangfold av ulike svar, og derfor var disse mer komplekse å framstille på en god måte. Noen svar lignet likevel på hverandre, og vi har valgt ut flere kategorier og underkategorier til hvert av spørsmålene. Dermed vil analysen av elevtekstene bestå av ulike tabeller som blir forklart og kommentert fortløpende. I tillegg er det noen svar som ikke lar seg framstille i tabell, men som kommenteres under egne avsnitt.

3.5.2 Analyse av intervjuene

I analysen av intervjuene startet vi med en åpen koding. I praksis betyr det at vi startet med å lese nøye igjennom transkriberingen hver for oss mens vi skrev notater fortløpende i marginen.

Dette gjorde vi et par ganger før vi sammenlignet det vi hadde notert. Grunnen til at vi gjorde det på denne måten var for å gi materialet mulighet til å snakke for seg selv. Vi gikk mange runder på hvordan vi skulle kategorisere før vi endte opp med å dele inn etter tematikk. I analysen har vi valgt ut relevante sitater med fortløpende kommentarer.

3.5.2.1 Transkribering

Det ble gjort lydopptak av alle tre intervjuene. Transkriberingen ble gjennomført samme dag eller dagen etter de ulike intervjuene. Intervjuene endte som nevnt opp med noe ulik lengde, og til sammen resulterte de transkriberte intervjuene i 12 sider tekst. Som et ledd i å sikre anonymiteten ble lydopptakene og korrespondansen mellom oss og skolene slettet etter transkribering.

Vi har fjernet fyllord som “eh”, “hm” for å gjøre sitatene i analysen mer tilpasset en skriftlig besvarelse. Grunnen til dette er at vi har gjort en innholdsanalyse, og det viktige er *hva* informantene sier, ikke *hvordan*. Likevel kan nølende pauser si noe om informantens svar, og der vi ser dette som relevant, er det nevnt. Sitatene fra informantene er imidlertid ikke endret på andre måter, og sitatene bærer preg av å være en muntlig samtale. I analysekapitlet presenteres tegn som er brukt for å markere pauser og lignende i den transkriberte teksten.

3.6 Resultatenes begrensninger

For det første må det understrekes at dette er en kvalitativ studie av begrenset omfang, og resultatene kan derfor ikke generaliseres eller tolkes til å gjelde for alle elever på 3. trinn.

For det andre er det noen aspekter ved datainnsamlingsmetodene som er verdt å nevne. Når det gjelder elevtekstene, er denne metoden en slags mellomting mellom intervju og spørreskjema, der vi mangler de positive sidene ved disse metodene. For eksempel hadde vi ikke mulighet til å stille oppfølgings- eller oppklaringsspørsmål, og i flere av elevtekstene kom det fram interessante refleksjoner som vi dessverre ikke fikk mulighet til å oppklare. Vi risikerte også å få en del svar som kanskje ville være mer forvirrende enn oppklarende, og som bare ville bli hengende i lufta. I analysen vil det komme fram at det var noen slike tilfeller.

Ved elevtekstene som metode er det også et poeng at vi analyserer hva elevene skriver at de oppfatter. På denne måten analyserer vi hvor dyktige elevene er til å få fram egen oppfatning skriftlig. Det gjelder også for det kvalitative forskningsintervju som metode, der vi analyserer det informantene formulerer muntlig at de oppfatter. Dette vil imidlertid gjelde i alle situasjoner der noen blir bedt om å forklare hva de mener.

3.7 Noen forskningsetiske betraktninger

Våre metodiske valg innebærer også noen forskningsetiske refleksjoner. Som nevnt, var det viktig å skape en atmosfære under intervjuene der informantene skulle oppleve at de kunne si deres oppriktige mening. I samsvar med vanlig forskningsetisk prosedyre understreket vi at det var frivillig å delta, både ved elevtekstene og under intervjuene. I tillegg forsikret vi informantene om fullstendig anonymitet, og at dataene ville bli slettet etter bruk. Vi gjorde det også helt klart fra starten av at det informantene fortalte oss ikke ville få noen konsekvenser, verken fra lærer, oss eller andre (jf. Kvale og Brinkmann, 2012:86).

Noen av ytringene fra informantene i denne studien kan oppfattes som kontroversielle. Vi ønsker å poengtere at vi ikke er ute etter å stille disse informantene i et uheldig lys. Informantene oppgir selv at mye av årsaken til at de tenker som de gjør er påvirkning fra media, og det er viktig å huske på at elevenes oppfatning er et resultat av noe. I forlengelsen av dette er det også viktig å ha respekt for informantenes svar, og ikke formidle eller tilpasse den informasjonen de gir.

4 Analyse

I dette kapitlet presenteres analysen av datamaterialet. Vi har valgt å ta for oss elevtekstene (4.1) og intervjuene (4.2) hver for seg, og dette gjøres på tvers av utvalgsskolene. Årsaken til at vi har valgt å skille mellom datainnsamlingene er for å framstille en strukturert analyse hvor dataene i stor grad kan tale for seg selv. Vi har likevel en oppsummering til slutt i kapitlet der dataene ses i sammenheng med hverandre. Dette legger grunnlaget for drøftingen i kapittel 5. Som nevnt i metodekapitlet (3.5.1) har vi valgt å gå bort fra en fremstilling av enkeltinformanters svar. Grunnen til dette er at vi har forsøkt å se på helheten ut fra hovedkategorier. Likevel er det i noen tilfeller nødvendig å kommentere sammenhengen mellom svarene til enkeltinformanter, fordi det kan være av relevans for analysen og for videre drøfting.

Analysen av elevtekstene (4.1) presenteres etter de fire spørsmålene informantene svarte på skriftlig (se også 3.2), mens intervjuene (4.2) presenteres etter kategorier. Til slutt oppsummeres funnene som blir tatt med inn i drøftingskapitlet (4.3).

4.1 Analyse av elevtekstene

Presentasjonen av dataene fra elevtekstene består av tabeller der svarene fra informantene er delt inn i kategorier og underkategorier.⁴ Disse kategoriene er supplert med sitater fra informantene for å underbygge inndelingen. Tabellene blir kommentert fortløpende. I tillegg har vi mot slutten tre kategorier som ikke er blitt plassert i tabeller. Den ene, kalt “en muslim”, er en enkeltinformants svar. Den andre handler om informanter som har svart religioner i spørsmål 1, men som ikke vet hvorfor. Den siste har vi kalt “fundament”, og er den eneste kategorien som tar for seg svarene på tvers av de fire spørsmålene.

⁴ For leservennlighetens skyld har vi plassert noen av tabellene på ny side.

4.1.1 Hvilken/hvilke religion(er) tenker du på først når du hører ordet fundamentalisme?

Tabell 1: Antall informanter som har svart og hva disse har svart

Svar	Total	Skole 1	Skole 2	Skole 3
<i>Kristendom</i>	25	8	9	8
<i>Islam</i>	46	14	12	20
<i>Jødedom</i>	8	5	2	1
<i>Buddhisme</i>	2	2	-	-
<i>Alle religioner</i>	4	1	-	3
<i>Det grunnleggende</i>	1	1	-	-
<i>Ingen</i>	1	-	1	-
<i>Vet ikke</i>	2	1	-	1
Blank	8	5	2	1

Det var 71 elever tilstede i de klassene vi besøkte. Som det kommer fram under “total” av tabellen har vi fått flere svar enn dette, og det kommer av at mange har skrevet flere religioner. I kolonnen som heter “svar” er det gjengitt hva elevene har skrevet, altså er det én av de 71 som har skrevet *det grunnleggende*. Når det gjelder “blank” betyr dette at til sammen åtte informanter ikke skrev noe i det hele tatt. Dette betyr at disse åtte leverte helt blanke besvarelser. Det var også noen som leverte delvis besvart. Når det i forbindelse med de neste spørsmålene blir informert om antall blanke svar, kommer de delvis besvarte derfor utenom disse åtte.

Denne tabellen viser tydelig at kristendom og islam er de to religionene de fleste av informantene knytter begrepet til. I tillegg ser vi på skole 1 og 2 at svarene er mer jevnt fordelt mellom kristendom og islam enn på skole 3. Likevel er tendensen at flere svarer islam enn kristendom på alle tre skolene. Jødedom blir nevnt åtte ganger, og her skiller skole 1 seg ut med sine fem, mens skole 2 har to, og skole 3 kun har én som svarer dette. Buddhisme blir kun nevnt av to informanter og disse befinner seg på skole 1. Når det gjelder “alle religioner” er det fire informanter til sammen som har svart dette, hvorav tre er fra skole 3. Det var også

én som svarte “ingen”, og forklarte med at begrepet omhandler ikke-religiøsitet. Dette er et tema vi kommer tilbake til senere.

Her er det interessant å se hvordan svarene fra de forskjellige skolene skiller seg fra hverandre, men at det likevel viser seg å være enighet om at islam er religionen som blir mest forbundet med fundamentalisme.

4.1.2 Hvorfor? (Elevene gir en begrunnelse på det første spørsmålet)

På dette spørsmålet svarte svært mange av informantene at media er en årsak til at de tenker på de(n) religionen(e) de gjør. Likevel viste det seg at en del av informantene ikke svarte direkte på hvorfor, men isteden utdypet hvilke retninger eller hvilke steder de assosierer med de(n) religionen(e) de gjør. Vi endte derfor opp med å dele inn etter kategoriene *media*, *terror/vold*, *religiøs retning/bevegelse* og *geografi*. Disse blir presentert med underkategorier, supplert med sitater eller stikkord fra informantene i fire tabeller.

Det kan også nevnes at fem informanter leverte dette spørsmålet ubesvart, selv om de svarte på ett eller flere av de andre spørsmålene.

Tabell 2.1: Fremstilling av informantsvar der media er oppgitt som årsak til at de tenker på de(n) religion(ene) de gjør

Media	Islam	Vi hører hele tiden om islamske fundamentalister på tv
		Islam på grunn av det bildet media skaper om Midtøsten
		På grunn av medias fokus på negative nyheter om islam
	Fordi medias dekning av forskjellige fundamentalistgrupper først og fremst fokuserer på islamistiske fundamentalister	
	Kristendom	Kristne fundamentalister er ofte i media og uttaler seg om for eksempel abort

	Kristendom og islam	Man hører mye negativt i media om dette knyttet til islam og kristendom
		Fordi det er fundamentalister innen disse retningene som får størst plass i media
	Jødedom	Det er fordi via media så ser vi hvordan de utfører grusomme handlinger, og begrunner det med hellig krig eller at det er Guds vilje
	Generelt	Religioner er fremstilt i media som veldig fundamentalistiske

Kategorien *media* er delt inn i følgende underkategorier: *islam*, *kristendom*, *kristendom og islam*, *jødedom* og *generelt*. I dataene er det et klart flertall som nevner media i forbindelse med islam, og i tabellen vises et utvalg av disse. Kristendommen er bare nevnt i de tre sitatene gjengitt ovenfor, og som tabellen viser, blir kristendommen i to av disse tilfellene satt sammen med islam. Når det kommer til jødedommen og media er det kun én informant som nevner dette. Underkategorien *generelt* viser til det ene svaret som henviser til at religioner generelt blir fremstilt i forbindelse med fundamentalisme i media, uten å knytte dette til konkrete religioner.

Media sin rolle for elevers oppfatning av begrepet fundamentalisme viser seg i hovedsak å være tilknyttet islam. Kristendommen blir også forbundet med media, men i to av de tre eksemplene gjøres dette sammen med islam. I sitatet om jødedommen ser vi en negativ oppfatning av fundamentalister, noe vi kommer tilbake til nedenfor.

Tabell 2.2: Fremstilling av informantsvar der terror/vold er oppgitt som årsak til at de tenker på de(n) religion(ene) de gjør

Terror/vold	Fremstilling av islam i media	Fordi den fundamentalismen har fått mye oppmerksomhet pga. terror og <i>sharia</i> - loven osv.
		På grunn av medias fokus på negative nyheter om islam, man hører bare om selvmord, terror, <i>jihad</i> for eksempel om islam i norsk media
		“Islamske fundamentalister” er en frase som ofte kommer opp i media. Terror osv.
	Fremstilling av jødedom i media	Det er fordi via media så ser vi hvordan de utfører grusomme handlinger, og begrunner det med hellig krig
	Islam	Mange terrorister er muslimer, men få muslimer er terrorister
		Terroraksjoner fra muslimske fundamentalister har hatt mye å si for verdens historie (9/11)
Gamle tradisjoner som ofte er undertrykkende eller mishandlende. Kvinner blir ofte sterkt undertrykket		

I tabell 2.2 ser vi at kategorien *terror/vold* er delt inn i underkategoriene *fremstilling av islam i media*, *fremstilling av jødedom i media* og *islam*. Her ser vi igjen at media spiller en rolle, og informantene knytter deres oppfatninger om islam/jødedom og terror/vold til medias fremstilling. Sitatene her kunne dermed også ha blitt plassert i tabell 2.1, men vi velger å plassere dem i denne tabellen siden alle har en så klar hentydning til terror/vold. Sitatet som handler om jødedommen er unntaket, og er å finne i både tabell 2.1 og 2.2.

Underkategorien *Fremstilling av islam i media* viser at muslimske terrorister er angitt som grunnen til at informantene tenker på islam, og antyder dermed at fundamentalisme og terror blir forbundet med hverandre. I tillegg nevnes kvinneundertrykkelse i forbindelse med islam.

Tabell 2.3: Fremstilling av informantsvar der ulike religiøse retninger/bevegelser er oppgitt som årsak til at de tenker på de(n) religion(ene) de gjør

Religiøse retninger/bevegelser	Islam	Taliban og andre ekstreme islamistiske grupper
		Islamske fundamentalister
	Kristendom	Westboro Baptist Church
		Kristne ortodokse
		Kristne fundamentalister
		Pinsevenner
		Jehovas vitner
	Jødedom	Israelske jøder

I denne tabellen har vi tatt med alle retninger eller konkretiseringer som informantene har nevnt. Dette er interessant fordi det viser at noen av informantene ikke mener alle innenfor en religion er fundamentalister, men at det kan gjelde konkrete grupper. I tillegg til retningene som vises i tabell 2.3, bruker 17 av de 46 som svarte islam formuleringer som “enkelte undergrupper innenfor religionen”, “en svært høy andel av muslimer” og “mange muslimer”. Disse henviser ikke direkte til retninger, men antyder likevel at *noen* innenfor en religion kan kalles for fundamentalister. Dette er likevel ikke med i tabellen fordi “mange muslimer” ikke kan kalles en spesifikk retning. Vi har imidlertid valgt å ta med formuleringene “islamske fundamentalister” og “kristne fundamentalister” i tabellen, fordi vi er av den oppfatning av at det uttrykker en konkretisering av retning innen religionene.

Likevel kommer det fram av tabell 2.3 at kristendommen er den religionen som informantene konkretiserer oftest. Ut fra at retninger som Jehovas vitner og pinsevenner nevnes, ser det ut til at informantene har kjennskap til flere navn på retninger innen kristendommen. Det er også sannsynlig at de nevner disse gruppene fordi de mener at medlemmer her har en

bokstavelig bibelforståelse eller en strengt konservativ forståelse av kristen tro og moral. Når det kommer til islam er det “Taliban og andre ekstreme islamistiske grupper” som nevnes, altså bevegelser som typisk knyttes til vold. Jødedommen konkretiseres kun med Israel.

På to av skolene ble Westboro Baptist Church (WBC) nevnt på spørsmålet om hvorfor de tenker på de(n) religion(ene) de gjør. WBC er en liten, men kontroversiell kristen familiebevegelse lokalisert i Kansas, USA, som karakteriserer seg selv som “an Old School (or, Primitive) Baptist Church” (Godhatesfags.com). På deres egne nettsider er det ikke henvist til antall medlemmer, men ifølge et intervju fra 2011 er antallet aktive medlemmer rundt 40 (You are still alive: NOW is the time to repent, 27.10.11). Det interessante i vår sammenheng er at den kjente journalisten Louis Theroux har laget to dokumentarer om WBC for BBC. Den første, “The Most Hated Family in America” kom i 2007, og oppfølgeren “America’s Most Hated Family in Crisis” i 2011. Noe av det som gjør denne gruppen ekstra interessant for mediene, er at de står bak paroler som “God Hates Fags”, “Thank God for 9/11”, “Thank God for Aids” og “Thank God for Dead Soldiers” (Godhatesfags.com). I tillegg er de kjent for å demonstrere med plakater og tilrop ved begravelser av amerikanske soldater. Dermed er det ikke overraskende at WBC har gjort inntrykk på noen av informantene og blir nevnt ved våre spørsmål. WBC ble også nevnt under ett av intervjuene (skole 1).

Tabell 2.4: Fremstilling av informantsvar der geografi er oppgitt som årsak til at de tenker på de(n) religion(ene) de gjør

Geografi	Palestina
	Saudi-Arabia
	Israel
	Midtøsten
	Norge
	USA

Tabell 2.4 framstiller kategorien *geografi*, og her kommer det fram at flest arabiske land er nevnt. Palestina, Saudi-Arabia, Israel og Midtøsten blir nevnt av flere informanter, og er land som ofte blir assosiert med islam og jødedommen. Norge er nevnt av to informanter; den første begrunner dette med at “(...) Norge er et kristent land og siden Gud skapte Jesus og at derfor er kristendommen den grunnleggende religionen”, mens den andre skriver at “kanskje

fordi vi i Norge ikke lever så strengt etter den religionen vi har. Og at det blir et så stort skille mellom oss kristne norske og muslimene?”. Disse to har derfor et litt annet fokus enn flertallet av informantene. Når det kommer til USA, er det seks informanter som spesifikt nevner “kristendommen i USA” eller “kristne amerikanere” når de tenker på fundamentalister. To av de som nevner USA konkretiserer med Westboro Baptist Church.

Assosiasjonene til noen av de konkrete geografiske områdene som er nevnt her er kanskje ikke så overraskende. De religiøse konfliktene i Palestina/Israel er nesten daglig en del av nyhetsbildet, og de kontroversielle levemåtene i Saudi-Arabia vekker nok tanken om ekstrem religiøsitet blant norske elever. Noen tenkte også på fundamentalistiske kristne i USA, som også tidvis er i medias søkelys. Av de som nevner Norge, ser vi at den ene trekker en sammenligning mellom levemåtene i Norge og muslimske levemåter, og viser dermed hvordan vedkommende bruker egne omgivelser for å illustrere sine oppfatninger.

4.1.3 Forbinder du fundamentalisme med noe annet enn religion?

Som nevnt i metodekapitlet (avsnitt 3.1.1) hadde vi dette spørsmålet kun på skole 2 og 3. Til sammen svarte tretten informanter “nei” og tjuefire “ja”. Dessuten var det fem som leverte blankt på dette spørsmålet, selv om de hadde svart noe på de andre. I tillegg var det én informant som skrev “vet ikke”.

Av de som svarte nei, var det noen refleksjoner rundt hvordan begrepet *kanskje* kan brukes i flere sammenhenger. Likevel svarte de fleste av disse at de kun knytter begrepet til religion. Et av sitatene kan i denne sammenhengen være interessant å trekke frem: “Nei, jeg forbinder først og fremst fundamentalisme med religion og da spesielt islam”. Denne informanten velger altså å poengtere at islam er det første han eller hun tenker på, selv om spørsmålet ikke oppfordret til å nevne konkrete religioner. Dette illustrerer igjen at islam oppfattes som nært tilknyttet begrepet fundamentalisme.

Majoriteten har svart at de forbinder fundamentalisme med noe annet enn religion. For å illustrere de mange assosiasjonene presenteres noen eksempler i tabell 3. Noen av punktene er direkte sitater, mens andre er våre egne sammensetninger av sitater som ligner hverandre. Dette har vi gjort for å skape en mer oversiktlig tabell. For å tydeliggjøre dette er disse svarene markert med kursiv. Vi har også delt inn i underkategoriene *noe negativt*, *politikk*,

fundamentalisme handler ikke om religion, kan knyttes til “alt” og forstår begrepet ut fra “fundament”. Noen av svarene passer til flere underkategorier og er derfor plassert flere steder.

Tabell 3: Fremstilling av informantsvar der fundamentalisme forbindes med noe annet enn religion

Ja	Noe negativt	<ul style="list-style-type: none"> • Galskap • Finnes gjerne mennesker overalt som blir altfor opptatte med slike ting • Ja, ekstreme handlinger som går utover uskyldige mennesker som blir begrunnet ved et vanlig prinsipp som er omformet til å passe og redegjøre handlinger • Fundamentalisme forbinder jeg med alt et menneske (dersom det knyttes til ekstremisme) bruker til å utøve handlinger som ikke kan forsvares. Det kan være nesten alt
	Politikk	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ideologi, politikk, liberalismen, sosialismen, konservatismen, fascismen</i> • Konservative og ganske radikale meninger • Folk som følger fundamentet i ulik tro, politiske retninger og som følger visse litterære fundamenter er eksempler på fundamentalisme
	Fundamentalisme handler ikke om religion	<ul style="list-style-type: none"> • Jeg vet at fundamentalisme ikke nødvendigvis har noen sammenheng med religion, men det er religiøse grupper man hører mest om i media • Fundamentalisme er ikke en del av religionen, men det finnes religiøse fundamentalister
	Kan knyttes til “alt”	<ul style="list-style-type: none"> • Jeg forbinder fundamentalisme med noe grunnleggende og solid • Fundamentalisme forbinder jeg med alt et menneske (dersom det knyttes til ekstremisme) bruker til å utøve handlinger som ikke kan forsvares. Det kan være nesten alt • Konservative og ganske radikale meninger • Ja, ekstreme handlinger som går utover uskyldige mennesker som blir begrunnet ved et vanlig prinsipp som er omformet til å passe og redegjøre handlinger • <i>Idrett, hobbyer, vitenskap, normer, kulturer (Asia eller Midtøsten), samfunnsfag, nyheter,</i>

		<i>patriotisme</i>
	Forstår begrepet ut fra “fundament”	<ul style="list-style-type: none"> • Jeg forbinder fundamentalisme med noe grunnleggende og solid • Folk som følger fundamentet i ulik tro, politiske retninger og som følger visse litterære fundamenter er eksempler på fundamentalisme

Ut fra tabellen ser vi at informantene assosierer fundamentalisme til mye som ikke nødvendigvis har noe med religion å gjøre. Noen velger å knytte begrepet til generell galenskap og til “alt”. Flere nevner politikk og ideologi, og noen få nevner mer overraskende eksempler som idrett, hobbyer, vitenskap og nyheter. De to som skriver at “Jeg vet at fundamentalisme ikke nødvendigvis har noen sammenheng med religion (...)” og “(...) fundamentalisme er ikke en del av religionen, men det finnes religiøse fundamentalister”, synes å være sikre i sin sak om at fundamentalisme i utgangspunktet ikke skal brukes om religiøse grupper. To informanter viser hvordan de forstår fundamentalisme ut fra ordet “fundament”, og på denne måten knytter de det delvis til noe annet enn religion. Dette kommer vi også tilbake til under avsnitt 4.1.7.

Noen utsagn dukker opp under flere enn én underkategori, noe som er med på å gjøre bildet enda mer komplekst. Eksempelvis er sitatet, “Ja, ekstreme handlinger som går utover uskyldige mennesker som blir begrunnet ved et vanlig prinsipp som er omformet til å passe og redegjøre handlinger”, plassert under både *kan knyttes til “alt”* og *noe negativt*. Dette viser en oppfatning av at begrepet omfavner ekstreme handlinger generelt, og at handlingene går utover uskyldige mennesker. Derfor uttrykker disse svarene også til en negativ oppfatning. Sitatet “konservative og ganske radikale meninger” har også blitt plassert under to underkategorier, nemlig *politikk* og *kan knyttes til “alt”*. Her er også den generelle henvisningen av begrepet sentralt, og ordene “konservativ” og “radikal” knyttes ofte også til politikk.

4.1.4 Kan du beskrive en person som er fundamentalist? Bruk gjerne stikkord.

Svarene på dette spørsmålet har vi valgt å gjengi i stikkordsform og korte setninger i fem tabeller. Tabellene tar for seg hver sin hovedkategori. Disse hovedkategoriene er: *beskrivelse negativ*, *beskrivelse mindre negativ?*, *beskrivelse nøytral*, *beskrivelse positiv* og *personer*. De fire første tabellene har vi delt inn i de to underkategoriene *holdninger* (hvordan fundamentalister er, hva de har og hva de tenker) og *handlinger* (hva de gjør). Kategorien *personer* har blitt tildelt underkategoriene *kristendom*, *islam* og *ateisme*. Til slutt har vi ett svar som blir presentert som sitat.

Vi mener at alle disse ordene og setningene fra elevene viser til et spekter av svar der en del skiller seg ut ved å være utpreget negative betegnelser. Andre betegnelser er mindre tydelig negative, noen er tilnærmet nøytrale og noen få er positive. For å illustrere disse variasjonene har vi valgt å systematisere svarene på denne måten. Dette er svært interessant for problemstillingen i dette prosjektet fordi det er direkte knyttet til ett av forskningsspørsmålene (“Bruker de ord som er nøytrale [i definisjonen]”?) Vi kunne likevel valgt å kategorisere på en annen måte; vi kunne for eksempel sett de ulike beskrivelsene mot hvilke(n) religion(er) informanten har svart i de andre spørsmålene, og på denne måten fokusert på ulike forestillinger om fundamentalister i ulike religioner. Dette spørsmålet fokuserer imidlertid på hvilke *ord* informantene bruker for å beskrive en fundamentalist, og vi har derfor valgt å analysere dataene på denne måten.

Begrunnelsen for å ha med underkategoriene *holdninger* og *handlinger* er for å skille mellom disse to ulike typene beskrivelser. Dette er interessant i lys av at Brekke mener fundamentalisme er en ideologi som ikke sier noe om midlene som brukes.

Ni informanter leverte dette spørsmålet ubesvart, selv om de hadde svart på ett eller flere av de andre spørsmålene.

Tabell 4.1: Fremstilling av negative beskrivelser

Beskrivelse negativ	Holdninger (Hvordan er fundamentalister, hva har/tenker de)	<ul style="list-style-type: none"> • Umoderne • Egoistiske • Hensynsløse • Hjernevasket • Uempatisk • Respektløse • Intolerante • Fanatiske • Uselvstendige • Vrangforestilte • Voldelige • Ekstreme • Trangsynte • Ureflekterte • Kompromissløse • Fullstendig tunnelsyn • Ekstreme religiøse personer • Kan egentlig ikke en dritt om religion • Kategoriske (deres svar alene er riktig)
	Handlinger (Hva gjør fundamentalister)	<ul style="list-style-type: none"> • Skyr ingen midler for å nå et mål • Religiøse handlinger som går utover andre • Ønsker å straffe de vantrø • Overdriver • Kan ikke nyte eller verdsette livet fordi de lar religion eller politikk styre livene deres • Leker smart • Følger religiøse tekster slavisk, som går på bekostning av det sosiale (samfunnet generelt) • Trang til å regulere andres oppførsel og mener at det er ok • Kommer med støtende uttalelser • Skrudde prinsipper for å begrunne grusomme handlinger

I denne tabellen ser vi at mange av informantene forbinder fundamentalisme med noe negativt, og kanskje til og med noe farlig. Beskrivelser som “voldelige”, “hensynsløse” og “ønsker å straffe de vantrø” er eksempler på dette. De to underkategoriene viser hvordan informantene bruker klart negative beskrivelser både når det gjelder hva de oppfatter at fundamentalister er/tenker og hva de oppfatter fundamentalister gjør. Det er interessant at valgene av så negative beskrivelser dukker opp selv om spørsmålene i elevtekstene var

forsøkt gjort så nøytrale som mulig. I tillegg ser vi at de fleste av beskrivelsene havnet i denne tabellen.

Tabell 4.2: Fremstilling av beskrivelser som kan kalles mindre negative

<p>Beskrivelse mindre negativ?</p>	<p>Holdninger (Hvordan er fundamentalister, hva har/tenker de)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kun opphengt i egen gruppes verdier • Tekster som ikke passer inn i dagens samfunn • Ofte radikale løsninger på sosiale problemer og kontroversielle meninger til aktuelle spørsmål (abort, kvinners stilling, forholdet mellom religioner) • Bastant på hva man tror er riktig • Et sort/hvitt syn på ting • Med oss/mot oss- tankegang • Gammeldags • Liker oppmerksomhet • En person som kan gjøre alt fordi det er Guds vilje • Sta
---	--	--

Hovedkategorien i tabell 4.2 har vi kalt *beskrivelse mindre negativ?*. Kategorien er formulert med et spørsmålsteget fordi noen av ordene/setningene gjerne kan tolkes negativt.

Beskrivelsene er likevel ikke så sterke og direkte negative som i 4.1. For eksempel er ikke en formulering som “med oss/mot oss- tankegang” like negativ som beskrivelsen “hensynsløs” fra 4.1, men vil i noen tilfeller kunne tolkes til å henvise til en negativ holdning. Derfor er vi av den oppfatning at disse burde plasseres i ulike kategorier.

Alle beskrivelsene i denne tabellen handler om hvordan informantene beskriver det vi har kalt fundamentalisters holdninger. Beskrivelser som “tekster som ikke passer inn i dagens samfunn”, “ofte radikale løsninger på sosiale problemer og kontroversielle meninger om aktuelle spørsmål (abort, kvinners stilling, forholdet mellom religioner)” og “gammeldags” dukket opp hos flere informanter i litt forskjellige varianter som vi har satt sammen til de som er nevnt her. Her blir dessuten kvinners stilling nevnt, som vi også så i tabell 2.2. Dette henger sannsynligvis sammen med at elevene tenker på det patriarkalske familiesynet til fundamentalister.

Tabell 4.3: Fremstilling av nøytrale beskrivelser

Beskrivelse nøytral	Holdninger (Hvordan er fundamentalister, hva har/tenker de)	<ul style="list-style-type: none"> • Radikale • Streng • Konservative • Tradisjonstro • Ortodokse • Streng og presise • Dypt/veldig religiøse • Opptatt av egen sak • Opptatte av moral/etikk i religionen • Hengiven til sin religion/verdenssyn/ideologi • Gamle (tror ikke det finnes mange unge fundamentalister) • Veldig sterke meninger • En person som tror på det grunnleggende i verden. Eks: jorda, lufta, trærne, blomstene osv. • En som vil tilbake til fundamentet
	Handlinger (Hva gjør fundamentalister)	<ul style="list-style-type: none"> • Samles i grupper og demonstrerer • Følger lover og regler • Ønsker å utvide religionens plass i samfunnet • Tolker for eksempel Koranen bokstavelig • Følger fundamentet

Tabell 4.3 viser de beskrivelsene vi mener verken har positive eller negative konnotasjoner i seg selv. Enkelte av disse begrepene kan imidlertid gis en negativ betydning, men på grunnlag at den tekstlige sammenhengen de står i, er de plassert her. Også i denne tabellen har vi valgt å skille mellom fundamentalisters holdninger og handlinger.

Beskrivelsene som går igjen i denne tabellen handler om en streng og sterk religiøsitet, og ordet “fundament” dukker opp to ganger. Dette gjelder både når det kommer til holdninger og handlinger. Bruken av ordet “fundament” kommer vi tilbake til i avsnitt 4.1.7. I både denne tabellen og tabell 4.1 dukker også teksttolkning og forholdet til hellige tekster opp.

Tabell 4.4: Fremstilling av positive beskrivelser

Beskrivelse positiv	Holdninger (Hvordan er fundamentalister, hva har/tenker de)	<ul style="list-style-type: none"> • Ekte, ærlige, tro mot seg selv • Smarte, bevisste, snille, glade
	Handlinger (Hva gjør fundamentalister)	<ul style="list-style-type: none"> • En person som har vært med på/er med på å grunnlegge/å skape noe stort

I kategorien *beskrivelse positiv* har vi tre svar. Til tross for at vi har valgt å se på elevsvarene spørsmålsvis og valgt å gå bort fra sammenhengen mellom spørsmålene, velger vi kort å kommentere disse svarene i lys av hva informantene har svart på de andre spørsmålene. Bakgrunnen for dette er at disse tre har svart svært ulikt fra hverandre. Informanten som har svart at en fundamentalist “er en person som har vært med på/er med på å grunnlegge/å skape noe stort”, svarte islam på spørsmål 1, og “fremstillingen av islam i media” på spørsmål 2. Informanten som har svart “ekte, ærlig, tro mot seg selv”, har i de andre spørsmålene skrevet om kristendommen som fundament for andre religioner, og at fundamentalisme er “noe grunnleggende og solid”. Han eller hun som beskriver en fundamentalist som “smart, bevisst, snill, glad”, tenker ikke på noen religioner i spørsmål 1, og presiserer at fundamentalisme handler om ikke-religiøsitet. Dette kan være interessant med tanke på at det bare var disse som kom med klart positive beskrivelser til fundamentalisme, og at svarene både er så ulike og at de varierer fra den religionsfaglige tilnærmingen til fenomenet.

Tabell 4.5: Fremstilling av personer som knyttes til fundamentalisme

Personer	Kristendom	Anders Behring Breivik
		Jesus
	Islam	Tidligere president i islam
	Ateisme	Richard Dawkins

Tabell 4.5 framstiller noen elevers assosiasjoner til fire konkrete personer når de skal beskrive en fundamentalist. Disse personene representerer ulike områder, og vi har derfor delt inn i underkategoriene *kristendom*, *islam* og *ateisme*. Alle fire personene er interessante assosiasjoner, og vi velger her å kommentere alle kort.

To informanter svarte Jesus på dette spørsmålet. Begge skrev kristendommen i spørsmål 1, men svarene på hvorfor var ulike. Den ene svarte: “Fordi Norge er et kristent land og siden Gud skapte Jesus og derfor er kristendommen den grunnleggende religionen”. Det kan se ut som denne informanten knytter fundamentalisme til ordet grunnleggende og at han eller hun tenker Jesus representerer det grunnleggende, og dermed fundamentalistiske, ved kristendommen. Den andre svarte: “Vet ikke hva det betyr, men tror jeg har hørt ordet før, og jeg vet jo mest om kristendommen”. Sistnevnte føyde også til to spørsmålsteget etter “Jesus” for å markere usikkerhet.

Det var kun én informant som nevnte “tidligere president i Iran”. Her er det rimelig å anta at informanten sikter til Ayatolla Khomeini og hans ledelse av den islamske revolusjonen i Iran i 1979.

Jesus og presidenten i Iran er spennende og interessante assosiasjoner til fundamentalisme, men de er ikke overraskende med tanke på at de begge er representanter for religioner. Et noe mer uventet og annerledes svar er den kontroversielle ateisten Richard Dawkins. Denne informanten svarte jødedom på spørsmål 1, og det er derfor vanskelig å si noe mer om hans eller hennes assosiasjoner knyttet til fundamentalistiske ateister.

Anders Behring Breivik ble nevnt av to informanter. Dette er et eksempel fra nær kontekst for informantene, både i tid og sted. Behring Breivik representerer ifølge egne utsagn den vestlige kristne kulturtradisjon, noe som står i kontrast til det store fokuset på islam i datamaterialet. Det kan imidlertid legges til et spenningsfelt i disse svarene: begge disse informantene svarte islam på spørsmål 1, men på spørsmål om å beskrive en fundamentalist svarte de likevel Behring Breivik. Som en forklaring legger også den ene av disse to til at en fundamentalist bruker “skrudde prinsipper for å begrunne grusomme handlinger”. Dette viser kanskje også igjen til at begrepet fundamentalisme knyttes direkte til terrorhandlinger.

4.1.5 Beskrivelse av en fundamentalist: “En muslim”

Et sitat fra én informant skilte seg markant ut fra de andre svarene og dette ønsker vi kort å kommentere. Denne informanten skrev at en fundamentalist er “En muslim. En person i klassen er meget opptatt av religionen sin”. Dette ble ikke utdypet, så det er vanskelig å si noe mer om sitatet annet enn at det viser hvordan en elev danner assosiasjoner på personnivå.

Vi velger likevel å ta det med fordi det illustrerer at ikke alle informantene tenker på islam og muslimer som noe fjernt. Det er også interessant hvordan informanten begrunner påstanden ved å si at denne personen er veldig opptatt av religionen, noe som går direkte på hvordan fundamentalister er, altså en beskrivelse.

4.1.6 Svarer religion(er) i spørsmål 1, men vet ikke hvorfor

Åtte informanter svarer en eller flere religioner på spørsmål 1 uten å gi noen forklaring på hvorfor, eller i det hele tatt reflektere over hva fundamentalisme er. Av de åtte svarer sju islam og/eller kristendom. I tillegg ble jødedom og alle religioner nevnt. Én av de som svarte kristendommen skrev at han eller hun ofte har fått høre at kristendommen er en fundamentalistisk religion, men vedkommende kunne ikke forklare hva fundamentalisme er. På spørsmålet om å beskrive en fundamentalist, var svaret til den samme informanten: “Vet egentlig ikke helt hva det er”. Disse elevsvarene viser at informantene får assosiasjoner til konkrete religioner, og da fortrinnsvis islam og kristendommen, uten å vite noe mer om hvorfor eller hva fundamentalisme er.

4.1.7 Fundament

Til slutt har vi en kategori som går på tvers av spørsmålene. Som vi har sett, forsøker noen informanter å forstå fundamentalisme ut fra ordet «fundament». Én informant skriver at kristendommen er en grunnleggende religion fordi Gud skapte Jesus. En annen informant skriver at han eller hun tenker på “det grunnleggende” i spørsmål 1, fordi “fundament = grunnleggende” på spørsmål 2. På spørsmål om å beskrive en person som er fundamentalist svarer den samme informanten “En person som tror på det grunnleggende i verden. Eksempler: jorda, lufta, trærne, blomstene osv.”

En annen informant skriver at “Fundamentalisme er at man følger fundamentet i islam, jødedom og ortodoks kristendom, og spesielt i disse religionene følger man grunnverdier nøye”. Den samme informanten skriver videre at “Folk som følger fundamentet i ulik tro, politiske retninger og som følger visse litterære fundamenter er eksempler på fundamentalisme”. En annen informant skriver noe som lignet på dette og formulerer seg slik: “[Fundamentalister er] opptatte av det fundamentale ved sin religion”. I tillegg er det en som mener at “En fundamentalist går tilbake til fundamentet”, og en annen som skriver at “Jeg er ikke sikker, men vil tro at [en fundamentalist] er en person som har vært med på/er

med på å grunnlegge/å skape noe stort”. En siste skriver at “Kristendommen er et fundament for flere religioner” og “Jeg forbinder fundamentalisme med noe grunnleggende og solid”. Dette er alle eksempler på at informantene forsøker å nærme seg betydningen av begrepet ved å forsøke å forstå “fundament”, og er interessant i et religionsdidaktisk perspektiv.

4.1.8 Oppsummering

Ut ifra analysen av elevtekstene ser vi et mangfold av forskjellige svar. Likevel kan vi se noen tendenser til enighet og samsvar mellom informantene, samt en del interessante enkelt svar som vi vil komme tilbake til senere. Blant annet ble islam nevnt flest ganger i spørsmålet om hvilke religioner elevene tenkte på først, og i spørsmålet om hvorfor, ble media trukket fram som viktig. Videre kan det hevdes at elevene viser en negativ holdning til begrepet, og at de fleste mener det kan brukes til å omtale både religion og ikke-religion. Før vi går nærmere inn på de mest sentrale funnene, vil vi i det følgende presentere analysen av intervjuene.

4.2 Analyse av intervjuene

I analysen av intervjuene har vi valgt ut seks hovedkategorier. Disse er: *Forholdet mellom fundamentalisme og religioner*, *Forståelsen av fundamentalister som farlige*, *Forholdet mellom fundamentalisme og terror/vold*, *Beskrivelse av en fundamentalist*, *Fundamentalisme- begrepet om ikke-religion*, samt *Fundamentalisme som nøytralt eller ladet begrep*.

Kategorien *Fundamentalisme- begrepet om ikke-religion* har også en underkategori som handler om bruken av begreper som “fiskefundamentalisme”, “bunadsfundamentalisme” og “klimafundamentalisme”. Kategoriene blir tatt for seg i denne rekkefølgen med sitater fra informantene og fortløpende kommentarer.

Bruk av tegn i sitatene

Vi har ikke gjort mange endringer i sitatene fra intervjuene, det er kun gjort små tilpasninger slik at sitatene skulle passe et skriftlig språk. Det er spesielt tenkepauser, trykk på enkeltord og fjerning av deler av sitat vi har markert. I tillegg har vi et par steder måttet legge til hvilket ord informanten henviser til fordi konteksten rundt mangler. Til slutt har vi også noen få steder valgt å ha med reaksjoner fra andre i intervjuet, fordi det kan ha noe å si for betydningen. De følgende tegnene har blitt brukt for å markere endringer eller tillegg:

... = kort pause

[] = ord som mangler i sitatet, men trengs for å forstå uten kontekst

() = reaksjon fra andre/tilleggsinformasjon

__ = informanten legger trykk på ordet

(...) = fjernet noe av sitatet

Når det gjelder markering av hvem som sier hva, har vi valgt å kalle informantene elev 1-6, der oddetall er guttene og partall er jentene. Det betyr at elev 1 er gutt og elev 2 er jente på skole 1 og så videre. I tillegg til elevnummer, blir de ulike intervjuene markert med mellomrom. Dersom sitatene kommer fortløpende er de derfor fra samme intervju, og dersom det ikke er markert noe annet, kommer sitatene etter hverandre i form av en dialog. Våre spørsmål er markert som “intervjuer”.

4.2.1 Forholdet mellom fundamentalisme og religioner

Svarene på spørsmålet om hvilke(n) religion(er) informantene tenker på, ligner på det som kommer fram av elevtekstene. Det som nevnes er: kristendom (konservative kristne), jødedom, islam og alle religioner. På spørsmål om hvorfor de tenker på de(n) religion(ene) de gjør, velger flere av informantene å konkretisere retning eller geografisk område. Her er noen utvalgte sitater fra intervjuene:

Elev 2: Vel, i media får man jo høre om fundamentalistiske kristne i USA for eksempel, og sånne ting. Det er det første jeg tenker på.

Elev 1: Ja, det er USA hos meg og. Det er Westboro Baptist Church og mormonere og sånne kirkesamfunn da. Sånn veldig konservative kirkesamfunn som er størst i USA. Og på islam er det jo islamske stater som Saudi-Arabia og sånne ting, der fundamentalisme står sterkere.

Intervjuer: Du sa også jødedommen, hva er det du tenker på da?

Elev 2: Det er jo ganske mange av de da, følger de reglene ganske til punkt og prikke føler jeg, så det er jo ganske konservativt det og. Vet ikke helt hvor det kom fra da, det var mest kristendommen jeg tenkte på. Det finnes ortodokse jøder og.

Elev 3: Jeg tenker på islam fordi det finnes såpass mange islamister i Norge i dag, og at de ivaretar sin religion, den kommer tydelig fram i et ellers norsk samfunn (...).

Elev 4: Jeg tenker liksom på fundamentalisme som veldig sånn konservativt og litt sånn direkte tolkning av hellige skrifter for eksempel. Og ta vare på religionen sånn som den var i et tidlig stadie. Kanskje. Og det assosierer jeg med islam. Og også.. jeg føler jeg har hørt fundamentalisme bli brukt om konservative kristne særlig i USA da, for eksempel.

Intervjuer: Og du tenker først og fremst på islamisme? (henvender seg til elev 3)

Elev 3: Ja.

Intervjuer: Men hva med kristendommen? (elev 3 svarte islam og konservative kristne på spørsmålet om hvilken/hvilke religion(er) han tenker på)

Elev 3: Jo, vi lever på en måte i et kristent samfunn selv, selv om statskirken er avviklet. Så det kommer ikke like tydelig fram i det norske samfunnet. I verden generelt er kristendommen også fundamentalistisk, for eksempel i Amerika.

Her ser vi igjen at kristne retninger som WBC, mormonere og konservative kristne nevnes. USA dukker opp flere ganger når det gjelder kristendom, og Saudi-Arabia blir nevnt én gang i forbindelse med islam. Når det kommer til jødedom, brukes ord som “konservativ” og “ortodoks jødedom”, og tanken om at de lever strengt etter regler. Elev 3 knytter begrepet direkte til islamisme, og mener det er de mange islamistene i Norge i dag som er årsaken til at han forbinder islam med fundamentalisme. Elev 4 knytter også begrepet til islam og begrunner dette med deres konservative holdninger og direkte tolkninger av hellige skrifter.

Intervjuet på skole 3 skiller seg noe fra de andre, og følgende sitater gir eksempler på dette:

Elev 5: Jeg tenker alle [religioner] egentlig... Fordi jeg har hørt mye sånne historier om hvordan til og med buddhister har.. noen gjerne fundamentalistiske buddhister har drevet og drept folk. Så du finner fundamentalismen overalt. Kristendommen er ganske synlig i USA, og sånne radikale, sånne skikkelig konservative jøder i Israel, og de vi hører mye av i sånn, om muslimene. Men, det er omtrent alle som har det. Du finner alltid den lille gruppa med folk som tolker det altfor mye, tar det altfor bokstavelig.

Elev 6: Det er jeg helt enig i, men jeg bare tenker at hvis jeg personlig, jeg føler det er litt, ikke politisk korrekt å si at det finnes i alle, men jeg vet jo at det finnes i andre religioner, og at man ikke skal si at det bare finnes i islam, men det er det nyhetsbilde man får da. Føler jeg. (Elev 5 bekrefter)

Noe av det som skiller sitatene fra skole 3 fra de andre skolene, er elev 5 sin klare forestilling om at fundamentalisme er noe som finnes i alle religioner. Han er også den eneste som nevner buddhismen spesifikt under intervjuene. I tillegg er det verdt å merke seg at han svært tidlig i intervjuet, etter bare 11 sekunder, helt uoppfordret snakker om fundamentalisme i forbindelse med ord som “gjerne” og “dreping”. I likhet med sitatene gjengitt ovenfor, konkretiserer han også delvis hvilke retninger han henviser til innen kristendommen (USA) og jødedommen (konservative jøder i Israel), mens islam blir henvist til som “muslimene”. Likevel understreker han at han mener det finnes fundamentalisme i alle religioner. Denne korte dialogen viser dessuten at de to informantene ikke var helt enige. Elev 6 skjønner at fundamentalisme kan finnes i alle religioner, men poengterer at nyhetsbilde er

årsaken til at islam er det første hun tenker på. Dette viser på den ene siden at hun har forstått spørsmålet (“Hvilken/hvilke religion(er) tenker du på *først* når du hører ordet fundamentalisme?”). På den andre siden viser det at hun reflekterer over at til tross for at det kanskje er politisk korrekt å svare at fundamentalisme er i alle religioner, innrømmer hun at islam er det første hun tenker på.

I tillegg vender disse elevene tilbake til dette spørsmålet mot slutten av intervjuet, og tilføyer:

Elev 5: Men, det jeg kan tenke meg er at, hun [elev 6] sa jo “islam” når dere spurte første spørsmålet. Da tenker jeg, jøss ja, da brakte boka opp fundamentalisme i islam... sånn islamisme og sånt. Men i de flere årene jeg har hatt i religion, så føler jeg ikke at de nevner noe særlig blant annet korstogene og fundamentalistiske kristne.

Elev 6: Vi har spurt om å få det da... når vi skal ha om kristendom, så har vi spurt om å ha litt om korstogene og...

Elev 5: Ja, for vi har ikke fått nok om de ulike typer kristendom som finnes som kan bli fundamentalistiske.

Her dukker igjen islamisme opp. Videre sier informantene at de ønsker å lære om korstogene for å få mer innsikt i kristen fundamentalisme, og viser dermed at de oppfatter korstogene som et eksempel på fundamentalisme. Her utvides derfor det religionsgeografiske perspektivet med et historisk perspektiv.

4.2.2 Forståelsen av fundamentalister som farlige

På spørsmålet om hva informantene synes om utsagnet “Fundamentalister er farlige mennesker”, svarer samtlige at de forsto hvorfor dette ble sagt. De har likevel ulike synspunkter på hvor godt begrunnet det er å si dette om alle fundamentalister:

Elev 1: (...) Nå blir jo 9/11-terroristene sett på som fundamentalister. Behring Breivik er jo en slags fundamentalist. Så det er jo godt begrunnet at de skriver at fundamentalisme er farlig... I og med noen av de farligste menneskene opp igjennom historien har vært fundamentalister.

Elev 4: Det synes jeg var veldig generaliserende. Men jeg skjønner likevel hva de sikter til. For jeg tenker at en fundamentalist er litt sånn bastant, kanskje.. i forhold til hva man tror på. Og kanskje lite åpen for å se andres synspunkter eller sånt, og det at det kanskje blir knyttet til ekstremisme og også religiøs ekstremisme.

Elev 6: Det er jo veldig sånn holdning jeg har da [at fundamentalister er farlige], holdt jeg på å si.

Elev 5: Ja..

Elev 6: Så jeg tror jo det kan spre seg. Men vi har jo ytringsfrihet, så det jo litt sånn dumt å si at de som har veldig ekstreme meninger er farlige, for det er ikke nødvendigvis sånn. Man skal jo på en måte få mene hva man vil.

Ulikhetene består blant annet i refleksjon over at utsagnet er generaliserende, og at en informant påpeker at hun kjenner seg igjen i en slik holdning til fundamentalister. Her dukker også Anders Behring Breivik igjen opp, slik som i elevtekstene. Han blir nevnt i sammenheng med de farligste menneskene som har levd gjennom tidene, og tanken om at fundamentalister er farlige blir dermed begrunnet på denne måten. I tillegg ser vi også her et historisk perspektiv.

4.2.3 Forholdet mellom fundamentalisme og terror/vold

Når det gjelder denne kategorien skilte skole 3 seg igjen ut sammenlignet med de to andre. Vi var bevisste på ikke å bruke negative formuleringer selv, bortsett fra eksemplet vi valgte å ha med om at fundamentalister er farlige. Vi synes det derfor var iøynefallende at det på skole 3 helt fra starten av ble trukket fram negative eksempler, spesielt siden “Fundamentalister er farlige”- spørsmålet først kom helt mot slutten av intervjuet. Ovenfor ble det nevnt hvordan “gærne buddhister har drevet og drept folk”, og videre ble følgende sagt:

Elev 6: Vi har hatt en del om islam nå i det siste og, og det er viktig at det ikke bare er muslimer som er terrorister. Og det skjønner man jo og. Men, ja.. det er det inntrykket jeg kanskje har da.

(...)

Elev 5: Man kan se tilbake på historien og sånne terror... terror har ikke alltid vært tilknyttet islam (...).

Her ser vi at informantene begynner å omtale fundamentalisme som synonymt med terrorisme. Dette ble gjort helt uten oppfordring fra intervjuer, og uten at ordet terrorisme hadde dukket opp tidligere i intervjuet. Intervjuer fanget dette opp og stilte oppfølgingsspørsmål for å avdekke hva elevene mente om sammenhengen mellom fundamentalisme og terrorisme:

Intervjuer: Men når du sier at det finnes terrorister i alle religioner, mener du da at fundamentalisme og terrorisme er nært knyttet sammen?

Elev 5: Altså, jeg mener det.

(...)

Elev 6: Men det er litt interessant det med terrorisme og fundamentalisme, fordi.. det tenkte jeg ikke på, men jeg tror jeg tenker på det som synonymer... Men terrorisme er jo at du faktisk går og handler etter dine fundamentalistiske holdninger. Men det er kanskje ikke det samme, så...

(...)

Intervjuer: Ok, så dere mener at det er en nær kobling mellom de to [terrorisme og fundamentalisme], men at det ikke nødvendigvis gjelder alle?

Elev 6: Ja

Elev 5: Ikke alle, det er ikke alle som tar det så langt, men det er ganske mange.

Elev 6: At man kanskje er litt sånn, ikke ordentlig fundamentalist, og du er det i teorien fordi du ikke gjør sånn med de, så blir du ikke ordentlig fundamentalistisk, jeg vet ikke..

Elev 5: Ja

Intervjuer: Så en ordentlig fundamentalist er også terrorist?

Elev 6: ...Ja, jo, for så vidt, ja.

Selv om det var litt nøling ser vi likevel at begge disse elevene ser på fundamentalisme og terror som nært sammenknyttede begreper. På direkte spørsmål svarte de likevel at ikke alle fundamentalister er terrorister. Elev 6 avslutter imidlertid med å presentere begrepet “en ordentlig fundamentalist”, og knytter dette igjen til terrorisme.

På skole 1 var det en noe annen oppfatning rundt dette temaet, og koblingen mellom fundamentalisme og terrorisme avsvettes ved at begrepet flyttes bort fra det religiøse feltet:

Elev 2: Jeg tror heller ikke alle fundamentalister er terrorister fordi det er jo ikke alle som er fundamentalistisk religiøse, for eksempel, som ikke gjør noe særlig skade i det hele tatt. Sånne fiskefundamentalister, jeg ser ikke for meg at de driver og terroriserer.

4.2.4 Beskrivelse av en fundamentalist

Mye av det som kom fram under beskrivelse av en fundamentalist i elevtekstene finner vi igjen i intervjuene. Vi velger her å komme med en liten oversikt over beskrivelsene informantene fra intervjuene brukte, for så å komme tilbake til noen av disse i drøftingskapitlet. Dette er beskrivelser tatt på tvers av skoler og intervju spørsmål.

Fundamentalister er:

Terrorister, voldelige, engasjerte, islamister, egoistiske, veldig ekstreme, hjernevaskede, vrangforestilte, arrogante, bastante, gammeldagse, radikale, tradisjonstro, gjerne, kategoriske og politiske. I tillegg overdriver de veldig, de mener at andre fortjener å dø, de har lite

refleksjon på gang, de mener at alle skal mene det samme, de ønsker å lage en perfekt verden for seg selv, de har tunnelsyn, de tolker ting bokstavelig, de tolker hellige skrifter direkte, de ser svart/hvitt på ting, de går bort fra det religiøse budskapet ved å trekke ut og vri på ting til det passer deres syn, de følger regler til punkt og prikke, de bygger på skrifter eller det som har blitt fortalt i religionen fra gammelt av, de er lite åpne for endringer, de har innsnevrede syn på hvordan mennesker skal leve og på hva som er rett og galt, de har sett et lys som de vil spre til alle andre, og de mener de selv har rett.

I disse beskrivelsene blir det lagt vekt på at fundamentalister har veldig sterke meninger, at de tolker tekster direkte og at de er lite åpne for andres meninger. I tillegg kommer det også her fram en del svært negative formuleringer. Disse er delvis knyttet til vold, men ellers går noen av disse direkte på negative egenskaper.

4.2.5 Fundamentalisme- begrepet om ikke-religion

Vi stilte alle informantene i intervjuene spørsmålet om de tenkte på noe annet enn religion når de hørte ordet fundamentalisme. Følgende sitat viser elevenes refleksjoner:

Elev 1: Det brukes ofte i en religiøs sammenheng, eller når det snakkes om religion. Men det er jo også sånn politiske...., eller ideologier som er fundamentalistiske, men jeg er ikke helt sikker på hvilke eller hvordan, så det er mest religion for min del.

Elev 3: Jeg tenker på tradisjoner og levemåte.

Intervjuer: Knyttet til religion eller?

Elev 3: Ikke nødvendigvis, det er jo ofte religionen er preget av den tidligere levemåten, men også at levemåten i seg selv, ikke bare på grunn av religionen.

Elev 4: Jeg tenker egentlig bare på religion, jeg. Jeg måtte sitte liksom og gruble for å.. ja, jeg tenker egentlig bare religion.

Elev 5: Jeg tenker på... politisk også. Det er ikke bare religion der folk kan bli sånn... overdrive veldig. Jeg kan til og med se det i idretten, der folk blir ganske voldelige, av en eller annen grunn, for idretten sin. Jeg har hørt om sånne slåsskamper ved fotballstadioner, sånn rett før fotballkamper, fordi de terger hverandre. Og de tar det ganske langt ut. Som om det er veldig nært, at fotballaget deres representerer dem.

Elev 6: Men jeg synes, fordi at religion, jeg synes hovedbudskapet da er det jo ofte at du skal være god mot alle, være en god person, da får du det bedre i ditt neste liv, og du kommer til himmelen og sånn, og vise nestekjærlighet og sånn, og det går jo fundamentalister veldig bort i fra, med at "det vi sier er riktig og det dere sier er helt feil, og da fortjener dere å dø, kanskje." Så de går veldig bort i fra det som er hovedbudskapet, går bort fra selve det religiøse. Du kan liksom snakke om det som noe i forbindelse med religion, fordi det tar utgangspunkt i det.

Intervjuer: Så du mener at det [begrepet fundamentalisme] blir mindre religiøst?

Elev 6: Ja.

Én informant understreker at hun bare tenker på religion, men de fleste elevene mener at man kan bruke begrepet om annet enn religion. Eksempler som trekkes fram er politikk, ideologi, tradisjoner, levemåter og idrett. Interessant nok argumenterer elev 6 for bruken av begrepet om andre områder enn religion, ved at fundamentalister selv går bort fra det religiøse budskapet ved å handle som de gjør, som for eksempel ved å ikke vise nestekjærlighet og godhet, og mene at andre fortjener å dø. Derfor antyder hun at fundamentalisme ikke handler om noe religiøst i utgangspunktet. Igjen ser vi også oppfatningen av fundamentalisme og vold som nært forbundet.

I tillegg fikk vi følgende svar fra én informant ved skole 3:

Elev 5: ...Jeg kan jo si at, jeg er ateist da, og jeg merker at i ateismen til og med, så er det mye fundamentalisme. Ikke bare i religion. Fordi ateister kan - eller de på internett, på internettdiskusjoner og sånt, så merker jeg at de overdriver ganske mye. De sier at "vi tror ikke på Gud", men de føler at de også må si til alle religiøse at Gud ikke fins. Og det blir litt arrogant.

Intervjuer: For da knytter du fundamentalisme til det å ville overbevise andre til det du selv tror på?

Elev 5: Ja, og arroganse. "Vi er bedre enn dere fordi dere tror på noe dumt, dere". (...)

Elev 5: Men det fine med ... til nå har jeg ikke hørt om noen voldelige ateistiske fundamentalister heldigvis. Det har bare vært sånne som sjikanerer folk på nettet.

Her ser vi refleksjoner knyttet til fundamentalisme og ateisme. Ateisme handler om ikke-religion som politikk, ideologi, tradisjon, levemåte og idrett, men skiller seg fra disse fordi det kan sies å være et livssyn. Et interessant aspekt er at informanten trekker fram vold i denne sammenhengen også, slik som vi tidligere viste at skole 3 gjorde gjennomgående i intervjuet. Samtidig kan vi kanskje se her at det er en forståelse for at fundamentalisme og vold ikke nødvendigvis henger sammen. Ateistiske fundamentalister beskriver eleven som arrogante, sjikanerende og med en trang til å formidle sitt budskap.

4.2.5.1 Klimafundamentalisme, fiskefundamentalisme og bunadsfundamentalisme

Formuleringene “klima-” og “bunadsfundamentalisme” har vi som nevnt i innledningskapitlet tatt fra artikler funnet i nettaviser. “Fiskefundamentalisme” er tatt fra en blogg, og er tatt med som et eksempel på begrepet i dagligtale. Når vi spør informantene om hva de synes om bruken av begrepet i slike sammenhenger, forsøker informantene på skole 1 å forstå hva det betyr ved å benytte begreper som de knytter til fundamentalisme generelt:

Elev 1: Ja.. klimafundamentalist.. da må man i så fall gå tilbake til det som har med før den moderne sivilisasjonen å gjøre da...

(...)

Elev 1: Jeg antar at den personen [en bunadsfundamentalist] kun ser på bunad som passende 17. mai-bekledning, for eksempel. Eller at bunaden ikke skal endres på noen måte, at bunaden skal være så tradisjonell som mulig.

Elev 2: (avbryter) Ikke lages i Kina...

Elev 1: Ikke lages i Kina, den skal være håndlagd hos en norsk skredder. Og at bunad er det beste.. jeg vet ikke. Det høres jo sånn ut, at du ikke skal tulle med bunaden.

(...)

Elev 1: Så hvis du ikke slåss for bunadens rettigheter til frihet så er det litt sånn vanskelig å kalle deg for bunadsfundamentalist.

Her ser vi hvordan de bruker beskrivelser som de forsøker å koble til fundamentalisme, som for eksempel tradisjon og strenge regler. Videre forsøkte de å forklare hvorfor media bruker det på denne måten:

Elev 1: ...Jeg synes det er litt rart... det er litt sånn... hva skal jeg si, det er et sånt ord man er vant med å se i negativ sammenheng, så da er det veldig smart for en journalist å bruke det om sånne ting for å liksom lage litt sånn...blest om det.

Elev 2: Ja, ikke sant..

Elev 1: Ja, få til noe diskusjon og sånt fordi det er mer sannsynlig at folk kommer til å lese det med et så sterkt ord i headlineren.

Elev 1 hevder å gjennomskue medias hensikt med å bruke et sterkt ord som fundamentalisme i ulike sammenhenger. Elev 5 kommer med en noe lignende uttalelse:

Elev 5: Det kan være en agenda liksom. De prøver å deg til å få et nytt syn som “disse her overdriver så mye om bunad - la oss se ned på dem. Ha ha.” (sier dette med en sarkastisk tone)

Både elev 1 og 5 tolker medias bruk av begrepet fundamentalisme til en baktanke om å presentere noen i en negativ og nedsettende sammenheng, og for å trekke lesere. Når det kommer til hvorvidt en slik bruk kan legitimeres, argumenterer informantene på skole 2 og 3 på følgende måte:

Elev 4: Ja, jo, jeg skjønner liksom, jeg føler at det gir... får fram budskapet på en enkel måte. Sånn sett tror jeg det er effektivt, men jeg føler ikke at det er helt riktig bruk av uttrykket. Det er bare sånn ut fra hva jeg assosierer det med da.

Elev 3: Ja, jeg synes det er på en måte greit å bruke ordet i flere sammenhenger sånn at man ikke nødvendigvis legger en negativ betydning til det. At det ofte blir knyttet opp mot ekstremisme, men at det også er et ord som kan bli sentralt i andre sammenhenger.

Elev 5: Da begynner det vel å miste sin betydning.

Elev 6: Ja.

Elev 5: Jeg mener, det finnes folk som er veldig engasjerte...

Elev 6: (avbryter) Ja, og opptatt av bunad for eksempel. Men jeg tror ingen vil liksom skyte deg hvis ikke du bruker bunad på 17.mai... Jeg mener, det mister litt mening hvis man bruker det på den måten.

Elevene er relativt enige rundt dette spørsmålet; de skjønner bruken, men synes det er en litt tvilsom anvendelse av begrepet. Elev 3 skiller seg imidlertid ut fra de andre ved å anerkjenne bruken av begrepet om ikke-religion for å skape en mer nøytral tilnærming til det. Dette bringer oss videre til neste kategori.

4.2.6 Fundamentalisme som nøytralt eller ladet begrep

På spørsmål om informantene mener fundamentalisme er et nøytralt begrep fikk vi følgende svar:

Elev 2: Jeg forbinder det med noe litt sånn negativt. I og med at jeg forbinder det med de religiøse gruppene jeg forbinder det med da, som jeg ikke ser på som nødvendigvis så bra, fordi det er ikke så mye, jeg føler ikke at det er så mye refleksjon på gang der. Jeg føler at det er veldig mye sånn innsnevrede syn på hvordan mennesker skal leve og hva som er rett og galt. Så jeg forbinder det med noe negativt.

Elev 1: Fundamentalisme er noe som i hvert fall i dag har negative konnotasjoner... Jeg synes det er vanskelig å se for meg positiv omtale om en fundamentalist.

Elev 4: Negativt.

Elev 3: Jeg vil også si negativt, men jeg synes det er en uting. Sånn som jeg nevnte tidligere, så synes jeg det er en god ting å bruke det i flere sammenhenger for å gjøre det til et nøytralt ord.

Elevene mener dermed at begrepet fundamentalisme ikke er et nøytralt ord, men har klare negative konnotasjoner. Elev 3 er den eneste som poengterer at dette kanskje er uheldig, men han er likevel enig i at ordet er negativt ladet.

Skole 3 skilte seg som nevnt fra de andre fordi de gjennom hele intervjuet påpekte begrepets negative betydning. Følgende sitat bekrefter dette:

Intervjuer: Men forstår jeg dere riktig da hvis dere... dere mener ikke at det er et nøytralt ord som man kan sette på..

Elev 5: (avbryter) Nei, det er veldig negativt ladet.

Intervjuer: Veldig negativt?

Elev 6: Ja.

Her ser vi at elev 5 faktisk avbryter intervjuer, noe som dermed forsterker hans klare mening om at begrepet er negativt.

Til slutt spurte vi alle informantene om de hadde lært noe om fundamentalisme i RE- timene eller i andre timer på skolen. De forklarte at de generelt hadde hatt svært lite eller ingenting om dette temaet. Siden dette prosjektet ikke fokuserer på lærerens undervisning, er det utenfor vårt materiale å forsøke å si noe om dette. Vi velger likevel å kort opplyse om at det var dette de svarte.

4.3 Oppsummering av analysekapitlet

I denne delen oppsummeres de funnene som anses som de viktigste, og som blir gjenstand for drøfting i det neste kapitlet. Med bakgrunn i at metodene var ment som supplement til hverandre, blir datamaterialet sett på under ett i denne oppsummeringen og i drøftingen.

I materialet skiller islam seg ut som den enkeltreligionen som nevnes flest ganger. Et viktig tillegg her er at kristendommen også blir trukket fram av relativt mange. Jødedommen blir nevnt av noen, og buddhismen av få. Ellers kommer det også fram at noen informanter mener fundamentalisme finnes i alle religioner, og én informant tenker i tillegg på ateisme i forbindelse med fundamentalisme.

Et annet viktig aspekt er at mange av de som svarer kristendommen, presiserer hvilken retning de mener; Jehovas vitner, pinsevenner, mormonere og WBC er navn som dukker opp. Dette gjelder også delvis de som nevner jødedom; her er det Israel eller ortodoks jødedom som nevnes. Når det kommer til islam, er det tydelig færre informanter som presiserer hvilke grupper innenfor islam, og det virker som at mange omtaler religionen som en enhet.

Mange informanter mener media er årsaken til at de tenker på de(n) religion(ene) de gjør. Også her er dette oftest knyttet til islam, men noen svarer også kristendommen eller jødedommen i forbindelse med dette. I tillegg er terror et begrep som dukker opp som begrunnelse for å svare islam i spørsmål 1. Dette blir også av flere forbundet med medias fremstilling, noe som dermed styrker medias påvirkning angående elevenes oppfatninger.

Analysen av datamaterialet viser at begrepet fundamentalisme har negative konnotasjoner for informantene. De beskrivelsene vi ikke helt klart kan kalle negative, kan også i ulike kontekster tolkes til å omhandle noe negativt. Under intervjuene spurte vi informantene direkte om begrepet er nøytralt, og alle svarte at det er et negativt ladet ord, også informanten som mente at det var en uting.

Når det gjelder utsagnet “Fundamentalister er farlige mennesker” er det viktigste funnet at informantene forsto hvorfor noen kunne påstå dette. Samtidig var det noe refleksjon over at det kanskje ikke var godt nok begrunnet. Angående koblingen mellom begrepene terrorisme og fundamentalisme, kom dette tydeligst fram under ett av intervjuene, der informantene så på begrepene som tilnærmet synonyme. En av disse mente at en “ordentlig” fundamentalist, var terrorist. Det kan i tillegg være verdt å nevne at det kun var to informanter som nevnte 11. september, selv om terrorisme generelt ble nevnt flere ganger.

Majoriteten av informantene mener at begrepet kan knyttes til andre fenomener enn religion. Noen eksempler kan være konservative levemåter, politikk og ideologi. Den religionsfaglige litteraturen i kapittel 2 handlet i hovedsak om religiøs fundamentalisme, og det er dette vår studie fokuserer på. Likevel tas dette med i drøftingen, fordi vi mener det er med å belyse problemstillingen (Hvordan oppfatter elever begrepet fundamentalisme?).

Geografiske steder som dukker opp flere ganger i datamaterialet er USA, Saudi-Arabia, Midtøsten, Palestina og Israel. I materialet går det også igjen at flere forsøker å forstå

begrepet fundamentalisme ut fra ordet fundament. Dette knyttes gjerne til “noe grunnleggende”.

Ordet islamisme forekommer også i datamaterialet, og noen forbinder fundamentalisme med direkte teksttolkning og kvinneundertrykkelse. Direkte teksttolkning blir assosiert både med kristendom og islam, mens kvinneundertrykkelse kun blir satt i sammenheng med islam.

Noen individsvar er også interessante for drøftingen. Av disse velger vi blant annet å ta med de som går på personer; Anders Behring Breivik, Jesus, den tidligere presidenten i Iran, Richard Dawkins og “en muslim”. Vi ønsker også å legge til det historiske perspektivet i at to informanter mente korstogene er et eksempel på kristen fundamentalisme. Dette er særlig interessant med tanke på en tidsavgrensning av fenomenet. Videre var det én informant som mente at fundamentalister går bort fra det religiøse fordi de handler ut fra ikke-religiøse prinsipper. Derfor mener hun at fundamentalisme ikke handler om religion. En annen informant sa også at han først tenkte på islam fordi det finnes mange islamister i Norge i dag. Han begrunnet påstanden med at islam blir tydeligere i det norske samfunnet fordi islamistene forsøker å ivareta sin religion.

5 Drøfting

Denne masteravhandlingens problemstilling lyder: *Hvordan oppfatter et utvalg elever begrepet fundamentalisme?* Ved hjelp av elevtekster og tre parintervju har vi samlet inn data som vi mener er med på å belyse spørsmålet. I dette kapitlet skal vi ta for oss dataene presentert i analysekapitlet og drøfte disse i lys av teoriperspektivene fra litteraturkapitlet.

Problemstillingen spør etter et utvalgs *oppfatninger*, og det kan derfor hevdes at det ikke finnes rette eller gale svar. Likevel vil det være en verdi å se elevenes svar i lys av fagteori, for å nærme oss en forståelse av forholdet mellom disse to tilnærmingene. Vi så i litteraturkapitlet at Brekke (2008/2012) mener noen av de viktigste kjennetegnene på fundamentalisme er lekfolkets opprør mot den etablerte religiøse eliten, og kampen mot differensiering og sekularisering av samfunnet. Slike ord og uttrykk er ikke å finne hos noen av informantene. Likevel kan vi finne svar som kan bety noe av det samme, men som er formulert med andre ord. Til tross for at noe av datamaterialet ligner det vi kan finne i faglitteraturen, er det også en del som avviker fra dette. Det vide spekteret av forskjellige svar fra informantene gir et bilde på hvor stort assosiasjonsfelt et begrep som fundamentalisme kan ha.

I dette kapitlet er datamaterialet fra de to metodene samlet under ett. Drøftingen er delt inn i en religionsfaglig (5.1), og en religionsdidaktisk og pedagogisk (5.2) del. I den religionsfaglige delen drøftes elevenes oppfatninger etter følgende hovedoverskrifter: *Definisjonsavgrensning, Hvilke(n) religion(er), Beskrivelse av en fundamentalist og Terror/vold*. I den religionsdidaktiske og pedagogiske diskusjonen kommer vi inn på medias påvirkning på informantenes oppfatninger, og hvordan undervisning om kontroversielle temaer kan være viktig for at elever skal utvikle kunnskapsbaserte refleksjonsevner. I tillegg vil vi drøfte noen perspektiver på forholdet mellom en hverdagslig og en vitenskapelig forståelse av fundamentalisme. Helt til slutt i kapitlet (5.3) foreslås videre muligheter for forskning på området.

5.1 Religionsfaglig drøfting

I litteraturkapitlet presenterte vi hvilken forståelse av fundamentalisme vi legger til grunn.

Torkel Brekkes definisjon av begrepet oppsummerer denne forståelsen kort:

“Fundamentalisme er religiøse gruppers aktive motstand mot den forvitring av religiøs autoritet i både privat og offentlig liv som har funnet sted fra omkring 1850 som følge av nasjonalstatens sekulariserende effekter på samfunn over hele verden” (Brekke, 2008:7). Selv om vi ikke spurte elevene direkte om de kunne definere fundamentalisme, består datamaterialet av ulike innfallsvinkler på hvordan de oppfatter begrepet.

5.1.1 Definisjonsavgrensning

Til å starte med ønsker vi å kommentere Brekkes tidsavgrensning i den nevnte definisjonen, som varierer fra noen perspektiver i datamaterialet. Det er lite i dataene som handler om når fundamentalisme oppstod i tid, men under to av intervjuene ble begrepet knyttet til korstogene og til verdens historie generelt. Korstogene fant sted mellom 1095 og 1464 (Gilhus og Mikaelen, 2007:253), altså flere århundrer før startpunktet Brekke setter for begrepets opprinnelse. Argumentasjonen fra Brekkes side ligger i at de store forandringene på 1800-tallet var så grunnleggende at vi må ha egne begreper for å beskrive de nye strømningene som vokste fram. Brekke (2008) legger derfor vekt på at fundamentalisme må forstås som et moderne fenomen. Likevel, som vi så i avsnitt 2.3.1.1, mener religionshistoriker Mårtensson at fundamentalisme er et begrep med eldre røtter enn tilbake til 1850. Dermed ser vi at selv om elevene knytter fundamentalisme til korstogene, som ikke er forenelig med Brekkes teori, finner vi fagpersoner som mener fenomenet ikke kan tidsavgrenses så sent. Det er imidlertid sannsynlig at disse elevene nevnte korstogene fordi de kan bli sett på som uttrykk for streng religiøsitet med bruk av brutale midler, og ikke fordi de forsøkte å plassere fenomenet i et historisk perspektiv. For å underbygge denne påstanden kan det legges til at informantene fra dette intervjuet er de samme informantene som snakket om fundamentalisme og terrorisme som tilnærmede synonymmer (jf. 4.2.3). Vi antar derfor at korstogene ble brakt opp på grunn av elevenes oppfatning av fundamentalisme som tilknyttet vold og ekstreme midler.

I tillegg til en tidsavgrensning av definisjonen er det også et spørsmål om begrepet utelukkende skal knyttes til religion. Som vi så i analysen mente flertallet av informantene at fundamentalisme kan brukes i andre sammenhenger. Mange nevnte politikk og ideologi, noen

nevnte tradisjoner og levemåter, mens én også knyttet det til idrett. Informantene ser i denne forbindelsen ut til å forbinde begrepet med det å være svært opptatt og overbevist av egne synspunkter, enten de er politiske eller kulturelle. Denne forståelsen av begrepet skiller seg fra Brekkes avgrensning til *religiøse* grupper aktive motstand. Som nevnt i litteraturkapitlet i avsnitt 2.3.2.2.1, er alle fundamentalister motstandere av sekularisering. Dette innebærer en forståelse av at fundamentalisme ikke kan brukes om andre fenomener enn religion, ettersom en aktiv motstand mot sekularisering nødvendigvis har et religiøst aspekt. Tankene om at fundamentalisme kan handle om politikk eller andre ikke-religiøse fenomener skiller seg derfor fra dette. Da vi under intervjuene kom med eksemplene bunads-, klima- og fiskefundamentalisme, mente noen av elevene at begrepet mistet sin betydning, men de forstod at media tok i bruk begrepet for å få lesere. Det er interessant at de ikke anerkjente slike formuleringer, fordi flere av de samme informantene mente begrepet kunne brukes om annet enn religion. Det kan derfor virke som de mente at å sette begrepet i forbindelse med mennesker som er svært opptatte av bunad, klima og fisk ble for enkelt og trivielt. En som er veldig engasjert og opptatt av hvordan bunaden skal se ut, er sannsynligvis ikke brennende opptatt av å desekularisere og dedifferensiere samfunnet.

I litteraturkapitlet presenterte vi kort hva Bruce (2008) har skrevet om dette (se avsnitt 2.3.1). Han mener at fundamentalisme ikke bare handler om religion, fordi mange fundamentalistiske bevegelser opptrer på et sekulært, nasjonalistisk grunnlag. Dette er en interessant utfordring til Brekkes teori, og vi ser her en parallell til noen av informantenes synspunkter om hvordan begrepet kanskje kan brukes om politikk og samfunn.

Når det kommer til bruken av fundamentalisme knyttet til ikke-religion, hevdet én av informantene at dette kunne begrunnes i at fundamentalister selv går bort fra det religiøse budskapet. Informantens argumenter var at fundamentalister ikke viser nestekjærlighet og at de forsøker å bestemme over andre, og da gjerne med vold. Dette ble poengtert med at slike anti-religiøse handlinger gjør begrepet mindre religiøst. Fundamentalisme slik vi har definert det, handler om religiøse mennesker som blant annet oppfatter seg selv som de eneste forsvarerne av den sanne troen. Fundamentalister ser derfor sannsynligvis på seg selv som forvaltere av nettopp nestekjærlighet, fordi de ønsker å spre den rette troen. Informantens refleksjoner om at fundamentalisme- begrepet blir mindre religiøst, kan vi kanskje forstå med bakgrunn i vedkommendes kobling mellom fundamentalisme og voldsbruk.

Til tross for at analysen viser at flertallet av informantene mener fundamentalisme kan brukes i andre sammenhenger enn om religion, var det likevel en del som svarte at de kun tenkte på religion når de hørte begrepet (jf. 4.1.3). Det er også viktig å legge til at majoriteten av de som hevdet fundamentalisme kan brukes om ikke-religion *også* mente begrepet kan brukes om religion. Før vi går over på en diskusjon knyttet til fundamentalisme og religiøse grupper, skal vi innom spørsmålet om fundamentalisme kan brukes om ateistiske grupper.

5.1.1.1 Ateisme

Analysen viste noe refleksjon over at fundamentalistiske trekk kan gjenfinnes i ateisme. Richard Dawkins dukket opp i elevtekstene, og én informant sa under intervjuet at han mente mange ateister oppfører seg som fundamentalister. Dette begrunnet sistnevnte med at en del ateister er skråsikre og bastante i sitt livssyn, at de har en trang til å spre sitt budskap, og at de gjerne ser ned på religiøse personer. Denne typen oppførsel har han blant annet fått med seg i diskusjonsforum på internett. Han påpekte også at han selv er ateist, men at han ikke er blant dem han anser som fundamentalister.

Spørsmålet om fundamentalisme kan brukes om ateisme kan knyttes til diskusjonen om begrepets bruk om andre fenomener enn religion. Dersom en definisjon på fundamentalisme går ut fra et ønske om dedifferensiering av samfunnet, ser det vanskelig ut å plassere ateisme innenfor begrepet. Ateisme kan imidlertid i noen sammenhenger ha visse likhetstrekk med religion og livssyn. Informantens oppfatninger om fundamentalisme handler blant annet om trangsynthet, nedlatende holdninger og galskap. Om dette er de definerende ordene som skal brukes om fundamentalisme, kan trolig begrepet brukes om alt fra svært overbeviste religiøse personer til skråsikre ateister. Dawkins kan være et eksempel på en ateist som uttaler seg på internett med sine kontroversielle meninger (se også avsnitt 2.3.4).

Forestillingen om at fundamentalisme er et begrep som også kan gjelde ateister kan sannsynligvis sies å utfordre faglitteraturen. Brekke (2012) hevder som nevnt at fundamentalisme er et religiøst begrep, men samtidig mener han også at man må kunne bruke begreper utover dets opprinnelse. Jf. avsnitt 2.3.1.3 kan man ifølge Brekke like gjerne slutte med all forskning dersom man ikke kan sammenligne fenomener på tvers av kulturer og samfunn. Selv om Brekkes uttalelser handler om begrepsbruk i ulike religioner, kan det diskuteres om man ikke da må kunne bruke begreper på tvers av ulike områder også. Som

nevnt i avsnitt 2.3.1, mener blant annet Grace Davie (2013) at man kan finne fundamentalistiske bevegelser både innenfor religion og ikke-religion, eksemplifisert med dyrerettsforkjempere og feminister. Dermed ser vi igjen at noen av refleksjonene til elevene er ulike Brekkes teori, men at oppfatningene kan ha enkelte likhetstrekk med andre fagpersoners synspunkter.

5.1.2 Hvilken/hvilke religion(er)

Resten av denne delen (5.1) handler som nevnt om fundamentalisme knyttet til religiøse bevegelser. Selv om vi ikke kan si noe sikkert om årsak- konsekvens, er det rimelig å anta at en del av disse oppfatningene hos elevene generelt er preget av media, noe vi vil komme tilbake til under den religionsdidaktiske drøftingen. Likevel nevnes media der vi anser det som spesielt viktig.

Det første spørsmålet i både elevtekstene og intervjuene spurte etter hvilken/hvilke religion(er) informantene tenkte på først når de hørte begrepet fundamentalisme. I tabell 1 i analysekapitlet kunne vi se at et klart flertall svarte islam, mens litt over halvparten så mange svarte kristendom. Noen svarte også jødedommen, buddhismen og alle religioner. Likevel var det en klar hovedtendens at informantene assosierte fundamentalisme med islam i første rekke, og kristendommen i andre rekke. Dette gjenspeilet seg i intervjuene.

I innledningen trakk vi fram Oddbjørn Leirviks (2007) utsagn om at fundamentalisme i dag oftest blir brukt om muslimer, og at begrepet gjerne blir brukt på en måte som skaper assosiasjoner til en uopplyst tradisjonisme med aggressive trekk. Dersom Leirviks påstand sier noe om den generelle forståelsen av fundamentalisme, er det kanskje ikke uventet at informantene først tenkte på islam. Samtidig, som vi så i litteraturkapitlet, har begrepet fundamentalisme en klar tilknytning til kristne grupper, og opprinnelsen til begrepet stammer fra en kristen protestantisk sekt fra starten av 1900-tallet. Det ble også presentert hvordan Brekke (2008) mener begrepet kan brukes om lignende bevegelser i flere religioner. Det kom fram av Brekkes argumentasjon at de typiske fundamentalistiske trekkene kanskje er å finne i de abrahamittiske tradisjonene, altså i kristendom, jødedom og islam, men at det likevel kan være mulig å finne lignende trekk i hinduisme, buddhisme og sikhisme.

I henhold til den religionsfaglige litteraturen som er presentert, mener vi derfor at det ikke er grunnlag for å hevde en spesiell sammenheng mellom islam og fundamentalisme. En av de kanskje mest åpenbare årsakene til dette er at islam ikke er en religion der alle tilhengerne tror og gjør nøyaktig det samme. I analysekapitlet (tabell 2.3) viste vi til hvordan flere informanter bruker formuleringer som antyder at de har forståelse for at det finnes ulike retninger innad i islam. Likevel ser vi at majoriteten av informantene bruker formuleringer som “islam” og “muslimer” uten presiseringer, som kanskje kan tolkes som en oppfatning av at islam er en enhetlig religion. Det er mulig islam ble svart flest ganger på grunn av medias fokus på islamisme, noe som blir tatt opp i avsnitt 5.1.3.3.

Etter islam svarte de fleste elevene kristendom på spørsmål 1. Som nevnt i analysen var det flere av disse som konkretiserte hvilke retninger innenfor religionen de mente var fundamentalistiske. Det er vanskelig å si nøyaktig hvorfor dette var tilfelle, men det kan antas at en av årsakene er elevenes bakgrunn i den kristne kulturarven i Norge, og at de derfor vet mest om kristendommen. På denne måten vet de også at ikke alle kristne er fundamentalister. Likevel har vi i dette prosjektet ikke fokusert på informantenes egne religiøse eller kulturelle tilhørighet, og vi kan derfor ikke si med sikkerhet at kristendommen er den religionen de har best kjennskap til. En annen forklaring kan være at kristendommens historie med skismaer og reformasjon gjør at denne religionen i undervisningen blir fremstilt med klare forskjeller mellom retninger. Dette blir kanskje ikke tydeliggjort i like stor grad i islam og andre religioner, til tross for at de også har klare skiller mellom retninger. Eksempler på dette kan være shia- og sunni-islam, og mahayana, theravada og vajrayana i buddhismen. Det eneste som kan knyttes til ulike retninger i islam i elevtekstene er Taliban (sunnit) og “den tidligere presidenten av Iran” (shia). Disse ble imidlertid ikke konkretisert med sunnit og shia av elevene, og vi kan derfor ikke vite om de var bevisste på disse retningene.

Blant de som svarte kristendommen ble Jehovas vitner, pinsevenner, mormonere, kristne ortodokse og Westboro Baptist Church nevnt som eksempler på fundamentalistiske retninger. Dersom vi sammenligner de nevnte bevegelsene med teori fra faglitteraturen, kan vi trolig si at alle, bortsett fra ortodoks kristendom, er lekfolkbevegelser. Ingen av disse svarene ble særlig utdypet, men vi kan kanskje anta at elevene tenker medlemmene innenfor disse retningene lever svært strengt etter sin tro, og at de derfor knytter gruppene/retningene til fundamentalisme. WBC ble spesielt kommentert i 4.1.2 på grunn av kontroversiell praksis dokumentert i to BBC-filmer. Representanter fra noen av disse gruppene har også som del av

sin praksis å misjonere, og vi kan derfor anta at informantene tenker på at det å ville omvende andre til egen tro kan være et uttrykk for fundamentalisme. Jehovas vitner og mormonere har kanskje også rykte på seg for å være relativt pågående. Disse retningene illustrerer kanskje også at fundamentalisme i kristendommen i større grad knyttes til spesifikke, ofte navngitte, bevegelser, mens islam igjen oftere omtales som en enhet.

Jødedom ble nevnt av åtte informanter på det første spørsmålet. To av disse spesifiserte med at de tenkte på Israel og konflikten med Palestina, og én informant sa det samme under intervjuene. En annen informant nevnte også ortodokse jøder. Som vi så i litteraturkapitlet, avsnitt 2.3.5.2, kalles jødiske fundamentalister i faglitteraturen for *haredim* eller ultraortodokse. På grunn av at disse jødene tradisjonelt har vært motstandere av opprettelsen av en jødisk stat, bor mange i USA og London. Likevel bor det i dag en del ultraortodokse jøder i Israel som blant annet jobber for innføringen av religiøse lover i landet. Konflikten mellom Israel og Palestina har helt klart en religiøs dimensjon, men vi kan trolig sette spørsmålsteget ved om den passer med begrepet fundamentalisme slik det er definert i denne studien. Brekkes nevnte definisjon avgrensner fenomenet til å dreie seg om motstand mot differensiering av samfunnet. Til tross for at vi ikke kan gå inn på en helhetlig analyse av denne kompliserte konflikten, kan vi sannsynligvis si at det er rimeligere å knytte den til kampen for egne stater og nasjonalisme. De jødene som Brekke (2008) plasserer under betegnelsen fundamentalisme, ser derfor ikke ut til å passe helt med disse assosiasjonene fra informantene. Likevel kan vi trekke en parallell til Bruce (2008), som mener fundamentalister ofte kjemper på et nasjonalistisk grunnlag. Det kan her antas at grunnen til at informantene nevner dette i forbindelse med jødisk fundamentalisme er medias fremstilling av Midtøsten- konflikten.

Som vi så i litteraturkapitlet er hellige teksters status et viktig element for fundamentalister, og dette knyttes av Brekke (2008) i første rekke til kristne fundamentalister. Bruce hevder også at monoteisme og dogmelære er to forutsetninger for fundamentalisme. Dersom dette er sentrale elementer i begrepet, avgrensnes fenomenet i stor grad til de abrahamittiske religionene. I dataene viste dette seg i beskrivelser av fundamentalister som bokstavtro mennesker og som overbeviste over at de selv tror det rette. Det er imidlertid ingen som direkte nevnte begrepet monoteisme, selv om de fleste svarte islam, kristendom og/eller jødedom. Dette kan ha sammenheng med forskjellen mellom en hverdagslig og vitenskapelig forståelse av begreper, noe vi kommer tilbake til under avsnitt 5.2.2. I det første spørsmålet

spurte vi etter hvilke religioner de tenkte på *først*, og det kan derfor tenkes at mange av disse også mener man kan snakke om fundamentalisme i flere enn de nevnte religionene.

Buddhisme ble bare nevnt to ganger på spørsmål 1 i elevtekstene, men kom også frem under det ene intervjuet. Da informanten under intervjuet svarte “alle religioner” på spørsmål om hvilke(n) religion(er) han tenkte på først, eksemplifiserte han med at buddhister også har drept folk. Det interessante her er at buddhisme er den eneste konkrete religionen som ble nevnt i tillegg til de abrahamittiske. Vi kan ikke med sikkerhet si hvor eleven har fått denne informasjonen fra, men det kan likevel antas at media igjen har spilt en rolle. Det er for eksempel ikke lenge siden det var store avisoppslag om hvordan buddhister har angrepet muslimer i Myanmar (Aftenposten.no, “Buddhister skal ha utslettet helt nabolag i Myanmar,” publisert 27.10.2012). Det er sannsynligvis også rimelig å anta at buddhismen er den av de tre østlige religionene som ble nevnt i litteraturkapitlet, som tradisjonelt har fått mest oppmerksomhet i vestlige land som Norge. Vi vet ikke om informantene har kjennskap til JHU (se avsnitt 2.3.5.1), men det viktige her blir kanskje å vise til at “ren” fundamentalisme er vanskelig å finne i buddhismen, selv om noen bevegelser kan ligne (jf. Brekke 2008/2012).

Til tross for at majoriteten knytter fundamentalisme til islam, viser funnene at elevene mener fundamentalisme kan finnes i de fleste, og kanskje alle, religiøse retninger. Dette samsvarer dermed med Brekkes (2008) oppfatning av at man må kunne bruke samme begrep om lignende retninger innenfor ulike religioner. Dersom man ikke kan bruke ordet fundamentalisme innenfor flere religioner mener Brekke at det blir problematisk å i det hele tatt bruke ordet “religion” om ikke-vestlige religioner, fordi det er et vestlig begrep som ikke eksisterer i andre kulturer. Likevel kan det hevdes at Bruce (2008) sine ideer om at fundamentalisme først og fremst omhandler retninger innenfor de abrahamittiske religionene, virker å samsvare med elevenes oppfatninger når det gjelder spørsmålet om hvilke religioner de tenker på først. Ifølge dataene fra elevtekstene er det, sett bort ifra de fire som svarer “alle religioner”, kun to som nevner religioner utenfor de abrahamittiske. En viktig forskjell fra Bruce kan likevel tenkes å være at elevenes innspill trolig har bakgrunn i at det er disse religionene de kjenner best til, mens Bruce har en mer faglig begrunnelse for dette.

5.1.2.1 Geografi

Assosiasjonsspekteret blant elevene var svært vidt. I tillegg til religionene som er nevnt over, dukket det opp navn på enkelte land i datamaterialet. De fleste av disse er arabiske land, men USA ble også nevnt av relativt mange.

Informantenes forestillinger om at man finner fundamentalistiske bevegelser i arabiske land er kanskje ikke så overraskende. Som fremstilt i litteraturkapitlet (2.3.5.3.1), er Saudi-Arabia et eksempel på et land der islamisme praktiseres. Gjennom media kan vi høre om *sharia*-lovgivning, kjønnsdiskriminering og kamper i religionens navn. Dette får sannsynligvis mange i vestlige, sekulariserte samfunn til å tenke at disse landene er preget av en streng og from religiøsitet.

USA dukket også opp i assosiasjonsfeltet til flere informanter. I dag finnes det ulike protestantiske retninger i USA som sannsynligvis kan karakteriseres som fundamentalistiske. I media har det vært en del saker knyttet til seksdagerskreasjonisme og debatt i USA rundt undervisning av evolusjonslæren på skoler. Informantene har kanskje fått med seg slike diskusjoner og nevner derfor kristendommen i USA. Westboro Baptist Church, som er lokalisert i Kansas, USA, kan også igjen trekkes fram. Denne bevegelsen er ikke nevnt i faglitteraturen som vi har valgt å trekke fram, men deres kontroversielle meninger og handlinger har skapt stor interesse i media. Om disse passer til Brekkes vitenskapelige definisjon på fundamentalisme, går vi ikke videre inn på. Det som er interessant er hvordan denne sterkt kritiserte gruppen trekkes fram som et eksempel på fundamentalisme, og at oppfatningen av begrepet derfor formes til å omhandle så omdiskuterte grupper.

5.1.3 Beskrivelse av en fundamentalist

Når det gjelder ord som beskriver fundamentalister, ser vi i analysen av elevtekstene at flertallet av svar går under kategorien *beskrivelse negativ*. Likevel er det også flere som bruker betegnelser som kan tolkes til noe negativt, selv om de i utgangspunktet ikke regnes som negative ord. Et viktig poeng er at det ser ut til at det først og fremst er de beskrivelsene vi har plassert i hovedkategorien *beskrivelse nøytral* som ligner Brekkes (2008/2012) fremstilling. Noe av det samme kom fram i analysen av intervjuene. Vi skal i det følgende forsøke å drøfte enkelte av de konkrete beskrivelsene som kom fram i dataene.

5.1.3.1 Et negativt begrep

Vi kan ut fra analysen av dataene se at begrepet fundamentalisme i første rekke blir forbundet med noe negativt. Som nevnt i litteraturkapitlet er fundamentalister opptatt av hva religionen deres *virkelig* er, og mener at deres svar på hvordan man skal leve og utføre religiøse handlinger er den eneste riktige. De har altså en oppfatning av at alle andre har misforstått meningen med livet. I dataanalysen kan vi se enkelte svar som kan hevdes å omhandle dette. Eksempler er “kategoriske (deres svar alene er riktig)”, “trangsynte” og “med oss/mot oss tankegang”. Disse sitatene kan oppfattes som negative beskrivelser, og vi finner ikke tilsvarende formuleringer fra faglitteraturen. Elevens forestillinger er dermed mer utilslørte og spontane, og viser igjen til en ulik forståelse av begrepet i vitenskapelig og hverdagslig sammenheng. Dette vil vi som nevnt komme tilbake til under den religionsdidaktiske diskusjonen.

Våre funn bekrefter dermed noe av det Christer Karlsson (2011) påpeker i sitt “examensarbeite” om at elever viser til negative oppfatninger av fundamentalister. Under intervjuene var samtlige enige om at begrepet var negativt. En av informantene mente at dette var en uting, men han var likevel enig i fundamentalisme- begrepets negative ladning. I litteraturkapitlet forsøkte vi å framstille fundamentalisme noe mer nyansert. Vi ønsket å få fram Brekkes historiske perspektiv, og vi la vekt på at fundamentalisme kan finnes i mange religioner. Vi forsøkte også å få fram at fundamentalisme kan forstås som skepsis mot den moderne verdens utvikling. Som nevnt i innledningen har Brekke en interessant synsvinkel på dette; denne skepsisen kan ha noe å lære oss, fordi den gir oss et alternativt blikk på ideologiene og de historiske prosessene som har skapt den verden vi lever i (Brekke, 2008). Dermed ser vi at den negative tilnærmingen til begrepet som elevene viser, kan forstås som ulik fra Brekkes perspektiv. Dette er imidlertid naturlig, ettersom fagpersoner som Brekke må ha en mer nøytral og vitenskapelig holdning til forskningsobjekter. Det er også viktig å ta høyde for at beskrivelsene er elevenes egne assosiasjoner til begrepet. De skulle skrive hva *de* mente, ikke hva de eventuelt trodde var fakta. Man kan dermed ikke si at oppfatningene strider mot faglitteraturen, men heller se elevenes forestillinger som supplement, og kanskje som en utfordring til den faglige forståelsen.

Det ser ut til at mange av beskrivelsene i datamaterialet viser til alt det negative informantene knytter til religion, og at dette forbindes med fundamentalisme. Det kan her være et poeng at

informantenes beskrivelser trolig kan sies å ligne mer på en definisjon av ekstremisme enn fundamentalisme. I avsnitt 2.3.3.1 viste vi til en mulig definisjon på ekstremisme fra Islamsk Råd Norge og Mellomkirkelig råd for Den norske kirke. Denne definisjonen er vid, og viser til at ekstremister har en aggressiv holdning til andre og bruker vold for å nå sine mål. En slik definisjon handler derfor både om hva ekstremister gjør og tenker, mens Brekkes definisjon på fundamentalisme handler kun om bakenforliggende mål. I tillegg har definisjoner på ekstremisme ofte et element av terror/vold, noe som samsvarer med flere funn i dataanalysen.

5.1.3.2 En nøytral tilnærming til begrepet

Selv om mange av de negative tilnærmingene til fundamentalisme ikke er å finne igjen i fagteorien, er det flere av beskrivelsene i tabell 4.3: *Fremstilling av nøytrale begreper*, og i intervjuene, som ligner en del av det Brekke skriver om fundamentalister. Det er for eksempel interessant at én informant skriver at fundamentalister “ønsker å utvide religionens plass i samfunnet”. Dette kan vi sannsynligvis knytte til dedifferensiering, og er dermed i kjernen av Brekkes teori om fundamentalisme. Ord som “konservativ”, “radikal”, “ortodoks”, “veldig religiøs”, “tradisjonstro” og “hengiven til religion” er beskrivelser vi kan si at samsvarer med det Brekke skriver (2008/2012). Det samme kan vi si om at fundamentalister har sterke meninger, at de følger lover og regler, og at de tolker tekster bokstavelig. I forlengelsen av dette reiser det seg et spørsmål knyttet til forskjellen på det å være strengt religiøs og det å være fundamentalist. Et viktig aspekt ved Brekkes definisjon er at fundamentalisme er motstand mot visse elementer i den moderne verden. Det betyr at selv om religiøse mennesker er svært fromme, betyr ikke det at de kan kalles fundamentalister. Vi mener det kan være viktig å understreke at eksempelvis kreasjonisme hos kristne og bokstavgro hos muslimer egentlig bare er uttrykk for noen av de mest sentrale læresetningene i disse religionene.

Ordene “konservativ” og “radikal” er interessante beskrivelser som dukket opp. Dette fordi de kan sies å på noen måter være motstridende begreper. Som nevnt i litteraturkapitlet, kan likevel begge disse benevnelsene passe for å beskrive fundamentalister. Ifølge Brekke (2008/2012) er fundamentalister konservative i den forstand at de vil tilbake til førmoderne levemåter når det blant annet gjelder familielivet, kjønnsroller og seksualitet. I tillegg ønsker de en dedifferensiering av samfunnet hvor religionen igjen skal få den rollen de mener den må ha. Konkrete sitater fra elevene som kan passe under dette er “tekster som ikke passer inn

i dagens samfunn” og “gammeldags” (se tabell 4.2: *Fremstilling av beskrivelser som kan kalles mindre negative*). Påstanden om at fundamentalister har tekster som ikke passer inn i dagens samfunn, kan vi imidlertid kanskje sette et spørsmålstegn ved. Bakgrunnen for dette er trolig at det er fundamentalistenes *tolkning* av noen av tekstene som kanskje ikke passer helt inn i dagens normer. I tillegg finner vi i elevtekstene følgende sitater hvor ordet radikal dukker opp: “Ofte radikale løsninger på sosiale problemer og kontroversielle meninger knyttet til aktuelle spørsmål (abort, kvinners stilling, forholdet mellom religioner)”, og et sitat der informanten i tillegg bruker ordet konservativ: “konservative og ganske radikale meninger”. Brekke (2012) mener at “radikal” også passer på fundamentalister siden de går imot de tradisjonelle hierarkiske autoritetene i religionene, og hevder sin religiøse posisjon i lys av forkynnelse og spiritualitet. Dermed kan vi se at noen av informantenes oppfatninger er å finne igjen hos Brekke, selv om de kanskje ikke er begrunnet på samme måte.

Andre beskrivelser som dukket opp var de som handlet om at fundamentalister vil tilbake til noe, og da gjerne tilbake til “fundamentet”. Som nevnt i litteraturkapitlet ble ordet fundamentalisme først brukt om protestantiske kristne i USA som i hovedsak ville forsvare de fundamentale sannhetene fra Bibelen. Som vi har vist til, kan fundamentalister karakteriseres som konservative når det kommer til det sosiale livet, men dersom fenomenet forstås som en lekfolkbevegelse, vil trolig ingen tilbake til at de lærde besitter all definisjonsmakt. Beskrivelser i datamaterialet som karakteriserer fundamentalister som umoderne og gammeldagse indikerer at informantene mener de er bakstreverske og lite villige til å tilpasse seg dagens samfunn. På den ene siden sier faglitteraturen at fundamentalister er motstandere av enkelte sider ved moderne samfunn, men på den andre siden er det viktig å understreke at fundamentalisme er et resultat av det moderne, og at tilhengerne ikke nødvendigvis vil tilbake til verden slik den var før. Denne typen beskrivelser fra elevene kan trolig forstås med bakgrunn i fundamentalistenes konservative syn på sosialt liv.

5.1.3.3 Islamisme, teksttolkning og kvinneundertrykkelse

Analysekapitlet viser at forklaringen bak hvorfor noen elever tenkte på islam i forbindelse med fundamentalisme var at de mente muslimer foretar en direkte tolkning av Koranen. Ordet islamisme dukket også opp, og da i forbindelse med synligheten av hvordan muslimer ivaretar religionen i et norsk samfunn i utgangspunktet er ikke- muslimsk. Direkte tolkning

av hellige tekster i islam trenger ikke nødvendigvis å være uttrykk for fundamentalisme. Som nevnt ovenfor (avsnitt 5.1.3.2), er det en forskjell mellom streng religiøsitet og fundamentalisme. Det betyr at muslimer som følger Koranen og andre hellige skrifter bokstavelig, ikke må være fundamentalister. Likevel begrunner islamister sine handlinger ut fra Koranens budskap, og ønsket om å etablere en islamsk stat som er lovfestet i *sharia*, hevdes å være grunnfestet i islamske doktriner. Oppfatningen om at fundamentalisme i islam handler om direkte teksttolkning kan dermed hevdes å ha visse elementer ved seg som kan beskrive fundamentalisme i islam, selv om det er viktig å ta høyde for at from og strengt religiøs muslimsk praksis ikke er det samme som fundamentalisme.

Islamsk fundamentalisme, eller islamisme, kan bringe oss videre til kvinneundertrykkelse, som også ble nevnt i datamaterialet som forklaring på hvorfor islam ble knyttet til fundamentalisme. Som fremstilt i litteraturkapitlet har islamister svært strenge syn på hvordan menn og kvinner skal forholde seg til hverandre, og ønsker stort sett et kjønnssegregert samfunn, hvor kvinnens plass er i hjemmet. Dagens mediebilde har også en del fokus på dette, og kvinneundertrykkelse i muslimske land er ofte i søkelyset. Senest i juli 2013 var det blant annet store medieoppslag om en norsk kvinne som ble dømt til fengsel etter å ha anmeldt en voldtekt (nrk.no, "Anmeldte voldtekt- ble dømt til fengsel i Dubai," publisert 17.07.2013). I litteraturkapitlet ble det tydeliggjort at alle fundamentalistiske bevegelser har radikalt patriarkalske familiesyn, hvor menn og kvinner har sine roller og plikter som ikke skal utfordre hverandre. For mange norske elever vil nok dette konservative familiesynet stå i sterk kontrast til det de møter i hverdagen, og til deres forståelse av hvordan samfunnet skal være.

5.1.3.4 Konkrete personer

Noen informanter valgte å nevne konkrete personer da de skulle beskrive en fundamentalist. En generell tendens i datamaterialet ser ut til å være at religiøse personer blir sett på som medlem av større grupper, mens her har vi eksempler på individer som knyttes til begrepet. De navnene som dukket opp var Anders Behring Breivik, Jesus, den tidligere presidenten i Iran, Richard Dawkins og "en muslim".

Anders Behring Breivik dukket opp i datamaterialet som eksempel på en fundamentalist. Årsaken til dette kan tenkes å være at hendelsene rundt han er nært i tid og i stor grad

omhandler personer på alder med informantene. I tillegg opptrådte Behring Breivik, ifølge seg selv, på vegne av kristendommen. Han representerer derfor en interessant kontrast til mye av datamaterialet. Likevel velger vi her kun å kommentere at det er mulig navnet kom opp på grunn av informantenes tette kobling av begrepene fundamentalisme og terrorisme.

De to informantene som nevnte Jesus, svarte begge kristendommen på spørsmål 1, men ulikt på spørsmålet om hvorfor han ble nevnt. Den ene kommenterte at kristendommen er den grunnleggende religionen fordi Gud skapte Jesus, mens den andre svarte at han eller hun ikke visste hva fundamentalisme betyr. Likevel ble “Jesus” nevnt som beskrivelse av en fundamentalist, begrunnet i at informanten visste mest om kristendommen. Det interessante her er hvordan vi spesielt i det første sitatet kan se at informanten forsøker å svare selv om han eller hun ikke er sikker på hva fundamentalisme betyr. Informanten kobler “fundament” i fundamentalisme til å bety “grunnleggende”, som jo er logisk. Han eller hun får dermed assosiasjoner på grunn av ordlyden eller av at begrepet kanskje ligner på et annet begrep. Dette kommer vi tilbake til under avsnitt 5.2.2 om å bruke allerede kjente ord for å nærme seg betydningen. Det er vanskelig å si noe mer om Jesus som eksempel på en fundamentalist, annet enn at det kan se ut som sistnevnte informant forbinder Jesus med det fundamentale ved kristendommen.

Én elev svarte den tidligere presidenten i Iran på spørsmålet om å beskrive en fundamentalist. Som nevnt i analysekapitlet, mener vi det er grunnlag for å anta at vedkommende mente Ayatollah Khomeini, som var lederen for den islamske revolusjonen i Iran i 1979 (se avsnitt 2.3.5.3.3). Det er interessant at kun én elev gjør denne assosiasjonen, fordi Brekke (2012) trekker frem denne revolusjonen som det som ofte blir sett på som primæreksamplet på fundamentalistiske bevegelser. Likevel argumenterer han for at denne revolusjonen ikke er et godt eksempel på fundamentalisme, siden revolusjonen ikke ble gjennomført av lekfolk. Bruce (2008) hevder på sin side at denne revolusjonen er et av de mest opplagte tilfellene av fundamentalisme. Dermed ser vi igjen ulikheter i faglitteraturen som illustrerer hvor komplekst begrepet er, og at fagdebatt og elevers tilnærming har ulike fokus.

Richard Dawkins ble nevnt av én informant. Han er en kontroversiell evolusjonsteoretiker og kan settes i sammenheng med ateisme, selv om han definerer seg selv som agnostiker. På samme måte som Behring Breivik, representerer Dawkins en motsetning til mye annet som har dukket opp i datamaterialet. Hvorvidt begrepet fundamentalisme kan brukes om personer

som Dawkins, kan være et spørsmål om fundamentalisme kan brukes om ikke-religion (jf. avsnitt 5.1.1). Det kan også være et spørsmål om personer som offentlig kritiserer de som tror noe annet enn dem selv, og på denne måten forsøker å overbevise de som tror feil, kan være uttrykk for en fundamentalistisk holdning. Vi har forsøkt å diskutere om fundamentalisme kan brukes om ateisme, og faglitteraturen åpner for at fenomener som ligner en faglig begrunnet definisjon av fundamentalisme kan knyttes til begrepet. Dersom Dawkins forstås som en representant for en ny ateisme, der sekularisme anses som det eneste rette, kan han fra enkelte innfallsvinkler derfor trolig karakteriseres som en person med fundamentalistiske trekk. Likevel er det viktig å understreke at dette kun ligner en vitenskapelig definisjon på fundamentalisme på noen få områder.

Til slutt vil vi kort trekke fram sitatet “En muslim. En person i klassen er meget opptatt av religionen sin.” Dette er med på å illustrere koblingen mellom islam og fundamentalisme, og viser i tillegg at informantene knytter begrepet til en han eller hun går i klasse med.

Fundamentalisme blir dermed ikke brukt om noen i et fjernt land, men blir satt i direkte sammenheng med informantens hverdag. Eleven som kom med dette sitatet utdypet ikke noe mer, og det er dermed vanskelig å tolke hva som egentlig menes med utsagnet. Det eneste vi ser, er at han eller hun tenker at fundamentalister er svært opptatte av religionen sin, og at det virker som at vedkommende mener denne personen skiller seg fra de andre i klassen ved sin religiøsitet. Dette henger i så fall sammen med andre funn fra datainnsamlingen, nemlig oppfatningen om at den muslimske religionen og kulturen blir svært synlig i Norge. Dette vil vi komme tilbake til i diskusjonen om medias behandling av islam i Norge.

5.1.4 Terror og vold

Som fremstilt i analysekapitlet er det for noen av informantene en sammenheng mellom begrepene fundamentalisme og terrorisme/vold. Spesielt under ett av intervjuene ble dette tydelig da det kom fram at informantene så på begrepene som tilnærmet synonymmer. I lys av Brekkes (2008) argumenter knyttet til at terrorisme er et middel som ikke sier noe om personens bakenforliggende forestillinger, og at fundamentalisme ikke sier noe om hvilke midler som brukes, ser vi hvordan elevenes oppfatninger skiller seg fra Brekkes forståelse. Brekke kommer også med eksempler på fundamentalister innenfor de forskjellige religionene som er motstandere av vold, og som kun formidler og forkynner sitt budskap ved fredelig kommunikasjon. Samtidig mener Bruce (2008) at fundamentalisters ønske om å endre

samfunnet ofte fører med seg bruk av voldelige midler, og at al-Qaida er et klart eksempel på fundamentalisme. Bruce vil likevel ikke si at alle fundamentalister benytter seg av vold, men at det kan være en sammenheng. Dermed ser vi en viss likhet mellom Bruce sine forestillinger og noen av elevenes nære sammenkobling mellom fundamentalisme og terrorisme. Brekkes standpunkt er likevel interessant fordi han understreker at begrepet i seg selv ikke sier noe om hva fundamentalister *gjør* for å etterstrebe sin visjon. Terrorisme og vold i religioners navn er uansett et vanskelig tema det ikke er lett å si noe entydig om.

Assosiasjonene til at fundamentalisme og terrorisme henger sammen, kan knyttes til spørsmålet om fundamentalister er farlige mennesker. Det kom fram av dataene at informantene forsto denne påstanden, men de mente at det kanskje ikke var godt nok begrunnet. Én informant reagerte med å si at hun syntes utsagnet var veldig generaliserende, men at hun likevel forstod det. Elevene som hevdet at fundamentalisme og terrorisme var tilnærmet synonyme støttet utsagnet mest, og bekreftet også at dette gjenspeilet holdningene deres til begrepet. Innledningsvis siterte vi Brekke (2008) på at fundamentalister ikke må forstås som irrasjonelle og voldelige monstre. Denne forståelsen er på mange måter ulik den vi kan finne hos informantene. Kort sagt kan vi si at Brekke mener fundamentalister er religiøse mennesker som er svært opptatt av at deres verdier ikke skal bli marginaliserte, mens informantene knytter begrepet i stor grad til irrasjonalitet og brutalitet. Derfor er det ikke uforståelig at elevene konkluderer med at fundamentalister kan være farlige mennesker.

Under ett av intervjuene presenterte den ene informanten uttrykket “en ordentlig fundamentalist”. Etter noe avklaring viste det seg at denne informanten forstod en ordentlig fundamentalist som tilnærmet det samme som en terrorist. Vi har allerede vært inne på noe av forskjellen mellom disse to begrepene, men det interessante her er hvordan informanten trolig har en forståelse av at det kan være ulike grader av fundamentalisme. I litteraturkapitlet (2.3.2.1) henviste vi til at Brekke (2012) mener fundamentalister skiller mellom de som er innenfor og de som ikke er det; enten støttes alle saker, eller så er man utenfor. Det kan derfor være vanskelig å dele inn i “litt”, “middels” eller “veldig/ordentlig” fundamentalist. Utsagnet om en ordentlig fundamentalist kan sannsynligvis forstås med bakgrunn i informantens nære sammenkobling mellom terrorisme og fundamentalisme i utgangspunktet.

I de fleste tilfellene der terror og vold dukket opp i dataanalysen var det i forbindelse med islam. Ifølge Haynes (2007) kan vi finne terrorister innenfor både religiøse og sekulære

grupper, og de siste årene har stater verden over begynt å betegne flere religiøse grupper som terrororganisasjoner. Han presiserer at slike organisasjoner finnes i alle verdensreligionene, og viser en oversikt over mange av disse. Det viktige her er at det blir listet opp langt flere terrororganisasjoner knyttet til islam enn til de andre religionene, noe som samsvarer med at også informantene knytter terrorisme til islam i første rekke. Samtidig ser vi at noen elever knytter fundamentalisme og terrorisme til korstogene, og én snakker om buddhister som dreper. Dermed finner vi refleksjoner omkring terror og voldsbruk i flere religioner, men hovedtyngden ligger altså på forbindelsene mellom terror og islam. Dette bekrefter også noe av det klasseromsstudien til Marie von der Lippe (2009) viste, nemlig at islam og konflikt ofte kobles sammen av elever.

Til slutt ønsker vi kort å kommentere angrepene på USA 11. september 2001. Dette er for mange det viktigste eksemplet på religiøst begrunnet terrorisme, og vi antok derfor at nettopp denne datoen ville bli nevnt av mange informanter. Likevel var det bare to elever som nevnte denne dagen konkret. Vi kan kanskje anta at bakgrunnen for dette er at informantene ikke har et så nært forhold til denne dagen ettersom de var rundt 6 år da hendelsen fant sted. Dersom dette er tilfelle, er det interessant hvordan opprivende hendelser bare etter få år glemmes, eller i hvert fall ikke føles like betydelig som for de som var eldre da angrepet skjedde.

5.1.5 Oppsummering av religionsfaglig drøfting

I denne delen av drøftingskapitlet har vi sett at det kan være et spenningsforhold mellom informantenes og faglitteraturens tilnærminger til begrepet fundamentalisme. Vi har forsøkt å drøfte elevenes forståelser, som i stor grad omhandler beskrivelser av en negativ karakter. Likevel finner vi også det vi mener er nøytrale beskrivelser, som kan hevdes å ligne Brekkes forståelse. Det ble i tillegg diskutert hvordan islam i større grad enn andre religioner ble forbundet med fundamentalisme. Datamaterialet besto likevel av et mangfold av svar, der kristendom, jødedom, buddhisme og “alle religioner” dukket opp. Navn på konkrete personer ble også trukket fram, og ulike land ble nevnt av flere. Et viktig element i informantenes oppfatninger er også at fundamentalisme er et begrep som kan brukes om andre fenomener enn religion. Ut fra drøftingen kan vi si at funnene både varierer fra og ligner på perspektiver i faglitteraturen.

Faglitteraturens definisjon av begrepet er logisk nok smalere enn elevenes assosiasjonsspekter, selv om vi også har vist til at det i fagmiljøene hersker uenighet om definisjonen av fundamentalisme. Kort forklart kan vi si at det ser ut som informantene har mer mangfoldige, og dermed mindre presise, assosiasjoner til begrepet enn faglitteraturen. Den største forskjellen mellom Brekkes og informantenes forståelse er trolig at Brekke avgrenser fenomenet til religiøse grupper, og hans fokus på at begrepet ikke sier noe om middel. Oppfatningene til elevene er sannsynligvis farget og påvirket av media, og det er kanskje naturlig at deres begrepsforståelse er annerledes enn faglitteraturen. Dette er noe av det vi vil komme inn på i den neste delen av dette kapitlet.

5.2 Religionsdidaktisk og pedagogisk drøfting

I denne delen diskuteres noen perspektiver på datamaterialet i en religionsdidaktisk og pedagogisk sammenheng. Drøftingen har to hoveddeler, *Medias påvirkning* og *Fagbegreper og dagligbegreper*. Til slutt kommenteres kort gruppen av informanter som ikke ga utfyllende svar.

5.2.1 Medias påvirkning

Flere informanter oppga media som svar på hvorfor de tenkte på de(n) religion(ene) de gjorde. Dette gjaldt både islam, kristendom og jødedom, og det kan tenkes at dette også gjaldt buddhismen. Under intervjuene spurte vi om elevene kunne huske å ha hatt noe om begrepet fundamentalisme i Religion og etikk- timene eller i andre fag, og svarene fra alle var nei. Vi spurte ikke lærerne om dette stemte og vi har heller ikke observert noe undervisning. Dette er derfor kun elevens syn på spørsmålet. Vi har heller ikke sett på hvordan begrepet fremstilles i lærebøkene, fordi dette, samt lærerens undervisning, ligger utenfor problemstillingens avgrensning. En elev mente likevel at de hadde hatt litt om islamisme når de hadde om islam, men han kunne ikke huske å ha hatt om “korstogene og fundamentalistiske kristne” i løpet av de årene han har hatt RLE eller RE på skolen. Til tross for dette vil vi hevde at det er sannsynlig at media er informantenes viktigste kilde til begrepet.

Dersom media kan anses som den viktigste kilden til informasjon om fundamentalisme, blir medias vinkling på dette avgjørende. Media skaper ofte et helt annet bilde av religioner enn det skolefaget gjør, antakeligvis fordi et fokus på kontroversielle og mindre positive sider

selger. Som vi så i litteraturkapitlet viste IMDIs årsrapport fra 2009 at “(...) en tredjedel av alle artiklene om innvandring og integrering handler om religion, og først og fremst islam” (IMDis årsrapport, 2009:12). Det kan også se ut som det oftest er de negative religionssakene som blir omtalt av media. Dette er noe som kan skape utfordringer for undervisningen i Religion og etikk. Hvis vi skal følge Bengt-Ove Andreassen (2012) er det lang tradisjon i undervisningen i Norge for å fokusere på de positive sidene ved religion, fordi de meningsskapende sidene ved religion har blitt ansett som viktigere å trekke fram enn de negative sidene. Dermed er det kanskje en spenning å finne i at bildet elevene får av religioner på skolen ikke samsvarer med bildet elevene møter gjennom media.

Synligheten av islam i Norge ble trukket fram som bakgrunnen for at noen svarte islam på spørsmålet om hvilke(n) religion(er). Med tanke på innvandring til Norge og hva som er mest synlig av fremmedkultur og nye religiøse retninger, er ofte islam i fokus. Dette henger sammen med Andreassens (2012) påstand om hvordan islam som religion blir trukket fram i media, og koblingen mellom konflikt og islam i populærkulturen. Vi er ikke overrasket over at informantene svarte som de gjorde, og at noen begrunnet med at den muslimske tradisjonen og kulturen blir svært synlig i det ellers så sekulariserte Norge.

I undervisningssammenheng vil det være viktig å supplere med kunnskap om religioner til det media framstiller. Dette vil kanskje også innebære å få elevene til å reflektere rundt det de hører fra media og tabloid på en fornuftig og ikke-dømmende måte. Økt innsikt om religioner, både de positive og negative sidene, vil sannsynligvis øke evnene til generell kritisk tenkning. Kritisk tenkning trenger ikke å innebære en antireligiøs holdning. Det kan i stedet bety at man forsøker å få elevene til å forstå fenomener fra et objektivt ståsted. En måte å nærme seg dette på, kan være å få økt kunnskap om begreper som fundamentalisme. Som nevnt i litteraturkapitlet, står det i læreplanen i dag at religionsundervisningen skal ta for seg religionskritikk og konfliktperspektiver. Fundamentalisme ble trukket fram som eksempel på intern religionskonflikt, da det representerer et opprør mot etablerte religiøse tradisjoner. Andreassen (2012) åpner for at intern religionskritikk kan være viktig for undervisning, og mener det kan være et viktig didaktisk verktøy for å illustrere hvordan religioner stadig utvikler seg og at det finnes mange ulike måter å tro og praktisere én religion på. At fundamentalisme kan være eksempel på intern religionskonflikt, var det ingen refleksjoner rundt blant elevene. Av dette kan vi trolig se for oss at fundamentalisme kanskje ikke hadde dannet så negative assosiasjoner dersom begrepet hadde vært integrert i

undervisningen. Siden islam oftere ble omtalt som en enhetlig størrelse blant informantene, og at islam i tillegg ble assosiert med fundamentalisme i større grad enn de andre religionene, viser spesielt hvorfor det er viktig at undervisningen er med på å nyansere bildet av denne religionen.

Informantenes oppfatninger kan karakteriseres som en hverdagslig forståelse, og vi har kommet inn på medias rolle i dette flere ganger. I det følgende skal vi drøfte noen perspektiver knyttet til forholdet mellom slike hverdagslige oppfatninger og en vitenskapelig forståelse av begrepet.

5.2.2 Fagbegreper og dagligbegreper

I dataene dukket det opp flere svar der informantene forsøkte å svare ut fra assosiasjoner til ordet “fundament”, selv om de kanskje ikke hadde mye kunnskap om fundamentalisme. Som presentert i analysekapitlet gjaldt dette spesielt hvordan noen informanter forstod fundamentalisme som knyttet til “grunnleggende” (se avsnitt 4.1.7). Her er det interessant hvordan noen forsøkte å svare på noe de egentlig ikke har kjennskap til ved å bruke ord de allerede kjenner. Dette kan trolig knyttes til Daniels fremstilling av Vygotskys (2001) forståelse av hvordan forholdet mellom fagbegreper og objektet medieres gjennom bruk av andre begreper. “Grunnleggende” er et eksempel på et begrep som blir brukt av informanten for å forstå hva fundamentalister tror og gjør, altså det Vygotsky ifølge Daniels kaller objektet. Det kan også være verdt å nevne at en slik forståelse er ganske logisk, men noen av disse informantene ender likevel på svar som ligger langt fra faglitteraturen. Et eksempel på dette kan være svaret om at en fundamentalist er “en person som tror på det grunnleggende i verden. Eksempler: jorda, lufta, trærne, blomstene osv.”.

Informantenes forståelse av fundamentalisme er mer mangfoldig enn den religionsfaglige forståelsen av begrepet, noe som sannsynligvis er naturlig. Brekke (2008/2012) bruker vitenskapelige begreper som ikke dukker opp i datamaterialet, som for eksempel sekularisering og differensiering. I datamaterialet har vi likevel flere eksempler på at informantene bruker beskrivelser for å forklare hva fundamentalister tror og gjør, som vi kan si ligner på noe av det Brekke skriver. Vi har allerede gjort et poeng av at det trolig er de beskrivelsene fra tabell 4.3: *Fremstilling av nøytrale beskrivelser* som i størst grad samsvarer med Brekkes litteratur. Noen av eksemplene som ble trukket fram i analysen var at

fundamentalister er “gammeldagse”, “veldig religiøse”, “opptatte av egen religion”, og at de “ønsker å utvide religionens plass i samfunnet”. Til tross for at disse beskrivelsene uttrykker noe av det samme som Brekke skriver, kan det likevel hevdes at de er formulert på en mer hverdagslig måte enn faglitteraturen. Eksempler fra tabell 4.1: *Fremstilling av negative beskrivelser* viser også beskrivelser informantene bruker for å mediere objektet, men som tydelig skiller seg fra en vitenskapelig tilnærming; “kan egentlig ikke en dritt om religion”, “leker smart”, og “hjernevasket”.

Kanskje kan vi knytte dette til den vitenskapelige forståelsen av begrepet (meaning) som er relativt konstant, og den hverdagslige forståelsen (sense) som endres ut fra konteksten. Et begreps “sense” endres derfor ut fra det konkrete eleven møter i sin hverdag. Mange av informantene sier selv at deres oppfatning formes av media, altså en hverdagslig kontekst. Media får på denne måten stor definisjonsmakt. I tråd med Daniels fremstilling av Vygotsky (2001) kan vi derfor si at faglitteraturen om fundamentalisme er mer abstrakt enn de dagligdagse oppfatningene, og at de daglige begrepene er konkrete og dermed lettere for informantene å forstå. Eksempler kan være at fundamentalisme i datamaterialet forbindes med Taliban og WBC, som er konkrete grupper. Disse eksemplene sier imidlertid ikke noe om at dette er lekfolkbevegelser som er i opposisjon mot den lærde eliten. En definisjon av fundamentalisme som knyttet til lekfolkets motstand, blir derfor mer abstrakt og vitenskapelig, noe som er det vi finner hos Brekke. Nettopp her kan vi finne noe av utfordringen for religionsdidaktikken, nemlig hvordan undervisningen skal få til et produktivt møte mellom disse to måtene å forstå fundamentalisme på.

Bernsteins begreper om vertikal og horisontal diskurs kan også være med på å illustrere forskjellen mellom den forståelsen informantene har, sammenlignet med faglitteraturens forståelse. Som vi har sett, leter informantene etter konkrete eksempler når de skal forklare hvorfor de tenker på de religionene de gjør, mens forskningen heller er opptatt av å løfte forståelsen opp mot det prinsipielle. Som nevnt ovenfor er informantenes forståelse i datamaterialet svært bred, og vi mener også at det ser ut som mange av elevene nevner alt de synes er dårlig med religion og knytter dette til fundamentalisme.

Dagligdagse påvirkninger på hvordan man forstår fagbegreper kan skape utfordringer. Medias bruk av ordet fundamentalisme i forbindelser med bunad og klima viser en tydelig forandring av begrepet dersom man legger faglitteraturen som vist i litteraturkapitlet til

grunn. Ifølge de elevene som ble spurt om hva de mener om bruken av fundamentalisme i slike forbindelser, mente de at ordet begynte å miste sin betydning. På denne måten uttrykte de at det kanskje finnes grenser for hvilke sammenhenger man kan bruke begrepet i. Likevel kan man også spørre i hvilken grad det er negativt at et begrep endrer betydning. Språk forandrer seg hele tiden, og det er naturlig at ord og uttrykk endrer innhold etter tid og samfunn. Kanskje er det slik at betydningen av ordet fundamentalisme faktisk er noe helt annet i dag, enn den gangen på begynnelsen av 1900-tallet da protestantiske kristne i USA ville tilbake til det fundamentale ved deres religion. En av informantene reflekterte litt over dette: han mente fundamentalisme er et begrep som burde brukes i mange sammenhenger slik at det skal få en mer nøytral mening. Dette er en interessant refleksjon, men samtidig vil kanskje betydningen av et begrep som fundamentalisme gradvis forsvinne om man tillater bruk i alle sammenhenger der man ønsker å si at noen er veldig overbeviste i sin sak. Dette er imidlertid ikke det samme som å hevde at det kun er den vitenskapelige forståelsen som har forrang. Ut fra datamaterialet i denne masteroppgaven ser det likevel ut til at begrepet bringer fram en del assosiasjoner som indikerer at det med fordel kunne vært mer fokus på en faglig tilnærming av begrepet.

Sentralt i Vygotskys teori står lærerens veiledning. Til tross for at vi ikke har undersøkt hva som faktisk skjer i undervisning, har vi argumentert flere ganger for at det meste av informantenes informasjon om fundamentalisme sannsynligvis kommer fra media. Denne informasjonen blandes så med det informanten fra før visste om begrepet eller lignende begreper. Som nevnt i metodekapitlet forsøkte vi å unngå en situasjon der elevene søkte opp informasjon om temaet. Dette fordi vi ønsket å undersøke deres egne oppfatninger uten bruk av kilder. Det som kan være avgjørende for at informantene skal nærme seg en mer vitenskapelig forståelse av begrepet er lærerens veiledning og undervisning. Daniels fremstilling av Vygotsky (2001) hevder at dagligbegrepene legger noe av grunnlaget for forståelsen av de faglige begrepene, og derfor blir elevforutsetningene en viktig faktor. Det eleven allerede kan må danne grunnlaget for lærerens veiledning, og nettopp dette kan denne studien være med på å belyse. Analysen av datamaterialet viser et stort spekter av ulike elevforståelser av fundamentalisme, alt fra de som begrepet ikke frembringer noen respons hos, til de som har relativt sterke meninger om hva begrepet betyr. I tillegg kan det være viktig å legge til at vi ikke vet om elevene tror eller gjetter det de svarer. I datamaterialet har vi også en gruppe informantsvar som inneholder lite eller ingen substans, som er det siste punktet vi skal innom i drøftingen.

5.2.3 Elevsvar med lite innhold

I analysekapitlet ble det vist til at noen av elevene svarte en eller flere religioner i spørsmål 1, men ikke kunne forklare hvorfor (se 4.1.6). Dette var det åtte informanter som gjorde. De fleste av disse svarte kristendommen og islam, men jødedommen og “alle religioner” ble også nevnt. Disse informantene kunne heller ikke si noe om hva fundamentalisme handler om, og det er derfor interessant at de likevel velger å svare med konkrete religioner på det første spørsmålet. Didaktisk sett kan dette være av betydning med tanke på elevers ulike assosiasjonsfelt. De vage forestillingene står i stor kontrast til andre elever som har sterke synspunkter, og viser antakeligvis til forskjellig kunnskapsnivå. Det er vanskelig å si noe mer om hvorfor de tenker på disse religionene uten å kunne forklare hvorfor, annet enn at det gjenspeiler datamaterialet generelt; at islam og kristendommen er de to religionene som majoriteten knytter til begrepet.

Det kom også fram av analysen at det var 11 av 71 informanter som på spørsmål 1 skrev “vet ikke”, “ingen”, eller leverte blankt (se tabell 1: *Antall informanter som har svart og hva disse har svart*). Informantene som skrev “vet ikke” og “ingen” svarte heller ingenting på de andre spørsmålene. Det betyr at vi har en gruppe informanter som begrepet fundamentalisme ikke trigger en aktiv respons hos. Som nevnt i metodekapitlet fikk vi imidlertid en mistanke om at noen ikke deltok fordi vi understrekte at det var frivillig å delta. Dette er likevel bare en antakelse, og vi behandler derfor alle disse på samme måte. I tillegg til disse elevtekstene helt uten innhold, har vi en del som bare er delvis besvart. Dette kan indikere at de vet litt, men at de ikke nødvendigvis har noe å si på alle punktene. Dette kan være viktig informasjon for lærere i RE, men viser egentlig bare til at elevene har ulikt kunnskapsnivå, noe som er en vanlig utfordring i undervisning.

5.2.4 Oppsummering av religionsdidaktisk og pedagogisk drøfting

I denne delen av kapitlet har vi forsøkt å ta for oss noen religionsdidaktiske og pedagogiske perspektiver på datamaterialet. Vi har drøftet medias definisjonsmakt, og hvilke implikasjoner det kan ha for undervisning. Vi har også kalt informantenes oppfatninger av fundamentalisme for “hverdagslige”, og forsøkt å drøfte forholdet mellom dette og en mer vitenskapelig forståelse. Fra datamaterialet ser vi at elevene bruker konkrete eksempler for å beskrive fundamentalisme, mens faglitteraturen har en mer prinsipiell forståelse. Det kan derfor hevdes at informantene trolig har et behov for å knytte et begrep som fundamentalisme

til noe bestemt som de kjenner til. Et siste punkt er at vi har en gruppe informanter der begrepet fundamentalisme ikke ser ut til å fremkalle noen reaksjon. Dette er med på å illustrere det store mangfoldet av oppfatninger, og er med på å tegne et bilde av en vidtfavnende elevforståelse av fundamentalisme.

5.3 Veien videre

I dette prosjektet har vi undersøkt hvordan et utvalg elever oppfatter begrepet fundamentalisme. Vi har funnet at begrepet av mange informanter knyttes til islam, men både kristendom, jødedom, buddhisme og “alle religioner” er også nevnt. I tillegg viser dataanalysen at begrepet frambringer en del negative assosiasjoner hos informantene, og at begrepet kobles med terror og vold. Drøftingen har vist at faglitteraturen og datamaterialet delvis ligner, men at det også er en del ulikheter, som jo er naturlig. Et viktig poeng er også medias rolle som påvirkningskraft i informantenes oppfatninger.

Vi har forsøkt å argumentere for at fundamentalisme som tema implisitt er tilstede i læreplanen, og at å integrere uttrykk for intern religionskonflikt i undervisningen kan føre til økt kunnskapsnivå hos elevene. Dersom det er slik at elevenes oppfatninger av begrepet fundamentalisme i hovedsak er formet av media, og media framstiller islam i et spesifikt lys, kan dette medføre noen implikasjoner for undervisningen i RE. Faget, som defineres som holdningsdannende av læreplanen, kan ta i bruk et fenomen som fundamentalisme for å nærme seg en nyansering av begrepet, og ulike oppfatninger av for eksempel islam.

Datamaterialet sier ingenting om lærerens undervisning eller hva som står i lærebøkene om fundamentalisme. Som nevnt i analysekapitlet spurte vi informantene om de hadde lært noe om begrepet i RE- timene eller andre timer, og svaret fra alle var nei. Vi understrekte også at dette kun er elevenes versjon av saken, og at vi ikke kan si noe mer om dette fordi vi verken har snakket med lærerne eller observert undervisning. Likevel har vi i drøftingskapitlet fremstilt medias vinkling som noe av hovedbakgrunnen for at informantene tenker som de gjør. På bakgrunn av dette ser vi for oss at det kunne vært en naturlig fortsettelse av vårt prosjekt å undersøke hvordan temaet faktisk dukker opp og håndteres i undervisningssammenheng. I tillegg kunne det vært interessant å analysere norske lærebøkers fremstilling av begrepet, for en mulig sammenligning av enten elevsvarene fra denne undersøkelsen, eller fra funnene fra en eventuell studie av undervisning om fenomenet. Dette

kunne også kanskje blitt sammenlignet med Karlssons lærebokstudie fra Sverige. En annen fortsettelse kunne vært å undersøke oppfatninger med grunnlag i informantenes egen religiøse tilhørighet. Dette kunne vært gjort for å se om det er forskjeller i oppfatningene mellom de som for eksempel definerer seg selv som muslim, kristen, ikke-troende og så videre.

Til tross for at vi har undersøkt begrepsforståelsen hos et avgrenset antall elever, indikerer sannsynligvis materialet hvilke hverdagslige forutsetninger lærere kan møte hos elever på Vg3. Sett i lys av Marie von der Lippes studie, vil deler av vårt materiale også ha relevans for ungdomstrinnet. Disse forforståelsene er ikke bare knyttet til oppfatningen av selve begrepet fundamentalisme, men kan trolig også si noe om forforståelsen av både islam og om generelle negative aspekter ved religionsutøvelse.

Litteraturliste

Aftenposten.no. "Buddhister skal ha utslettet helt nabolag i Myanmar" (nyhetsartikkel). Hentet fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/Buddhister-skal-ha-utslettet-helt-nabolag-i-Myanmar--7029781.html#.U2TKULTDVKB>

Andreassen, B-O. (2008). *Konfliktperspektiver i religionsundervisning og religionsdidaktikk - en bredere og bedre tilnærming til religion?* Acta Didactica Norge, Volum 2, Nr. 1. Hentet fra <http://www.adno.no/index.php/adno/article/view/71>

Andreassen, B-O. (2012). *Religionsdidaktikk, en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget

Brekke, T. (2012). *Fundamentalism, Prophecy and Protest in an Age of Globalization*. USA: Cambridge University Press

Brekke, T. (2008). *Hva er fundamentalisme* (2. opplag). Oslo: Universitetsforlaget

Bruce, S. (2008). *Fundamentalism* (Second Edition). UK/USA: Polity Press

Bruusgaard Høgseth, A. C. (2010). *Religion og konflikt: En analyse av læreverkene i RLE for ungdomstrinnet* (Masteroppgave). Oslo: Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/35137>

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2011). *Research Methods in Education* (6th Edition). London: Routledge

Daniels, H. (2001). *Vygotsky and Pedagogy*. London: Routledge

Davie, G. (2013). *The Sociology of Religion. A Critical Agenda* (Second Edition). Sage Publications

Dawkins, R. (2006). *The God Delusion*. UK: Bentam Books

Groth, B. (2000). *Jødedommen*. Oslo: Pax Forlag

Gule, L. (2012). *Ekstremismens kjennetegn*. Oslo: Spartacus Forlag AS

Haynes, J. (2007). *An Introduction to International Relations and Religion*. England: Pearson Education Limited

Integrerings- og mangfoldsdirektoratets (IMDi) (2009). "Innvandrere i norske medier: medieskapt islamfrykt og usynlig hverdagsliv" (årsrapport). Hentet fra:

http://www.imdi.no/Documents/Rapporter/IMDI_Aarsrapport_2009_hele.pdf

Karlsson, C. (2011). *Fundamentalism eller bokstavstro? En analys av hur läroböcker i religionskunskap hanterar begreppet kristen fundamentalism och hur olika bibelsyn presenteras i en sekulariseringsteoretisk belysning* (Examensarbete). Malmö: Malmö Högskola. Hentet fra

<http://muep.mah.se/bitstream/handle/2043/11899/Fundamentalism%20eller%20bokstavstro.pdf?sequence=2>

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2012). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utgave, 3. opplag). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Larsson, G. (2006). *Att läsa Koranen: en introduktion*. Stockholm: Verbum Förlag

Leirvik, O. (2007) *Religionspluralisme. Mangfold, konflikt og dialog i Norge*. Oslo: Pax forlag

Læreplanen, generell del. Det meningsseekjande mennesket, kulturarv og identitet. Hentet fra <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/Generell-del-av-lareplanen/Det-meiningsseekjande-mennesket/#a2.2>

Læreplanen, Religion og etikk - fellesfag i studieforbereidende utdanningsprogram. Hentet fra <http://www.udir.no/kl06/REL1-01/Hele/Formaal/> (formål) og <http://www.udir.no/kl06/REL1-01/Hele/Kompetansemaal/> (kompetansemål)

Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative Research Design. An interactive Approach* (3rd Edition). USA: Sage Publications

Mellomkirkelig råd for Den norske kirke og Islamsk Råd Norge. "Fellesuttalelse mot religiøs ekstremisme". Publisert 22.11.2011. Hentet fra

<http://www.kirken.no/?event=showNews&FamID=223367>

Mårtensson, U., Bailey, J., Ringrose, P. & Dyrendal, A. (2011). "Fundamentalism, politics and history: the State, Globalisation and Political Ideologies". I Mårtensson, U., Bailey, J., Ringrose, P. & Dyrendal, A., *Fundamentalism in the Modern World*, Volume 1. New York: I.B. Tauris

Nrk.no. "Anmeldte voldtekt- ble dømt til fengsel i Dubai" (nyhetsartikkel). Hentet fra <http://www.nrk.no/verden/norsk-kvinne-24-domt-i-dubai-1.11136827>

PluRel- en blogg om religion og samfunn. Innlegg av Ulrika Mårtensson, "Pre-modern origins of present-day fundamentalism". Publisert 27.03.2012. Hentet fra <http://blogg.uio.no/prosjekter/plurel/content/pre-modern-origins-of-present-day-fundamentalism>

Sælid Gilhus, I. & Mikaelsson, L. (2007). "Kristendommen". I Sælid Gilhus og Mikaelsson (red.), *Verdens levende religioner*. Oslo: Pax forlag

Technology, Entertainment, Design (TED), 2002. "Militant Atheism" (foredrag av Richard Dawkins). Hentet fra https://www.ted.com/talks/richard_dawkins_on_militant_atheism

The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) (2009). "ECRI report on Norway". <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/norway/nor-cbc-iv-2009-004-eng.pdf>

Vogt, K. (2005). *Islam- tradisjon, fundamentalisme og reform*. Oslo: Cappelen

Von der Lippe, M. (2009). "Scenes from a classroom. Video Analysis of Classroom Interaction in Religious Education in Norway". I *Kompendium for PPU3120: Fagdidaktikk i religion og etikk*. Oslo: Universitetet i Oslo

Westboro Baptist Church sin hjemmeside: <http://www.godhatesfags.com/index.html>

Workmen, "You Are Still Alive: NOW Is The Time To Repent". Intervju med et medlem i Westboro Baptist Church fra 27. oktober, 2011. Hentet fra <http://blogs.sparenor.com/workmen/2011/10/27/you-are-still-alive-now-is-the-time-to-repent/>

Vedlegg

Intervjuguide

- Hvilken/hvilke religion(er) tenker dere på først når dere hører ordet fundamentalisme?
- Hvorfor?
 - Kommer dere på noen flere religioner?
- Tenker dere på noe annet enn religion når dere hører ordet fundamentalisme?
 - Hvis ja; hva da?
- Hvilke ord vil dere bruke for å beskrive en person som er fundamentalist?
- Nå skal jeg gi noen eksempler på hvordan fundamentalisme har blitt brukt i media. For eksempel har det blitt brukt formuleringer som “klimafundamentalist” og “bunadsfundamentalist”. I tillegg har vi funnet et eksempel fra en blogg, nemlig “fiskefundamentalist”. Hva synes dere om denne bruken?
- Er fundamentalisme et nøytralt ord?
- “Fundamentalister er farlige mennesker” er et sitat fra en artikkel i en nettavis. Hva tenker dere om denne påstanden?
- Til slutt lurer vi på om dere har lært noe om fundamentalisme i RE- timene eller i andre timer?
 - Hvis ja; i forbindelse med hva?